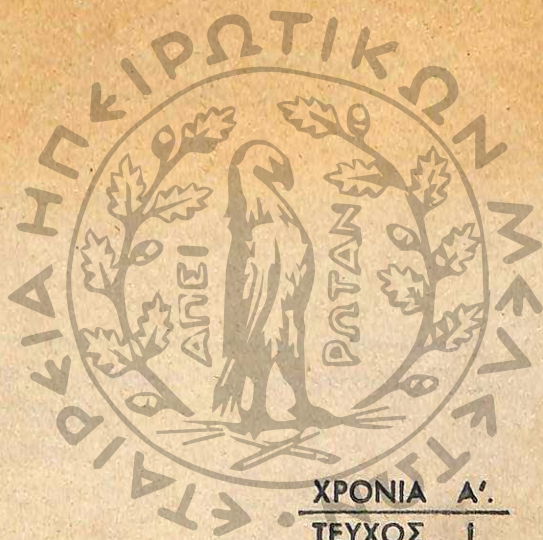

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΣΟΥΛΗΣ
Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ
Δ. Β. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΗΜ. Σ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΓΚΑΣ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ
ΓΕΝΑΡΗΣ 1944

ΧΡΟΝΙΑ Α'.
ΤΕΥΧΟΣ Ι

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

Ἐκδότης: ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΓΚΑΣ

Συνδρομές, συνεργασία καὶ ἀλληλογραφία στὸν κ. ΔΗΜΗΤΡΙΟ ΣΑΛΑ-
ΜΑΓΚΑ, Γραμματέα τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς, ὁδὸς Δωδώνης 29
Ἰωάννινα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Δημοτικὸ Τραγούδι	
Κ. Δ. Στεργιόπουλος	Τὰ τελευταῖα τριάντα χρόνια (μελέτη)
Νίκος Σημηριώτης	Τὸ κομμένο τζαμί (ποίημα)
J. Vignaud (μεταφρ. Δ. Σαλαμάγκας)	Ὁ Σιδεράς (ποίημα)
Χρ. Χρηστοβασίλης	Τὸ Κάστρο τῆς Νεράϊδας (διήγημα)
Λεάντρος Παπαβρανούσης	Θλίψη (ποίημα)
Δημ. Β. Σιωμόπουλος	Διάλογος (ποίημα)
Χρῖστος Ι. Σούλης	Δημήτριος Μ. Σάρρος (μελέτη)
Νίκος Λεβέτσος	Τῆς νύχτας (ποίημα)
Μάρκος Κρόκος	Ἀτλαντίδα (ποίημα)
Δημ. Σαλαμάγκας	Περίπατοι στὰ Γιάννινα (μελέτη)
Ἀθανάσιος Γιαγκας	Ἑσρινὴ Βακχεία (ποίημα)
Κίμων Τζάλλας	Εἰρήνη (διήγημα)
W. V. Goethe (μεταφρ. Ν. Σημηριώτης)	Μινιόν (ποίημα)

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ

Οἱ Ἐπιδιώξεις μας.— Μιά δωρεά.— Ἡ Ζωσιμαία Βιβλιοθήκη.— Βιβλιο-
κρισίες: (Λ. Παπαβρανούσης: «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», Δημ. Β. Σιωμ. «Νεώ-
τερη Ἡπειρωτικὴ Μοῦσα», Χ. Ι. Σ. «Οἱ Θεοβάδιστοι Τόποι», Κ. Δ. Σ. «Ἡ-
Ἡλιογέννητη τοῦ Κ Παλαμά».)— Μιά συμπλήρωση.— Νέα Βιβλία.— Ἀλλη-
λογραφία.

Οἱ ξυλογραφίες τοῦ τεύχους τούτου ὀφείλονται στὴν εὐγενικὴ καλωσύνη
τῶν κ. κ. Στ. Παπαβρανούση καὶ Ν. Σημηριώτη.

Τυπώθηκε στὰ Καλλιτεχνικὰ Τυπογραφεῖα «Ἑρμῆς» Εὐθυμίου Τζάλλα
Δαγκλῆ 10 — Γιάννινα

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΧΡΟΝΙΑ ΠΡΩΤΗ

ΓΙΑΝΝΕΝΑ, ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ 1913

ΤΕΥΧΟΣ 1

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Τ' αἰθδόνια τῆς ἀνατολῆς καὶ τὰ πουλιὰ τῆς δύσης
βιγλίζουν τὴν ἀνατολή, τὴν ὁμορφὴ τῆ δύση,
βιγλίζουν κ' ἓναν νιὸ καλὸν ποὺ πάει νὰ μεταλάβῃ.
Μπροστὰ πηγαίν' ἡ μάννα του καὶ πίσω ἡ ἀδερφή του,
στὴ μέση πάει ὁ νιοῦτσικος σὰ μῆλο μαραμένο.
Ὅντας τὸν γλέπουν οἱ ἐκκλησιὲς ἄκρη σ' ἄκρη ραγιοῦνται,
τ' ἅγια κονίσματα λαλοῦν καὶ τ' ἅγιο πνεῦμα κρένει.
Γυρνάει ἡ μάννα καὶ τοῦ λέει, κρυφὰ τὸν κουβεντιάζει:
— Δῆμο μου, τί κακὸ ἔκαμες κ' οἱ ἐκκλησιὲς μὰς διώχνουν,
τ' ἅγια κονίσματα λαλοῦν καὶ τ' ἅγιο πνεῦμα κρένει;
— Θυμᾶσαι τὸν παλιὸν καιρὸ καὶ τὰ παλιὰ ζαμάνια,
ποῦ μὲν στὴ χώρα πρῶτος, ὁ πόρριχνα τὰ χρέη;
Στοὺς πλούσιους ῥίχνα λιγοστὰ καὶ στοὺς φτωχοὺς πεντέξι,
στὶς χῆρες τίς κακότυχες ῥίχνα δεκαπέντε.
Ὅλ' ἔσφαζαν μικρὰ ἀρνιά κ' ἐγὼ μικρὰ παιδάκια,
ὅλ' ἔπιναν γλυκὸ κρασί καὶ γάπινα τὸ αἶμα,
ὅλοι κουρσέβαν πρόβατα ὅλοι κουρσέβαν γίδια
κ' ἐγὼ μὲ τὸν πατέρα μου ἱκκλησιὲς καὶ μοναστήρια.
Ὅλ' ἔδεναν τοὺς μάρκους τῶν στούς κάμπους, στὰ λιβάδια
κ' ἐγὼ δὲνα τὸ μάροκο μου πίσω τὸν ἅγιο δῆμα.
Κι ὁ μάρκος μὲ τὰ πέταλα κ' ἐγὼ μὲ τὸ σπαθί μου
ἐσκάψαμε κ' ἐβγάλαμε τριῶν μερῶν νυφοῦλα.
Ἐγραψ' ἡ ἀρραβώνα τῆς Παπακονόμου νύφη
κ' ἐγράφαν τὰ σιαγάκια τῆς παπαδοθυγατέρα.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΑΓΓΕΛΙΩΝ (Ἀπὸ ἀνέκδοτη συλλογὴ τοῦ κ. Χρ. Σούλη)

ΚΟΣΜΗΤΕΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΡΧΕΙΟΥ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

ΔΩΡΕΑ

Καθ. Χασίη

ΝΟΜΟΣ

999-78

Κ. Δ. ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΤΡΙΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

Διάγραμμα της πνευματικής ζωής, που δημιουργήθηκε στην "Ηπειροτάτα τελευταία τριάντα χρόνια, δεν είναι άσκοπο και άνωφelo· μάς δείχνει ποιούς δρόμους ακολούθησαν όσοι ασχολούνται με τὰ γράμματα και τί άλλο χρειάζεται, για νὰ ολοκληρωθεί μιὰ πνευματική ζωή, που, όπως είναι γνωστό, αποτελεί απαραίτητο συντελεστή πολιτισμοῦ γιὰ κάθε χώρα. Οἱ περιστάσεις κ' ἡ σπουδή γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ περιοδικοῦ δὲν ἐπιτρέπουν τὸ βλέμμα αὐτὸ νὰ ἀποσπάσει τὴν ἀναγκαίαν πληρότητα, ποὺ θὰ ὀφείλε νὰ παρουσιάσει· γι' αὐτὸ—καὶ ὄχι ἀπὸ σκοπὸ—ἀσφαλῶς θ' ἀποσιωπηθοῦν πρόσωπα καὶ πράγματα ποὺ δικαιοδικαῖα πρέπει νὰ πάρουν θέση στὶς γραμμές αὐτές, ἀφοῦ αὐτὰ ἔδωσαν σπουδαία καὶ σημαντικὴ συμβολή στὴν τόνωση τῶν γραμμάτων. Δὲν ἔχουν θέση ἐδῶ μόνο ἐκεῖνοι οἱ "Ηπειρώτες, ποὺ μένοντας ἔξω ἀπὸ τὸ ἡπειρωτικὸ ἔδαφος ἀσχολήθηκαν με τὰ γράμματα καὶ ὑπῆρξαν συντάκτες περιοδικῶν καὶ τοπικῶν ἐφημερίδων· ἔχουν ὅμως θέση καὶ ξένοι, ποὺ μένοντας γιὰ ὁποιοδήποτε λόγο στὴν "Ηπειρο ἐδημιούργησαν καὶ ὤθησαν στὴν ἀνάπτυξη τῆς πνευματικῆς ζωῆς καὶ ἡ ἀσκήσαν ἐπίδραση σ' αὐτὴ ἢ δέχτηκαν τὴν ἐπίδραση τοῦ περιβάλλοντος καὶ παρουσίασαν ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὸν τόπο.

Τέτοιο σχέδιο ποὺ ἀποβλέπει στὴν ἐκτέλεση χρονολογικῆς εἰκόνας

τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μάς ὑποχρεώνει νὰ περιλάβουμε ὅ,τι ἀπὸ "Ηπειρώτες καὶ μὴ δημιουργήθηκε στὸν ἡπειρωτικὸ τόπο καὶ ὄχι ἀλλοῦ. Τὰ τριάντα χρόνια ποὺ πέρασαν ἀπὸ τότε ποὺ λευτερώθηκε τὸ μεγαλύτερο κομμάτι τῆς ἡπειρωτικῆς γῆς, χωρίζονται σὲ δύο ἐποχές· ἡ πρώτη τελειώνοντας στὰ 1922 ὕστερὲς ἀπέναντι τῆς ἄλλης με τὰ εἴκοσι χρόνια, ποὺ τὴν κλείνουν.

* * *

Ἡ πρώτη δεκαετία γιὰ τὰ Γιάννινα εἶχε βαριὰ κληρονομία δημιουργημένη ἀπὸ αἰῶνες στὶς ποικιλώμενες σχολές τῆς πόλης καὶ γιὰ τὴν "Ἄρτα μιὰ βραχύχρονη παράδοση, στηριγμένη στὴ δράση τοῦ συλλόγου «Σκουρᾶς» με τὴν ὁργάνωση τῆς φιλαρμονικῆς καὶ τῆς διενέργειας σειρῶν διαλέξεων. Παρὰ τὰ τότε πολιτικὰ γεγονότα, τὸ βρεισηπειρωτικὸ ἀγῶνα καὶ τοὺς γνωστὸς πολέμους, ἔμεινε χρόνος καὶ ὑπῆρχε διὰ θέση γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν γραμμάτων. Ὁ Σ. Γ. Παπᾶς, ὁ Κ. Κιούρης κι ὁ Δ. Γ. Νικολαΐδης τυπώνουν στὰ Γιάννινα ἡμερολόγιο με τὸν τίτλο «Ἡπειρωτικὴ ψυχὴ».¹ Ὁ «Κατῆς» κ' ἡ «Καραβίδα» εἶναι δυὸ σατιρικὰ φύλλα, ποὺ κυκλοφοροῦν

(1) Τὸ ἡμερολόγιο αὐτὸ δοχίσε νὰ τυπώνεται λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐλευθέρωση, τελείωσε δὲ καὶ κυκλοφόρησε μετὰ τὴν 21 τοῦ Φεβρουαρίου 1913.

στὴν πόλη ἀποπνέοντας κάποια λογοτεχνικὴ διάθεση. Ἀλλὰ δύο πρόπαντων πρόσωπα, ποὺ πῆραν σιγά-σιγά θέση στὸ νεοελληνικὸ Παρνασσό, συγκεντρώνουν τὴν πνευματικὴ κίνηση τῆς ἐποχῆς, ὁ Χρ. Χρηστοβασίλης κι ὁ Γ. Χατζῆς (Πελλερὲν). Ὁ πρῶτος ποὺ ἔκαμε τὴν ἐγκατάστασή του στὰ Γιάννινα, μόλις εἶδε τὸν οὐρανὸ λεύτερο, ἂν καὶ εἶχε προηγουμένη ἀρκετὴ ἀνάπτυξη στὴ λογοτεχνία, παρασύρθηκε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ, ποὺ προσπῆριζε εὐκολες δάφνες καὶ πρόχειρα θέληγτρα· ὁ βορειοηπειρωτικὸς ἀγῶνας κ' οἱ ἐθνικὲς διεκδικήσεις τὸν ἀπορροφοῦν καὶ ἐναμιόνο ποιητικὸ ἔργο· κατόρθωσε νὰ δημοσιεύσει καὶ δυὸ μελέτες με περιεχόμενο ἐθνολογικόν.² Πενιχρὴ ἐπίσης εἶναι κ' ἡ λογοτεχνικὴ δράση τοῦ Πελλερὲν, ποὺ ἐμφανίζεται με τὴ συλλογὴ «Μέλι καὶ φαρμάκι» (Λευκὰς 1918), γιὰτὶ ἡ ἀνάμειξη στὴ δημοσιογραφία τὸν παρέσυρε στὴν πολιτικὴ καὶ τὸν ἀπερρόφησε. Ὁ λόγιος Κ. Καζαντζῆς ποὺ ἀργότερα δείχνει καλύτερα σημάδια τῆς πνευματικῆς του ἀξίας, ἐδημοσίευσεν στὴν Ἀκρόπολη στὰ 1915 ἐντυπώσεις ἀπὸ τὸ Ζαγόρι. Στὶς ἐφημερίδες «Ἡπειρος» καὶ «Κήρυξ» κάνει τὴν ἐμφάνισή του ὁ Δ. Σαλαμάγκας στὰ 1921 με ἡθογραφικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴ Μικρασία.

Με τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ χρονικὴ ἀφετηρίαν τῆς δευτέρης ἐποχῆς γιὰ τὴν πνευματικὴ ζωὴ στὴν "Ηπειρο, τὰ πράγματα ἀλλάζουν· οἱ δυὸ ἀναγνωρισμένοι "Ηπειρώτες λογοτέχνες, ποὺ μένουν στὸν τόπο καὶ παίρνοντας τὴν ἐπίδραση τοῦ ἡπειρωτικοῦ περιβάλλοντος προσφέρουν τὴν προσωπικὴ

τους ἀκτινοβολία ταυτόχρονα, ἐξακολουθοῦν νὰ ἐργάζονται λογοτεχνικά. Ὁ Πελλερὲν συνεχίζοντας τὸ ἔργο του ἐπ' αὐτὰ πλάσια καὶ στὴν προοπτικὴ, ποὺ εἶχε χαράξει, παρουσιάζει στὰ 1923 τὸ θεατρικὸ ἔργο «Κίρκη», ποὺ παίχτηκε, στὰ 1926 τὸ θεατρικὸ ἔργο «Λιάνα Ἀρσᾶ»,¹ τὸ 1930 τὸ μονόπρακτο «Ὑπερτάτη θυσία»,² πολλὰ καὶ ἀξιόλογα χρονογραφήματα, διηγήματα καὶ κριτικὴ μελέτη γιὰ τὸ Βηλαρᾶ. Ὅπως ὁ Πελλερὲν ὑπῆρξε δημοσιογράφος καὶ ἔβγαζε τὴν ἐφημερίδα «Ἡπειρος»,³ ποὺ δημοσίευε καὶ δικὰ του ἔργα, ἱστορικὰ καὶ λογοτεχνικά, ἔτσι κι ὁ Χρηστοβασίλης ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1923 νὰ τυπώνει τὴ δισεβδομαδιαία ἐφημερίδα με τὸν τίτλο «Ἐλευθερία», παρουσίασε δὲ δυὸ σειρὲς διηγημάτων σὲ αὐτοτελὴ ἔργα (τὰ διηγήματα Ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, Ἀθῆναι, 1927 καὶ τὰ Διηγήματα τοῦ μικροῦ σχολείου, Ἀθῆναι 1935), πολλὰ ποιήματα καταχωρισμένα σ' ἐφημερίδες καὶ περιοδικὰ, ὅπως ὁ Μάρκος Μπότσαρης (Ἀθῆναι, 1923), οἱ Θερίστρες (Νέα Ἑστία 1933), Ἡ ὁμορφὴ νύφη (Ἑλλοπία 1931), διηγήματα καὶ μεταφρασμένες τοῦ Θεοκρίτου ὠδὲς (Ἑλλοπία 1930—31), μελέτη γιὰ τὸν Πέρση ποιητὴ Φιδουρσί (Καθημερινὴ 1936) καὶ ἄλλα.

Κοντὰ στοὺς δυὸ αὐτοὺς μεγαλύτερους λογοτέχνες ἀρχίζουν νὰ παίρνουν θέση καὶ νὰ ξεφυτρώνουν κ' οἱ νεώτεροι. Περισσότερη εἶναι ἡ ἐπίδοσή στὴν ποίηση, στὴν ἱστορίαν καὶ γενικώτερα στοὺς φιλολογικοὺς κλάδους, παρὰ στὴν καθαρὴ λογοτεχνικὴ πεζογραφία. Ἀπὸ τὸ 1926 χρονολογοῦνται οἱ ἐκδόσεις ἀνεξάρτητων ποιητικῶν ἔργων καὶ συλλογῶν. Τὴν ἀρχὴν σὲ τοῦτο ἔκαμε ὁ Σπυρ. Μου-

(1) Οἱ δύο Κατσαντωνιοί, Ἀθῆναι 1917.

(2) α) Ἱστορικὰ τῆς ἀρπαγῆς τῶν 16 χωριῶν τῆς ἐπαρχίας Φιλιατῶν. Ἀθῆναι 1914. β) Ἡ ἱμνιακοποίηση τῶν 79 χωριῶν τῆς Ἡπείρου καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν κατ' ἐθνικῶν τῶν πρὸς ἀνάκτησιν αὐτῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ ἀλληλοκρατίας. Ἀθῆναι, 1915.

(1) Τὸ ἔργο τοῦτο παίχτηκε στὰ Γιάννινα.

(2) Δημοσιεύτηκε στὴν «Ἑλλοπία» τ. Α' (1930—31). Τὰ χρονογραφήματα βεβαιώνονται δημοσιευμένα στὴν «Ἡπειρο».

σελίμης δημοσιεύοντας τότε στα Γιάννινα την ποιητική του συλλογή με τον τίτλο «οί Χωριανές μου». Σιγά-σιγά από τότε άρχισε ή καλλιέργεια όλων των ειδών της λογοτεχνίας. Τό χρονογράφημα αντιπροσωπεύεται από τό Δ. Σαλαμάγκα στις έφημερίδες «Πρόδοος», «Ηπειρος» κλπ., από τον Π. Φάντη, που δημοσίευε στην «Έλλοπία», από τον Γ. Άνοικονόμητο, από τό Νόσταλγο, από τό Φ. Ματσόπουλο κ.ά., που έποίκιλλαν την ύλη των έφημερίδων. Με τό διήγημα ασχολήθηκαν ό Τάκης Σιωμόπουλος, ό Γ. Παπαγεωργίου, ό Λάκης Κολβάτσος, ό Δ. Σαλαμάγκας και άλλοι: ό πρώτος δημοσίευσε μερικά στην «Έλλοπία», ό δεύτερος σε περιοδικά κ' έφημερίδες, ό τρίτος σε τόμο αὐτοτελή μαζί με δυό μυθιστορήματα, που μόνο αὐτός καλλιέργησε, τυπώνοντας τό έργο «Οί ξεριζωμένοι» στά 1940: ό τέταρτος δημοσίευσε τρεῖς μεγάλες ήθογραφίες στην «Κραυγή» στά 1938—39. Ξεχωριστή θέση στη διηγηματογραφία έχει ό Κ. Καζαντζής με την έκδοση τοῦ βιβλίου «Απ' τὰ σκλαβωμένα Γιάννινα», που εἶναι έφτά ήθογραφήματα (Άθήναι, 1926). Η κριτική τοῦ λογοτεχνικοῦ έργου βρήκε δύο εργάτες: ό Τάκης Σιωμόπουλος φανερώνει τίς κρίσεις του στην «Έλλοπία» για τή μετάφραση των αίσχυλικών δραμάτων από τον Γρυπάρη και για άλλα σ' έφημερίδες: ό Π. Φάντης κρίνει στο ίδιο περιοδικό τό μυθιστόρημα «Η σάρκα» τοῦ Μανώλη Κανελλή και τό συνολικό έργο τοῦ Πελλερέν: ή τελευταία κριτική μελέτη έμεινε ατελείωτη, γιατί έμεσολάβησε ή διάκοπή τοῦ περιοδικοῦ. Η πεζή αὐτή ένασχόληση, στην οποία αριθμοῦμε και τήν κριτική σε ξεχωριστό βιβλίο τοῦ Τάκη Σιωμόπουλου για τήν 'Ηλιογέννητη τοῦ Παλαμά (Γιάννινα, 1943), εἶναι μικρή σχετικά με τὰ πολυάριθμα ποιήματα που δημοσιεύονται στίς έφημε

ρίδες τήν περασμένη εικοσαετία και τὰ αὐτοτελή ποιητικά έργα. Ό Σπυρ. Μουσελίμης τυπώνει στά 1929 τή συλλογή «Η Χρύσω», ό Γ. Παπαδόπουλος (Passager) στά 1930 τὰ «Θλιμμένα τραγούδια», ό Τάκης Σιωμόπουλος στά 1937 τίς «Εἰκόνες και σύμβολα», ό Βασίλης Μάκης τίς «Φλόγες στην άβυσσο» στά 1937: στά 1939 κυκλοφοροῦν τοῦ Θάνου Κοκκινιώτη (Άθαν. Γιάνγκα) οί «Σιωπηλές αγάπες», τοῦ Γιάννη Νικολαΐδη οί «Ρυθμοί ψυχής», τοῦ Λάκη Κολβάτσου οί «Καινούργιοι δρόμοι», τοῦ Φρίξου Τζιόβα ή συλλογή «Έντελβάις». Ό Γιώργος Άράκης τυπώνει συλλογή σατιρικών ποιημάτων με τον τίτλο «οί Κάνθαροι». Ό μακαρίτης Κ. Σιωμόπουλος τυπώνει στην Άρτα στά 1930 τό θεατρικό έργο «Η κατεργάρα», ό Θεοχ. Τσούτσινος από τήν Άρτα τό θεατρικό έπίσης έργο «Τό δράμα των Λεύκτρων». Λογοτεχνική μετάφραση με αξιώσεις έτύπωσε ό Γ. Παπαγεωργίου στά 1939 τοῦ «Ιδίοποδος Τυράννου» τοῦ Σοφοκλή. Τό Μάη τοῦ 1943 κυκλοφόρησε ή άνθολογία «Η πείρωτική μοῦσα» με γνωστά και μη έως τότε ποιήματα: αὐτές τίς ήμέρες έκυκλοφόρησε τοῦ Δ. Σαλαμάγκα τό βιβλίο «οί Θεοβάδιστοι τόποι», έντυπώσεις τής μητέρας του από τούς άγίους τόπους και μερικά ποιήματα με θρησκευτικό περιεχόμενο.² Διάφορες άτομικές ή συλλογικές ένέργειες προσφέρουν αρκετά στην

(1) Τέτοια έδημοσίευσαν ό Γ. Λόκας, ό Φ. Ματσόπουλος, ό Γάκης, ό Μπέχλης, ή Άθρα Μιράντα κ.ά. Το αίτιο λόγου γάρ για τό Δ. Σαλαμάγκα, που από τό 1913 άρχισε νά αναμειγνύεται με τὰ γράμματα, γιατί ξεχωριστά από όλους έπιδόθηκε και στή μετάφραση από τή γαλλική ποιημάτων, που δημοσιεύτηκαν στά «Ηπειρωτικά Νέα».

(2) Έμμεσα μόνο συνέβαλαν και άλλοι 'Ηπειρώτες, όπως ό Γ. Κοτζιούλας, ό Όλμ. Περάντης, ή Χρυσάνθη Ζιτσοῖα, ό Τάκης Τούλας κ.ά. στέλλοντας συνεχώς σέ έφημερίδες και περιοδικά που κυκλοφοροῦσαν στην 'Ηπειρο άνεξάρτητα από τον τόπο τής έκδοσής τους.

τόνωση τής πνευματικής κίνησης. Θίασοι άθηναϊκοί έπισκέπτονται τίς ήπειρωτικές πόλεις ή μόνο μερικές, παλαιότερα τοῦ Βεάκη, άργότερα τής Κοτοπούλη (τό 1937). Μιά φορά ήρθε και τό ελληνικό μελόδραμα, στά 1923, άν θυμάμαι καλά. Οί παραστάσεις των γυμνασίων και τοῦ διδασκαλείου και οί γιορτές γενικώτερα στά ανώτερα σχολεία για τίς έπαρχιακές πόλεις είχαν πολύ ή λίγο ἔχνος καλλιτεχνικής πνοής, γιατί ή άφοροῦσαν έργα άγνωστης άξιας ή ήταν άπαύγασμα καλλιτεχνικής διάθεσης των μαθητών, που φοιτοῦσαν τότε. Πρέπει νά μήν άποσιωπηθεῖ, ότι κάποια άλλη σημαντικώτερη προσφορά έδωσαν τὰ σχολεία στή λογοτεχνία: παίρνοντας κατεύθυνση νά δώσουν άνεση στοῦς τροφίμους για τήν έκδήλωση των σκέψεών τους ώργάνωσαν έτσι τήν έσωτερική εργασία, ώστε φάνηκαν άμεσα οί ιδιαίτερες κλίσεις και έπιδόσεις, που κοτάλληλα ένισχύθηκαν ένα βλέμμα στών νέων τὰ όνόματα πείθει για τήν άντικειμενική αὐτή κρίση. Άλλά και οργανισμοί ιδιωτικοί έδωσαν χέρι βοηθητικό. Τό Λύκειο των Έλληνίδων όργάνωνει διαλέξεις, φδειό, σχολή ζωγραφικής στά Γιάννινα και παίρνοντας παράδειγμα από τήν πρωτεύουσα δίδει μιá σχετική ώθηση στην ανάπτυξη τής λαϊκής τέχνης. Στά 1932 ιδρύθηκε ή Λέσχη Ίωαννίνων, που στο καταστατικό της έβαλε από τούς πρωταρχικούς σκοπούς τήν τόνωση τής πνευματικής ζωής: ή Λέσχη αὐτή όργάνωσε διαλέξεις και λογοτεχνικούς διαγωνισμούς προκήρυξε με καλά όποτελέσματα και τὰ 50 χρόνια τοῦ λογοτεχνικοῦ έργου τοῦ Χρηστοβασίλη γιόρτασε με σοβαρότητα. Μιά ομάδα από νέους, που φιλοδόκησαν νά κινηθοῦν πνευματικά, ώργάνωσε μερικές διαλέξεις: μιá απ' αὐτές έκαμε και ό ύποφαινόμενος. Άλλη έπίσης άπόπειρα έγινε άργότερα για τήν ίδρυση φιλολογικοῦ ό-

μίλου: αλλά τὰ έσωτερικά πολιτικά γεγονότα τοῦ 1935 τόν περιόρισαν σε δυό τρία μαθήματα τοῦ Τάκη Σιωμόπουλου κριτικά τοῦ Παλαμικοῦ έργου. Η έπίσκεψη τής Φιλοσοφικής Σχολής τοῦ Άθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου στά 1939 προκάλεσε τό πνευματικό ενδιαφέρον και έδωσε τήν άφορμή νά γίνει διάλεξη τοῦ καθηγητή Σ. Κουγέα για τό άρχεῖο τοῦ Σταύρου, που δημοσιεύτηκε στά «Ηπειρωτικά Χρόνικά». Άρκετή έπιτυχία είχε τό φιλολογικό μνημόσυνο τοῦ Κωστή Παλαμά που έγινε με τήν πρωτοβουλία νέων στίς 8 Αυγούστου τοῦ 1943. Με όμοιες κατευθύνσεις κίνηση, στην όποια πρέπει νά προσθέσουμε και τίς έκθέσεις ζωγραφικής, που έκαμαν δύο ζωγράφοι, ό Χρ. Άρώνης παλιότερα, ή δίδα Μανιά τό 1939, (που συνοδεύτηκε με σχετική κριτική τοῦ Δ. Σαλαμάγκα στην «Ηπειρο») κι ό Κ. Μαλάμος τήν περασμένη χρονιά, παρατηρεῖται και στην Άρτα, αλλά σε μικρότερη ένταση. Μιά ομάδα από νέους τό καλοκαίρι τοῦ 1926 όργάνωσε διάλεξη για τον Κρυστάλλη. Μικρός όμιλος έπειτα καμωμένος από νεαρούς, έπιστήμονες όργάνωνει συστηματικά τήν πνευματική κίνηση, με διαλέξεις λαϊκές και μη, με τήν ίδρυση βιβλιοθήκης και με άλλα μέσα, αλλά δυστυχώς δέν κατόρθωσε νά έπιζησει: άποτελεσμα τοῦ όργάνοῦ αὐτοῦ ήταν ή ίδρυση τής προτομής τοῦ ποιητή Κρυστάλλη. Ό Σύλλογος «Σκουφάς» που στά παλιότερα χρόνια είχε μεγαλύτερη δράση ξαναζωτάνεψε και έδωσε ζωή στή φιλαρμονική του, άν και αρκετά χρόνια από τον πόλεμο είχε ξεπέσει, Έκθεση ζωγραφικής τοῦ Γιώργου Άράκη όργάνώθηκε στην Άρτα, όπου ένας άλλος Σύλλογος, τώρα τελευταία, πριν από τον πόλεμο, με τον τίτλο «Φίλοι τής Άρτης» συστήθηκε, για νά φροντίσει νά συγγραφεί μιá ιστορία τής πόλης: τὰ γεγονότα που μεσολάβησαν ένέκρωσαν τή δράση

τους. Στην Πρέβεζα ένας «Μικρός δμίλος» ιδρύεται με ζηλευτή δράση, αλλά γρήγορα πάλι έσβησε· ή εκεί παρουσία του Καρυωτάκη και ο θάνατός του δίνουν στην πόλη αυτή, στην οποία οφείλεται όμώνυμο ποίημά του, ένδιαφέρον πνευματικό. Την προσοχή του πνευματικού ανθρώπου συγκεντρώνουν κ' οι ανασκαφές που άρχισαν παλιότερα από τον 'Αλ. Φιλαδελφέα και έξακολουούθησαν από τους καθηγητές Γ. Σωτηρίου και 'Α. 'Ορλάνδο. Στόν τελευταίο οφείλεται μεγάλη κίνηση στην Άρτα από την άφορμή της συστηματικής έρευνας των σημαντικών μεσαιωνικών μνημείων της πόλης και της περιοχής της. Στίς 'Ηπειρωτικές κωμοπόλεις δέν έπαυσαν οι διαλέξεις, αλλά τά πλαίσια ήταν στενά.

Κοντά στην καθαρή όμως λογοτεχνική κίνηση κάποια άλλη επίσης σημαντική παράγεται και συμπληρώνει την πνευματική ζωή. 'Η έκδοση της Μεγάλης Έλληνικής Έγκυκλοπαιδείας δίνει την άφορμή της ένασχόλησης με την ήπειρωτική ιστορία, που άργότερα συστηματοποιούν τά «'Ηπειρωτικά Χρονικά». Στους τόμους της έγκυκλοπαιδείας καταχωρίζονται από τό Χρ. Σούλη πολλά άρθρα σχετικά με την 'Ηπειρο, από τά όποια πολλά είναι πρωτότυπα και από τά όποια ή 'Ηπειρος έγινε γνωστή. Την επίδοση στην ήπειρωτολογία, έκτός από τό Γ. Χατζή, που τύπωσε στά 1926 στην Άθήνα τό «Μυστικό του Κάστρου» και δημοσίευσε στη «'Ηπειρο» για τό ίδιο θέμα τη μελέτη «Τό περί την 'Ηπειρον άστυ», συγκεντρώνει γύρω του προπαντός ό Χρ. Σούλης, που αφιέρωσε χρόνια και κόπους, για να συλλέξει κάθε τι που άφορούσε την 'Ηπειρο, γιατί και πολλά σχετικά έγραψε και με όλους τους κλάδους της φιλολογίας, που αναφέρονται στην έλληνική αυτή γωνιά, άσχολήθηκε, ώστε να τό άξίζει δίκαια και νόμιμα ό τίτλος του ήπειρωτολόγου. Γύρω άπ' αυτόν

ανακύπτουν και άλλοι· ό Νικ. Νίτσος έγραψε για την κώμη του Τσαμαντά, ό 'Ιω. Νικολαΐδης για τό χωριό του Βίτσα, ό Κ. Στεργιόπουλος παρατηρήσεις στη νεώτερη γεωγραφία της 'Ηπείρου, και άλλη μελέτη ιστοριογεωγραφική για την αρχαία Αιτωλία. Αυτά είναι τά ιδιαίτερα έργα που αναφέρονται στην ιστορία και τυπώθηκαν στο διάστημα της είκοσαετίας από 'Ηπειρώτες που έμειναν σ' αυτό τό διάστημα στο ήπειρωτικό έδαφος. 'Υπάρχουν πολλές άλλες μελέτες σχετικές με τη λαογραφία,¹ με τη γλωσσολογία, με την ιστορία της τέχνης, με τη φιλοσοφία, με την ιστορία, που καταχωρίστηκαν σ' έφημερίδες κ' έχουν πολύ λίγη σημασία γενικώτερη ή σε περιοδικά κ' έχουν βαρύτητα διαφορετική. 'Η μνεία όλων αυτών θά μάς οδηγούσε σε μεγάλο μάκρος, που αντίβαινει στο σκοπό μας. Θα μπορούσαμε μόνο να μνημονεύσουμε τη μεγάλη σχετική συμβολή του Παράμυθιας Αθηναγόρα και τη διατύπωση νομικών σκέψεων σε σχετικό περιοδικό από τό δικηγόρο Ξεν. Κοτσαρίδα.

* * *

Όργανα, που χρησιμοποιήθηκαν, για να δημιουργηθεί ή πνευματική αυτή ζωή, υπήρξαν πολλά και διάφορα, έφημερίδες και περιοδικά. Όπως είναι φυσικό, οι έφημερίδες αποτελούν τό προχειρότερο μέσο και στην 'Ηπειρο για την καταχώριση υλικού λογοτεχνικού. Στίς στήλες τους καταχωρίστηκαν μελέτες με ποικίλο περιεχόμενο, διηγήματα, ποιήματα, χρονογραφήματα, κριτικές, πολλές φορές χωρίς τον άρμόζοντα έλεγχο. Οι στήλες της «'Ηπείρου», της «Πρόδου», του «'Ηπειρωτικού Άγώνος», του «Κήρυκος», της «Έλευθερίας», της «Κραυγής», της «'Ηπειρωτικής

(1) Ένδιαφέρον παρουσιάζουν τά δημοσιεύματα του Δ. Σαλαμάγκα, «'Η Κυρά ή Κουσιόβιτσα» (έφ. 'Ηπειρος 1937) και οι «Προίποι στα Γιάννινα» (Κραυγή 1940), είναι ιστοριογεωγραφικά λογοτεχνήματα.

Ήχοος», των «'Ηπειρωτικών Νέων», που βγαίνουν στα Γιάννινα, του «'Αράχθου», του «'Ηπειρωτικού Βήματος», της «Φωνής της Άρτης» και του «Έλευθέρου Λόγου» που βγαίνουν στην Άρτα, διαποικίλλονται ανάμεσα στο άλλο υλικό και με άλλο, που αναφέρεται στην πνευματική ζωή. Άπλό ξεφύλλισμα θά μπορούσε να δώσει μιá εικόνα της ζωής αυτής. Τοúτο προβάλλει άδήριτη την ύποχρέωση να συγκεντρωθούν σε τόμους οι έφημερίδες στη βιβλιοθήκη της πόλεως, ήφου αυτές θά αποτελούν τά μοναδικά τεκμήρια της ιστορίας της.

Έκτός άπ' αυτές και μερικές άλλες ακόμα, σάν την «Φωνή του Παγωνίου», τον «Άφον» κλπ., βγαίνουν διάφορα περιοδικά, μερικά με καθαρή λογοτεχνική προοπτική, άλλα με καθαρή επιστημονική και άλλα με συνδυασμό των δυο αυτών άπόψεων. Στην πρώτη κατηγορία είναι τά «'Ηπειρωτικά φύλλα». Σ' αυτήν μπορούν να ύπολογισθούν ό «Δαίμων» κι άργότερα ό «Σατανάς» του Γρ. Σακκά και ό «Πολύξενος» του Ε. Φακατσέλη. Στην τρίτη κατατάσσεται ή «Έλλοπία» και τά «Τζουερικιώτικα και Άρτινά Νέα». Τό πρώτο βγήκε ένα χρόνο, από τον Αύγουστο του 1930 μέχρι του Ιουλίου του 1931· λόγοι άνώτεροι από τη θέληση και τη δύναμη των δυο νέων τότε διευθυντών του άνάγκασαν αυτούς να διακόψουν την έκδοση, άν και πολλές άγαθές έλπίδες μπορούσε να στηρίζουν κανείς σ' αυτό. Τ' άλλο περιοδικό, που βγήκε μόνο έξ μήνες τό 1933 είχε υπό περιωρισμένο τοπικό πλαίσιο κοντά στην άνάλυση τοπικών ζητημάτων καταχωρίζονται συλλογές

και μελέτες φιλολογικές και λίγα λογοτεχνικά κομμάτια.

Τά «'Ηπειρωτικά Χρονικά», που ανήκουν στην τρίτη κατηγορία των περιοδικών και ενίαι άρκετά μακρόβια, έχουν τό μειονέκτημα—μειονέκτημα προερχόμενο από άδυσώπητη άνάγκη—ότι δέν τυπώνονται έδώ· άποτελούν όμως σπουδαίο στίβο για τον 'Ηπειρώτη ιστορικό, αρχαιολόγο, Ιατρό, λαογράφο, νομικό, γλωσσολόγο, οικονομολόγο κα' γενικά για κάθε λόγιο, που φιλοδοξεί να άσχολείται με τά περασμένα χρόνια της 'Ηπείρου. Άποτελώντας για τον ιδρυτή τους μοναδικό—σάν άφθαρτο—μνημείο και τίτλο τιμής σημαντικό, γιατί έγιναν ό πρωτοπόρος για άλλα όμοια περιοδικά, έπρόσφεραν στην έρευνα της ήπειρωτικής ιστορίας μεγάλη ύπηρεσία. αυτή είναι διττή· μερικές μελέτες διαλευκαίνουν ώρισμένα σκοτεινά ή σφαλερά γνωστά τμήματα της ιστορίας, αρχαίας, μεσαιωνικής και νεώτερης, οι περισσότεροι όμως τόμοι είναι γιομάτοι από υλικό άγνωστο, υλικό γλωσσικό, λαογραφικό, μνημειακό, αρχειακό, που αναφέρεται στη μεσαιωνική περίοδο σε λίγο ποσοστό και στη νεώτερη κατά τό μεγαλύτερο μέρος. Πολύ απέχουμε ακόμα από τη συνολική συγκέντρωση όλου του υλικού, που ή βρίσκεται ακόμα κάτω από τη γή—τά λείψανα του αρχαίου βίου—ή μεταφέρεται από στόμα σε στόμα και αλλοιώνεται με τον καιρό ή κατάκειται έρειπωμένο επάνω στην επιφάνεια του ήπειρωτικού εδάφους. Στη δημιουργία της πνευματικής κίνησης ή προσφορά έπρεπε να ήταν μεγαλύτερη· δυστυχώς λίγοι είναι οι 'Ηπειρώτες, που άσχολήθηκαν στίς στήλες του περιοδικού και πολύ λιγώτεροι εκείνοι, που μένοντας μόνιμα στην 'Ηπειρο φιλοδόχησαν να έμφανίσουν ένα κομμάτι από τον περασμένο ή ά-

(1) Τά έννημενα πινυλιά δέν αναφέρουμε, γιατί δέν βγαίνουν στην 'Ηπειρο, καταχωρίστηκαν όμως σ' αυτά συνεργασίες πολλών, που έμειναν στην 'Ηπειρο. Τέτοια πρόκληση για πνευματική εργασία προκαλέσει και ή έκδοση των «'Ηπειρωτικών», που έγινε στη Θεσσαλονίκη από τον Μ. Ολιονομίδη στα 1938 και 1939.

Ός που ένα βράδυ σκοτεινό,
Πού απ' τὸ Σταυρὸ φεύγαν διωγμένοι οἱ Μουσουλμάνοι,
Μέσ' απ' τὸν πένθιμο οὐρανὸ
Ξεσπᾶ ἀστραπόβροντο στερνὸ,
Καὶ τὴν κορφή τοῦ μιναρὲ συντρίμμια κάνει.

Μὰ τὸ ἔρμο τέμενος, νεκρὸ
Νὰ στέκει, δὲν τὸ θέλησε ἡ μητέρα Φύση:
Κάτω απ' τὸ μάτι τὸ αὐστηρὸ
Τοῦ Ἰεχωβά, τὸ καρπερὸ
Πάνω του ἄπλωσε χέρι τῆς νὰ τὸ εὐλογῇ.

Καὶ κάτω απ' τὴ θερμὴ ἀντηλιά,
Στ' ἀρχαῖο τζαμί πού εἶχε κοπεῖ απ' τ' ἀστροπελέκια,
Τοῦ Μωάμεθ τὰ ἱερὰ πουλιά
Νὰ χτίσουν ἤρθανε φωλιά
Πάνω στὸ γκρέμιο μιναρὲ του, τὰ λελέκια.

ΝΙΚΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

JEAN VIGNAUD

Ο ΣΙΔΕΡΑΣ

Όλημερίς τοῦ σιδερά τὰ χέρια
ὕψωνουν τὴ βαριά, κι ὡς τὴν καμπύλη
τὴ μαύρη γράφουν, πρῶινὸ καὶ δεῖλι,
ἡ γειτονιά τρεμοσαλεύει ἀκέρια.

Βογγάει τὸ φύσερό στὰ μεσημέρια
σὰν καταιγίδας μανιασμένο ἀχεῖλι·
τὸ σίδερο στενάζει (ποῖο κοντύλι
τὰ πάθη τοῦ θὰ γράψει): μύρια ἀστέρια

σπιθίζουν—ἥλιοι νέοι—στὸν ἄερα.
Καθὼς τὴ ρωμαλέα γύμνια στήνει
κι ὁ γδοῦπος τῆς βαριδῆς ἡχάει ὡς πέρα,

ὁ σιδεράς φαντάζει στὸ καμίνι
σὰν Προμηθέας, πού τὸ πῦρ ἀρπάζει
τὸ οὐράνιο, καὶ τὸ σίδερο δαμάζει.

Μεταφρ. Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΧΡ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗ

ΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΝΕΡΑΪΔΑΣ

ΠΑΛΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑ ΣΕ ΚΑΙΝΟΥΡΓΙΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ

Αφιερωμένο στὸν κ. Χρ. Ι. Σούλη

Μιά φορά κι ἕναν καιρό, τὸν παλιὸν καιρό, ζοῦσαν μέσα στὲς θάλασσες, στὲς λίμνες καὶ στὰ ποτάμια καὶ πανώριες κορασιὲς χωρὶς νᾶχουν μάννα καὶ πατέρα ἢ κι ἀδέρφια, ποῦ δὲν γέραζαν ποτέ, ὅσα χρόνια κι ἂν περνοῦσαν ἀπὸ πάνω τους, κι αὐτὲς οἱ κορασιὲς λέγονταν Νεράϊδες.¹

Σ' ἐκεῖνα τὰ μακρινὰ χρόνια, ποῦ ζοῦσαν οἱ Νεράϊδες στὰ διάφορα στεκούμενα καὶ τρεχούμενα νερά, ζοῦσαν κι ἄλλες πανώριες κορασιὲς, μέσα στ' ἀπάτητα λόγγα, στὰ λαγκάδια καὶ γύρα στὲς κρουστάλλινες καὶ καθαρογάργαρες βρύσες καὶ στὲς νεροσυρμές, οἱ Ξωτικιές², κι αὐτὲς χωρὶς μάννα καὶ πατέρα κι ἀδέρφια, ποῦ δὲν γνῶριζαν ποτέ τὰ γεράματα κι εἶχαν ἀπάνω-κάτω τὰ ἴδια ἰδιώματα μὲ τὲς Νεράϊδες.

Κάμμιά φορά Νεράϊδες καὶ Ξωτικιές, ποῦ θεωριῶνταν συναμεταξύ τους ὡς πρωτοαδέρφες, ἀνταμώνουν-

ταν, ὅπως τὲς ἔφερναν οἱ ἀνέμοι: ἢ στὴν θάλασσα καὶ στὲς λίμνες, ἂν ὁ ἄνεμος εἶταν βουνήσιος, ἢ στοὺς λόγγους ἂν ὁ ἄνεμος εἶταν θαλασσινός. Τότε γένονταν μεγάλο πανηγύρι καὶ μεγάλη χαροκοπιά. Ἄν ὁ ἄνεμος εἶταν βουνήσιος, τότε Νεράϊδες καὶ Ξωτικιές ἀνταμώνονταν μέσα στὴν θάλασσα, σηκώνονταν τότε βουνὰ τὰ κύματα, ἀφρίζε ὅλη ἡ θάλασσα, σὰν χιονισμένη, κι αὐτὲς χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν ἀπάνω στ' ἀγριεμένα κύματα, κι ἄλοι καὶ ἄλοιμονο, ἂν διάβαινε τὴν ὥρα ἐκείνη κἀνένα καράβι κοντά τους! Τὸ βούλιαζαν μέσα στὰ κύματα σύψυχο καὶ σύξυλο, μ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ποῦχε μέσα του! Τὸ ἴδιο κι ὅταν ὁ ἄνεμος εἶταν θαλασσινός, ἀνταμώνονταν οἱ Ξωτικιές καὶ οἱ Νεράϊδες στοὺς ἀπάτητους λόγγους. Καὶ τότε πάλι γένονταν μεγάλο πανηγύρι καὶ μεγάλη χαροκοπιά. Ξωτικιές καὶ Νεράϊ-

* Τὸ διήγημα αὐτὸ γράφτηκε στὰ 1930. Τότε τὸ Διδασκαλεῖο τῶν Ἰωαννίνων, στὸ ὁποῖο ὑπηρετοῦσα, ἔδωσε μιά σχολικὴ γιορτὴ μὲ τὴν «Ἡπειρωτοπούλα τῶν παραμυθιῶν», ἕνα παραμυθόγραμμα μὲ ὑπόθεση γὰ ποιο παρμυθὶ πού ἀναφέρεται στὴν ἱστορίαν τῆς πόλης μας. Ὁ Χρηστοβασίλης τότε ἀπὸ τὴ γιορτὴ ἐκείνη ἐμπνεύστηκε τὸ διήγημα αὐτό, πού μοῦ ἔδωκε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα λίγες μέρες προτοῦ πεθάνει. Δὲ βρίσκει βέβαια κανεὶς στὸ διήγημα αὐτὸ τὸν παλιὸ Χρηστοβασίλη, τὸν ἀμίμητο ἠθογράφου τῆς ἡ-

πειρωτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ τὸ δημοσιεύουμε, διατηρώντας καὶ τὴν ὁρθογραφία τοῦ χειρογράφου, ὡς τὸ κύκνειο φῶμα τοῦ διαλεχτοῦ ἐκείνου Ἡπειρωτῆ λογοτέχνη. Τὸ διήγημα αὐτὸ ἀνήκει σὲ μιά συλλογὴ πού ἐτοίμαζε νὰ ἐκδώσει ἡ «Λέσχη διανοουμένων Ἰωαννίνων», τῆς ὁποίας τότε ἦμουν πρόεδρος, μὲ τὸν τίτλο «Γιαννιώτικα διηγήματα». Ὁ θάνατος τοῦ Χρηστοβασίλη ἐματαιώσε τότε τὴν ἐκδοσὴ τῶν διηγημάτων ἐκείνων.

ΧΡ. Ι. ΣΟΥΛΗΣ

δες ανταμόνονταν σ' ένα μεγάλο ξέφωτο μεγάλου κι' απάτητου λόγγου, αγκαλιάζονταν και φιλιώνταν κι' αρχίζαν τὸν χορὸ καὶ τὰ τραγούδια. Τότε ζωντάνευαν τὰ ξηραμένα φύλλα τῶν δέντρων, ποῦ εἶταν στρωμένα καταγής, κι' ἔμπαιναν κι' αὐτὰ στὸν χορὸ τῶν Ἑωτικῶν καὶ τῶν Νεράιδων, σηκώνονταν ἕνας μεγάλος ἀνεμοστρόφυλλας, πῶφτανε ὡς τὰ σύννεφα! Ἄλλοι κι' ἀλοίμονο τότε, ἂν ἔπεφτε ἀπάνω στὸν χορὸ τους κἀνένας πιστικός μετ' τὸ κοπάδι του! Τὸν σήκονε ὁ χορὸς τους ὡς τὰ σύννεφα κι' ἐνῶ οἱ Ἑωτικὲς κι' οἱ Νεράιδες χωρίζονταν, ἐκείνες γιὰ τὰ λόγγα τους, καὶ τοῦτες γιὰ τὰ νερά τους, ὁ πιστικός καὶ τὰ πρόβατά του ἔπεφταν ἀπὸ τὰ σύννεφα, στὴν θάλασσα καὶ πνίγονταν, ἢ στὰ λόγγα καὶ σκοτώνονταν καὶ τὰ τρώγαν τὰ ὄρνια καὶ τὰ κοράκια.

Σήμερα, στὰ πεζὰ χρόνια ποῦ ζοῦμε ἐμεῖς, δὲν ὑπάρχουν πλεῖα Νεράιδες καὶ Ἑωτικὲς, ἀλλ' ἡ θύμησή τους σώζεται ἀκόμα στὰ χεῖλια τοῦ Λαοῦ, κι' ὁλος ὁ Κόσμος, ὅταν θέλῃ νὰ παινεῖ μιὰν ὥμορφη γυναῖκα, ἢ κορασιά, λέγει:

—Ὁμορφῇ, σὰν Νεράϊδα

—Ὁμορφῇ σὰν Ἑωτικιά.

Εἶταν οἱ Νεράιδες πανώριες, σὰν ἄγγελοι, καὶ δὲν ἔβγαιναν τὴν ἡμέρα, παρὰ τὰ μεσημέρια τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅταν ζάριζε ἀπάνω στὸ ἡλιοστάσι ὁ ἥλιος, ἀπ' τὸ μεγάλο κάμα, κι' ἡσύχαζε ὁ κόσμος καὶ μεσημέριαζε μέσα στὰ σπῖτια ἢ κάτω ἀπὸ τὰ πυκνὰ φύλλα καὶ τὰ πολυκλῶναρα δέντρα, καὶ τὲς νύχτες μετ' τὸ φεγγάρι, ἢ μετ' τὴν ἀστροφεγγιά. Τὲς ἄλλες ὥρες βρίσκονταν μέσα στὰ νερά, σὰν τὰ ψάρια. Φοροῦσαν μόνον ἀπὸ ἕνα κάτασπρο ἀραχνοῦφαντο μετωξωτὸ πέπλο καὶ τίποτε ἄλλο. Εἶχαν μαῦρα καὶ μακρὰ ξέπλεκα μαλλιά, ποῦ χύνονταν, τὰ μισὰ πίσω ἀπὸ τὲς πλάτες τους, καὶ τ' ἄλλα τὰ μισὰ, χωρισμένα πάλι σὲ δυό, μισὰ ἀπὸ τὸ δεξι τ' αὐτὶ καὶ τ' ἄλλα μισὰ ἀπὸ τὸ ζερβὶ

καὶ φαίνονταν τὰ δλόγυμνα στήθια τους καὶ τὰ δλόγυμνα καλαμοπόδαρά τους. Κολυμποῦσαν, σὰν τὰ βουτηχτάρια, σὰν τὲς νερόκοιτες, σὰν τὲς φαλαρίδες καὶ σὰν τὲς πάπιες καὶ τὲς χήνες, ἀκόμα καὶ σὰν τὰ ψάρια μέσα στὰ νερά τὴν ἡμέρα, μακρὰ ὅμως ἀπὸ μάτι ἀνθρώπου, καὶ ἔβγαιναν τὲς νύχτες μετ' τὸ φεγγάρι στὲς ἀκροθαλασσῖες, στὲς ἀκρολιμνῖες καὶ στὲς ἀκροποταμιῆς καὶ χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν, ἀλλ' ἄλλοι κι' ἀλοίμονο σ' ἐκείνον τὸν ἄντρα ἢ καὶ σ' ἐκείνην τὴν γυναῖκα ἀκόμα, ποῦ θὰ ζύγουναν κοντὰ τους νὰ τὲς ἴδουν. Ἄν εἶταν γυναῖκα τὴν στράγγαλιζαν στὴ στιγμή, κι' ἂν εἶταν ἄνδρας, τὸν πῆγαιναν μέσα στὰ σπήλια τοῦ νεροῦ, ὅπου εἶχαν τὰ κατοικεῖά τους. Ἐρριχναν ἐκεῖ λαχνό, κι' ὅποιαν ἦς ἔπεφτε, αὐτὴ καὶ τὸν ἔπαιρνε ἄντρα τῆς κι' ἂν ἔκανε νεραϊδόπαιδο, τῶρ ριχνε ἀμέσως τὰ μεσάνυχτα σ' ἕνα σταυροδρόμι ἢ ἀπάνω σ' ἕνα πέτρινο γεφύρι, κι' ὅποιος τῶρρισκε, τὸ λεημονιῶνταν, τῶπαιρνε, τὸ βάφτιζε καὶ τῶκανε ψυχοπαῖδι του.

Ὁ νεραϊδάντρας ζοῦσε ἐκεῖ μέσα στὰ σπήλια τοῦ νεροῦ, χωρὶς νὰ τοῦ λείπῃ τίποτε, ἀλλὰ μαραίνονταν ἀπὸ τὸν πόθο τοῦ κόσμου, ποῦ εἶχε χάσει, ὡς τὴν ἡμέρα ποῦ θάβγαζε τὴν πρώτη ἄσπρη τρίχα στὸ κεφάλι του, ἢ στὸ πρόσωπό του. Τότε πέθαινε ἀμέσως καὶ μαζεύονταν ὅλες οἱ Νεράιδες, τὸν μοιρολογοῦσαν καὶ τὸν ἔθαφταν τὰ μεσάνυχτα, μέσα στοὺς καλαμιῶνες ἢ στὴν ἀμμουδιά.

Τὰ νεραϊδόπαιδα, ἀγόρια ἢ κορίτσια, γένονταν ἀγγελόμορφα. Τὰ νεραϊδόπαιδα ζούρλαιναν τὲς ἀρχόντοπούλες καὶ τὲς βασιλοπούλες καὶ τὰ νεραϊδοκόριτσα, τ' ἀρχοντοπούλα καὶ τὰ βασιλόπουλα μετ' τὴν ὥμορφιά τους.

Οἱ Νεράιδες ἔβγαιναν κατὰ τὰ μεσάνυχτα ἀπὸ τὲς κοιτὲς τους, ποῦ εἶχαν μέσα στὰ νερά, ἄπλοναν τὰ πέπλα τους ἀπάνω στοὺς καλαμιῶνες νὰ στεγνώσουν κι' ἀρχίζαν νὰ

χορεύουν καὶ νὰ τραγουδοῦν δλόγυμνες, κάτω ἀπὸ τὴ χρυσαφένια λάμψη τοῦ φεγγαριοῦ ἢ τῆς ἀστροφεγγιάς, ὡς ποῦ λαλοῦσε:

«Κυκυρίκου ου ου ου ου ου !!!» ὁ πρῶτος μαῦρος πετεινός. Τότε ἄρπαζαν γλήγορα—γλήγορα ἢ κάθε μιὰ τὸ πέπλο τῆς, ρίχνονταν στὸ νερό, σὰν τρομαγμένες, πῆγαιναν στὲς κοιτὲς τους, ὅπου κοιμῶνταν ὡς τὸ μεσημέρι κι' ὅσπερα ἔξακολουθοῦσαν τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια.

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ποῦ εἶχαν τὰ ποτάμια, οἱ λίμνες κι' οἱ θάλασσες Νεράιδες καὶ τὰ λόγγα, οἱ λαγκαδιές, οἱ νεροσυρμές κι' οἱ βρύσες Ἑωτικὲς, ὑπῆρχαν κι' ἐδῶ στὴν λίμνη μας τέτοιες Νεράιδες καὶ στὰ λόγγα μας, στὰ λαγκαδία μας, στὲς νεροσυρμές μας καὶ στὲς βρύσες μας τέτοιες Ἑωτικὲς. Τότε πολλὰ παράτολμα παλληκάρια, ποῦ αἰστάνονταν μέσα στὴν καρδιά τους φλογερὸν πόθο γιὰ τὴν γυναῖκα τὴν ὥμορφη, κρύβονταν κάπου στὲς ἀκροθαλασσῖες, στὲς ἀκρολιμνῖες ἢ στὲς ἀκροποταμιῆς γιὰ ν' ἀρπάξουν Νεράιδες καὶ νὰ τὲς κάνουν γυναῖκές τους, ἀλλὰ πολὺ σπάνια τὸ κατάρθοναν αὐτό, γιατί προφυλάγονταν πολὺ οἱ Νεράιδες, ὅταν ἔβγαιναν ἀπὸ τὰ νερά, ποῦ ξεγυμνόνονταν κι' ἄπλοναν τὰ πέπλα τους στὰ καλάμιατ' νύχτες, ἢ τὰ μεσημέρια καὶ χόρευαν. Κι' ὅταν ἕνας νέος κατάρθονε ν' ἀρπάξῃ ἀπὸ τὰ καλάμια τὸ πέπλο κάμμιος Νεράιδας, τότε αὐτὴ ἡ Νεράϊδα, ἔχανε τὴν ιδιότητά της, ὡς Νεράϊδα, ἔτρεχε ἀπὸ κοντὰ τοῦ ἀκούζοντας καὶ παρακαλώντας νὰ τῆς δώκῃ πίσω τὸ πέπλο τῆς κι' ἔφτανε ἔτσι ὡς τὸ σπῖτι του, κι' ἂν δὲν τῆς τῶδινε—ὅπως καὶ δὲν τῆς τῶδινε—ἔμενε ἐκεῖ καὶ γένονταν γυναῖκα του, παραδοκῶντας νὰ τοῦ τὴν κλέψῃ καὶ νὰ γυρίσῃ στὲς Νεράιδες...

* *

Τὸν καιρὸ ἐκεῖνο, ποῦ ὑπῆρχαν οἱ

Νεράιδες κι' οἱ Ἑωτικὲς στὰ νερά καὶ στὰ λόγγα, δὲν εἶταν ἀκόμα χτισμένα τὰ Γιάννινά μας αὐτοῦ, ποῦ βρίσκονται σήμερα. Δὲν ὑπῆρχε καθόλου πολιτεία μετ' τέτοιον ὄνομα. Ὑπῆρχε ὅμως μιὰ παλιὰ πολιτεία, κάτω ἀπὸ τὸ Κάστρο τῶν Ἑλλήνων⁴, ποῦ λέγεται σήμερα Καστρίτσα καὶ τῶχε γκρεμίσει ἡ Μονοβύζα⁵ ὥστε ἀπὸ πολλὰ χρόνια. Αὐτὴ ἡ πολιτεία λέγονταν Ἐροιβιά⁶. Τὴν ὥριζε ἕνα πανέμορφο Βασιλόπουλο, μ' ὅλον τὸν τόπο⁷: βουνὰ καὶ κάμπους, ποῦ βρίσκονταν ὁλόγυρα. Αὐτὸ τὸ Βασιλόπουλο, ἐνῶ εἶχε ὅλα τὰ καλὰ του καὶ τ' ἀγαθὰ του ὡς βασιλείας, στέρνες γεμάτες φλωριά, ἀμέτρητα κεπάδια γιδοπρόβατα, χιλιάδες ἀλογόφοραδα, μουλάρια καὶ βῶδια, δὲν γινώριζε ποτὲ καλὴ μέρα. Τῶτρωγε μέρα—νύχτα ἢ πίκρα τὴν καρδιά. Δὲν γελοῦσε, δὲν τραγουδοῦσε, δὲν χαίρονταν τὰ νειάτά του καὶ δὲν παντρεύονταν, γιατί δὲν μποροῦσε νὰ βρῇ γυναῖκα τῆς ἀρεσίας του, τὴν γυναῖκα, πῶβλεπε κάθε νύχτα στὸν ὕπνο του. Περβάτησε Ἀνατολὲς καὶ Δύσες γυρεύοντάς τὴν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀπαντοῦσε πουθενά, πρῶθενά, ὅπου κι' ἂν πῆγαινε, ὅπου κι' ἂν γύριζε. Τοῦ προξένευαν πολλὲς ἀρχοντοπούλλες καὶ βασιλοπούλλες, ὡμορφες σὰν τὸν αὐγερινό, τὸν ἀποσπερίτη, σὰν τὴ χρυσαυγὴ, ἀλλὰ κάμμιὰ—κάμμιὰ δὲν ὡμοίαζε ἐκείνης, ποῦ ὀνειρεύονταν, καὶ γι' αὐτὸ ἔλυσε κάθε μέρα, σὰν τὴν ἀγαμένη τὴν λαμπάδα...

Ἕνας παλιὸς δοῦλος τοῦ παλατιοῦ του, ἑκατοχρονιάρης, βλέποντας τὸ Βασιλόπουλο νὰ μαραίνεται μέρα μετ' τὴν ἡμέρα, τὸν πόνεσε ἡ καρδιά του καὶ τὸν ρώτησε:

—Βασιλόπουλό μου! Ὁ Θεὸς σῶδωκε ὅλα τὰ καλὰ κι' ὅλα τ' ἀγαθὰ: βασιλεῖο, βιό, φλωριά φορτώματα, ὡμορφιά, νειάτα κι' ὁ λόγος σου δυὸ δὲν γένεται... Γιατί δὲν γελάς

καί δὲν χαίρεσαι, μὲν στέκεσαι πάντα μελαγχολικὸς καὶ μαραίνεσαι; Πιές μου τὸν καὶμό σου, γιατί' εἶμαι ἑκατὸ χρονῶν γέροντας κι' ἔχουν ἰδεῖ πολλά τὰ μάτια μου στήν ζωή μου, καί ξέρω πολλά πράματα. . . Ἴσως καί μπορέσω καί σοῦ δώκω κάμμιαν ὁρμήνεια. . .

— Ἀγαπῶ μιὰ πανέμορφη κορασιά, πλειὸ ὡμορφὴ κι' ἀπ' τὸν αὐγερινό, καί τὸν ἀποσπερίτη, πλειὸ ὡμορφὴ κι' ἀπὸ τὴν χρυσαυγή. . . Μιὰ κορασιά, ποῦ τὴν βλέπω κάθε νύχτα στὸν ὕπνο μου, κι' ἔχω γυρίσει ὅλον τὸν Κόσμο, Ἀνατολὴ καὶ Δύση, καί δὲν μπορέσα, οὔτε μπορῶ νὰ τὴν βρῶ! . .

Τὶ τὰ θέλω, λοιπόν, τὰ καλά, πῶχω; Τὶ τὴν θέλω τὴ ζωή, ἀφοῦ δὲν μπορῶ νὰ βρῶ καί ν' ἀποκτήσω ἐκείνη, ποῦ κάνει τὴν καρδιά μου νὰ ματόνη; Ὁλος ὁ Κόσμος εἶν' ἐρημιὰ γιὰ μένα, χωρὶς ἐκείνη! Καλύτερα νὰ πεθάνω, μιὰ γιὰ πάντα, παρὰ νὰ πεθαίνω κάθε μέρα καί νὰ ζῶ ἔτσι, ποῦ ζῶ, πεθαμένος κι' ἄθαφτος!

Τότε τοῦ ἀπάντησε ὁ γέρος:

— Ἀφοῦ δὲν σοῦ ἀρέσει κάμμιὰ γυναῖκα στὸν Κόσμο, τότε νὰ προσπαθήσης καί νὰ μπορέσης νὰ πάρης κάμμιὰ Νεράϊδα γυναῖκά σου. Δύσκολο πρᾶγμα αὐτό, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει ἄλλος τρόπος νὰ βρῆς καί νὰ πάρης τὴν γυναῖκα, ποῦ εἰνореύεσαι. Γιὰ νὰ τὸ κατορθώσεις αὐτό, πρέπει νὰ πᾶς μιὰ νύχτα, πρὶν ἀπὸ τὰ μεσάνυχτα, σὲ μιὰν ἀκρολιμνιά τῆς Λίμνης μας, πρὶν βγοῦν οἱ Νεράϊδες νὰ στήσουν τὸν χορὸ τους καί νὰ κρυφθῇς σ' ἓναν καλαμιῶνα, ἔτσι ποῦ νὰ μὴν μπορῇ νὰ σε ἰδῇ μάτι καί νὰ περιμένῃς ἐκεῖ ὡς ποῦ νὰ βγοῦν, κατὰ τὴν συνήθειά τους ἀπὸ τὴν Λίμνη, νὰ ξεγυμνωθοῦν καί νὰ ρίξουν ἀπάνω στὰ καλάμια τὰ πέπλα τους. Τότε, ἅμα τὲς ἰδῇς νὰ βγαίνουν ἀπὸ τὴν λίμνη, νὰ ρίχνουν τὰ πέπλα τους ἀπάνω στὰ καλάμια καί ν' ἀρχίζουν νὰ χορεύουν, καί νὰ τὲς ἀκούσης νὰ τραγουδοῦν, νὰ πεταχθῇς ἀπ' τὴν κρυψωνά σου, σὰν γεράκι γλήγορος,

καί ν' ἀρπάξης ἓνα πέπλο, ὅποιο κι' ἂν εἶναι, ἀπὸ τ' ἀπλωμένα στὰ καλάμια καί νὰ φύγῃς πρὸς τὸ παλάτι σου. Νὰ φυλαχθῇς ὅμως καλὰ νὰ μὴ σε νοιώσουν οἱ Νεράϊδες, ὅτι εἶσαι κρυμμένος μὲ κακὸν σκοπὸ, γιατί, ἂν σε νοιώσουν, θὰ σ' ἀρπάξουν αὐτές, ἀντὶ ν' ἀρπάξης ἐσὺ μιὰ τους, καί τότε ἀλοιμόνός σου! Ἄν κατορθώσεις κι' ἀρπάξης ἓνα πέπλο τους, τότε ἐκείνη ποῦ θὰ τῆς πάρῃς τὸ πέπλο τῆς θὰ τρέξῃ ἀπὸ κοντά σου, παρακαλῶντας καί κλαίγοντας νὰ τῆς τὸ δώκῃς, ἀλλ' ἐσὺ νὰ μὴν λυπηθῇς ἀπὸ τὰ κλαψιμάτα τῆς, κι' οὔτε νὰ δώκῃς προσοχὴ στὲς παρακαλιές τῆς, ἀλλὰ ἄκαρδος καί κουφός, νὰ τραβήξῃς ἴσια στὸ παλάτι σου. . . Φτάνοντας στὸ παλάτι νὰ πετάξης ἀμέσως τὸν πέπλο στὴ φωτιά νὰ γένῃ στάχτη. . . Τότε ἡ Νεράϊδα ἐκείνη θὰ γίνῃ γυναῖκά σου! Ἀκούοντας αὐτὰ τὰ λόγια τὸ Βασιλόπουλο, πῆγε τὴν ἴδια νύχτα σὲ μιὰ ἀκρολιμνιά, ὅπως τὸν εἶχε δασκαλέψει ὁ γέρος, κρύφτηκε καλὰ καλὰ, καί τὴν ὥρα, ποῦ βγήκαν οἱ Νεράϊδες ἀπὸ τὴν λίμνη, σαράντα ὅλες - ὅλες, κι' ἀπλώσαν τὰ πέπλα τους στὰ καλάμια κι' ἀρχισαν τὸν χορὸ καί τὰ τραγούδια, αὐτὸ πετάχτηκε, σὰν γεράκι, ἀπὸ τὴν κρυψωνά του, ἔπαξε ἓνα πέπλο ἀπὸ τὰ σαράντα, ποῦ εἶταν ἀπλωμένα, καί δρόμο, σὰν ἀλάφι, γιὰ τὸ παλάτι του.

Βλέποντας αὐτὸ ἡ Νεράϊδα, ποῦ τῆς εἶχε ἀρπαχθῇ τὸ πέπλο, ἔτρεξε, σὰν τρελλή, ἀπὸ κοντά του, παρακαλῶντας καί κλαίγοντας, νὰ τῆς τὸ δώκῃ, ἀλλὰ ποῦ τῆς τῶδινε αὐτὸς, καί τὴν στιγμὴ, ποῦ μπῆκε στὴν αὐλὴ τοῦ παλατιοῦ του, αὐτὸς μπροστὰ κι' ἐκείνη πίσω, βρῆκε τοὺς ζυμωτάδες νὰ ζυμώνουν ψωμί καί τοὺς φούρους ἀναμμένους κι' ἔρριξε τὸ πέπλο τῆς Νεράϊδας σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς ἀναμμένους φούρνους, κι' ἔγεινε στάχτη.

Τότε ἡ Νεράϊδα ἔπαψε τὲς παρα-

κάλιες καί τὰ κλάματα, ἔπese στὰ γόνατά του, κι' ὤμωσε ὅτι γένονταν γυναῖκά του. Τὸ Βασιλόπουλο τὴν κύτταξε τότε κατὰματα τὴν Νεράϊδα στὸ πρόσωπό της, τὴν γνώρισε ὅτι εἶταν ἐκείνη, πῶβλεπε τόσον καιρὸ στὰ εἰνὸρά του, καί, μαγεμένος ἀπὸ τὴν ἄρρητη ὡμορφιά της, διαλάλησε τὴν ἄλλη μέρα σ' ὅλο τὸ Βασιλεῖό του, ὅτι βρῆκε τὴν γυναῖκα, ποῦ γύρευε, κάλεσε στὸν γάμο του ὅλην τὴν ἀρχοντολογία ἄντρες, γυναῖκες καί παιδιὰ, κι' ἔγεινε ὁ γάμος κι' χαρὰ πρὸ βάσταξαν βδομάδες. . .

Ἔτσι πλειὰ ἡ καὶμένη ἡ Νεράϊδα ἔγεινε βασίλισσα κι' ἔχασε κάθε ἐλπίδα νὰ γυρίσῃ στὰ νερόχτιστα καί νεροθεμέλιωτα σπήλια τῆς Λίμνης καί νὰ ζήσῃ ἀθάνατη κι' ἀγέραστη μὲ τὲς τριάντα ἐννιά Νεράϊδες ἀδερφές της.

Γενόμενη βασίλισσα ἡ Νεράϊδα, βαπτίστηκε Χριστιανὴ Ὁρθόδοξη κι' ὠνομάστηκε Γιάννω.⁸ Ἐτρεξαν ἀπ' ὅλες τὲς ἄκρες τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑροιβιάς ἄντρες καί γυναῖκες γιὰ νὰ θαυμάσουν τὴν ὡμορφιά τῆς Νεραϊδοβασίλισσας, κι' ὅλοι καλοτύχιζαν τὸν Βασιλεῖα τὸν ἄντρα της, ποῦ κατάρθωσε νὰ πάρῃ γυναῖκα τέτοιαν ἀσύγκριτη στὰ κάλλη καί στὴν ὡμορφιά.

Ἡ Νεραϊδοβασίλισσα Γιάννω, εἶταν, κατὰ τὸ φαινόμενον μόνον, εὐτυχισμένη κι' εὐχαριστημένη μὲ τὴν νέαν κατάστασιν τῆς ζωῆς της. Ἀγαποῦσε βέβαια τὲς τιμὲς καί τὲς δόξες, ποῦχε ὡς βασίλισσα, ἀγαποῦσε τὸν ἄντρα της μ' ὅλην τὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς της καί τῆς καρδιᾶς της, ἀλλὰ δὲν μποροῦσε νὰ λησμονήσῃ τὲς τριάντα ἐννιά Νεράϊδες ἀδερφές της, ποῦ ξεχωρίστηκε ἔτσι ἄεφανα, κι' ἀθέλητα κι' ἀνέλπιστο. Τὸ κατάλαβε αὐτὸ ὁ ἄντρας της, ὁ Βασιλεὺς, γιατί τὲς ὠνειρεύονταν πάντα στὸν ὕπνο της κι' ἔκλαιγε.

Μὴν μπορῶντας ὁ Βασιλεὺς νὰ

τὴν βλέπῃ νὰ ὑποφέρῃ καί νὰ μαραίνεται, ἔκραξε τὸν ἑκατόχρονο, γερο-δοῦλο του καί τὸν ρώτησε πῶς θὰ μποροῦσε νὰ τὴν κἀνῃ νὰ ξεχάσῃ τὲς τριάντα ἐννιά ἀδερφές της καί νὰ γιατρευτῇ ὁ πόνος, ποῦ τῆς ἔτρωγε τὴν καρδιά. . .

Ἀκούοντας τὸ ρῶτημα τοῦ Βασιλεῖα του, ὁ γερο-δοῦλος τοῦ ἀπάντησε:

— Κάνένα ἄλλο γιατρικὸ καί κάνένα ἄλλο βοτάνι δὲν μπερεῖ νὰ γιατρέψῃ τὴν Νεραϊδοβασίλισσά σου, παρὰ ὁ ἀμάραντος⁹, τὸ βοτάνι τῆς λησμονιάς, ποῦ βρίσκει αὐτὸν γκρεμὸ ποῦ κατεβαίνει στὸν Κάτω—Κόσμο.¹⁰ Ἐκεῖ εἶναι ἓνας ἀπέραντος λόγγος ἀπὸ ἀμάραντο, καί κάθε ψυχὴ πεθαμένου, ποῦ κατεβαίνει στὸν Κάτω—Κόσμο, θυμούμενη μὲ μεγάλη πίκρα τοὺς δικούς της, ποῦ ἄφησε στὸν Ἀπάνω Κόσμο,¹¹ κόβει καί τρώγει ἀπ' αὐτὸ καί λησμονοῦν ἡ μάννα κι' ὁ πατέρας τὰ παιδιὰ τους, κι' ἡ νειόφυη κι' ὁ νειόγαμπος τ' ἀγαπημένο τους ταίρι. Ἀλλ' ὁ τοῖος, Βασιλεῖα μου, καταιβὴ ζωντανὸς στὸν Κάτω Κόσμο, δὲν ξαναγυρίζει στὸν Ἀπάνω. Μόνον ἓνας κατέβηκε ζωντανὸς στὸν Κάτω—Κόσμο καί μπόρεσε νὰ ξαναγυρίσῃ στὸν Ἀπάνω, κι' αὐτὸς εἶταν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος¹², κι' ἀπὸ τότε κάνενας ἄλλος δὲν μπόρεσε, οὔτε θὰ μπορέσῃ νὰ τὸ κἀνῃ. . .

Αὐτὸ τοῦ εἶπε ὁ γερο-δοῦλος τοῦ Βασιλεῖα, κι' ὁ Βασιλεὺς διαλάλησε σ' ὅλο τὸ Βασιλεῖό του καί σ' ὅλα τὰ περίγυρα Βασιλεία:

— Ὅποιος μπορέσῃ νὰ καταιβῇ τὸν γκρεμὸ τοῦ Κάτω—Κόσμου, νὰ κόψῃ καί νὰ μοῦ φέρῃ τὸ βοτάνι τῆς λησμονιάς, τὸν Ἀμάραντο, θὰ τοῦ δώκω γιὰ πληρωμὴ τοῦ ὅλο μου τὸ Βασιλεῖο. . .

Ἀλλὰ κάνενας δὲν παρουσιάστηκε κι' ἡ Νεραϊδοβασίλισσα, ἔκλαιγε καί μοίρονταν κρυφὰ ἀπὸ τὸν ἄντρα της, θυμούμενη τὲς τριάντα ἐννιά ἀδερφές της. . .

Μιά μέρα τὴν ἔπιασε ὁ Βασιλεὺς ν' ἀγναντεύῃ τὴν Λίμνη, νὰ κλαίγῃ καὶ νὰ μοιρολογάῃ καὶ νὰ τρέχουν τὰ δάκρυά της, σὰν βρύσες, ἀπάνω στὰ κάτασπρα μάγουλά της.

— Δὲν μ' ἀγαπᾷς, Βασίλισσα γυναικῶν μου, τῆς εἶπε. Δὲν μ' ἀγαπᾷς...

— Σ' ἀγαπῶ, ἄντρα μου Βασιλεῖ, τοῦ ἀπάντησε ἐκεῖνη, σ' ἀγαπῶ καὶ σὲ λατρεύω, ἀλλὰ μὲ τρώει κ' ὁ πόνος τῶν τριάντα ἐννιά ἀδερφάδων μου, ποὺ τὲς ξεχωρίστηκα καὶ τὲς ἔχασα ἔτσι ἄξαφνα κ' ἀνεπάντεχα...

— Ἀλλ' ἀφοῦ κἀκεῖ τὸ πέπλο σου καὶ δὲν μπορεῖς νὰ ζήσῃς πλεῖο μαζί τους, μέσα στὰ νερά τῆς Λίμνης, ὅπως ζοῦσες ἕναν καιρὸ, γιατί κλαῖς στὰ χαμένα;

— Ἀλήθεια λές, ἄντρα μου Βασιλεῖ, θὰ μπορούσα ὅμως νὰ παρηγορηθῶ λίγο, ἂν μῶχτιζες ἕνα παλάτι ἀπάνω σ' ἐκεῖνον τὸν μεγάλον βράχο, ποὺ βρίσκεται ψηλὰ ἀπὸ τὴν Λίμνη κ' ἀντίκρου στὸ Νησί. Ἐτσι θὰ μπορούσα νὰ βλέπω καὶ ν' ἀκούω τὲς ἀδερφές μου τὰ μεσάνυχτα μὲ τὸ φεγγάρι, ἢ μὲ τὴν ἀστροφεγγιά καὶ τὰ μεσημέρια τὸ καλοκαίρι, κάτω ἀπὸ τὸ ἡλιοστάλαγμα¹³.

— Μετὰ χαρᾶς σου, Βασίλισσα γυναικῶν μου! θὰ γίνῃ τὸ θέλημά σου...

Τῆς ἀπάντησε ὁ Βασιλεὺς κ' ἀμέσως διαλάλησε σ' ὅλα τὰ μαστροχώρια¹⁴ καὶ μαζεύτηκαν στὴν Ἐροιβιά χίλιοι μαστόροι καὶ σὲ τρία χρόνια ἔχτισαν τὸ Κάστρο τῆς Νεραΐδο-βασίλισσας Γιάννως, ποὺ σώζεται ὡς τὰ σήμερα, καὶ στὴν ἄκρῃ τοῦ Κάστρου, ψηλὰ ἀπὸ τὴν Λίμνη, ὅπου εἶναι σήμερα τὸ Τζιαμί τοῦ Ἀσλάν—Πασιά, τῆς ἔχτισαν κ' ἕνα πανώριο παλάτι μὲ γυάλινον ἐξώστη, γιὰ νὰ κάθεται αὐτὴ μέσα, μὲ σαράντα δοῦλες, ν' ἀγναντεύῃ τὲς τριάντα ἐννιά ἀδερφές της τὲς ὥρες ποὺ βγαίνουν, νύχτα ἢ μέρα, ἀπὸ τὸ νερό...

Ἀπὸ τ' ὄνομα λοιπόν, τῆς νεραΐδο-βασίλισσας Γιάννως, ὠνομάστηκε τὸ Κάστρο «Κάστρο τῆς Νεραΐδας»

κ' ἡ πολιτεία ποὺ χτίστηκε ἀργότερα, Γιάννινα.

Ὅταν τέλειωσε τὸ χτίσιμο τοῦ Κάστρου καὶ τοῦ Παλατιοῦ καὶ ἐγκατεστάθηκε ἐκεῖ μέσα τὸ βασιλικὸ ἀντρόγυνο, ἄρχισε νὰ ζῇ κάπως εὐτυχισμένα ἡ Νεραΐδοβασίλισσα, γιατί κάθε νύχτα ἔβγαине τὰ μεσάνυχτα μὲ τὸ φεγγάρι, ἢ μὲ τὴν ἀστροφεγγιά, κάθονταν στὸν γυάλινον ἐξώστη, ἀπάνω ἀπὸ τὸν θεόρατον βράχο, πῶς χύνεται μονοκόμματος καὶ φοβερὸς ὡστὴν ἀκρολιμνιά, κ' ἔβλεπε ἀπ' ἐκεῖ τὲς ἀδερφές της τὲς ὥρες πῶς βγαίναν ἀπὸ τὸ νερό, καὶ τῆς ἔβγαине ὁ πόνος γι' αὐτὲς καὶ τὴν ζωή, ποὺ εἶταν μὰ φορὰ κ' αὐτὴ εὐτυχισμένη Νεραΐδα.

* *

Δὲν πέρασαν ὅμως πολλὰ χρόνια ποὺ ζοῦσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, σὰν εὐτυχισμένη, ἡ Νεραΐδοβασίλισσα, ὅταν μιὰ μέρα μαθεύτηκε, ὅτι ἔρχονται οἱ Σκυλοκέφαλοι¹⁵ μὲ τὸν σκυλοκέφαλο Βασιλεῖά τους, ποὺ ἄρπαζαν τὸ βιὸ τοῦ Κόσμου, ἔκαιγαν χωριά καὶ πολιτείες, ἔτρωγαν ἀνθρώπους ζωντανούς, γκρέμιζαν πύργους καὶ κάστρα, ρήμαζαν τόπους καὶ κατὰστρεφαν μὲ φωτιά καὶ μὲ σίδερο¹⁶, τι κ' ἂν εὑρίσκαν μπροστὰ τους. Τὸ πέρασμά τους εἶταν φωτιά, καπνός, στάχτη, αἷμα καὶ μοιρολόγι! Ὅπου φύγοι-φύγοι ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν δρόμο τους. Πῆραν ὅρη καὶ βουνά¹⁶ γιὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὸν φοβερόν στρατὸν τῶν Σκυλοκέφαλων. Κάμιὰ δύναμη δὲν μπορούσε νὰ τοὺς ἀντικόψῃ στὸ δι᾽ ἄβυσσους! Ὅς καὶ τα πουλλιά ἀκόμα καὶ τ' ἀγρίμια ἀφιναν τὲς φωλιές τους καὶ μονιές τους, κ' ἔφευγαν γιὰ νὰ μὴ πέσουν στὰ δόντια τους!

Σ' αὐτὸ ὅλο τὸ διόσημι¹⁷ τοῦ Κόσμου, ὁ Βασιλεὺς τῆς Ἐροιβιάς, ὄντας πολὺ γενναῖος ἀνθρώπος, ντρέπονταν νὰ φύγῃ, ὅπως ἔφευγε ὁλος ὁ λαὸς καὶ θέλησε ν' ἀντισταθῇ μὲ τὸν στρατὸ τοῦ ἐναντίου τῶν

Σκυλοκεφάλων... Τότε ὅμως οἱ στρατοὶ δὲν εἶχαν ντουφέκια, κανόνια καὶ χειροβομβίδες, ὅπως σήμερα, ἀλλὰ δοξάρια, κοντάρια, ἀσπίδες καὶ σπαθιά, ἀλλ' οἱ Σκυλοκέφαλοι ρίχτηκαν ἀπάνω στὸν Βασιλεῖα καὶ στὸν στρατὸ τοῦ, σὰν φοβερὴ πλημμύρα κ' ὀργὴ Θεοῦ καὶ τοὺς ἔφαγαν ὅλους ζωντανούς! Τριγύρισαν ὕστερα τὸ Κάστρο, ποὺ κάθονταν μέσα ἡ Νεραΐδοβασίλισσα, μὲ τὲς σαράντα δοῦλές της, ἀλλ' εἶταν ψηλοὶ σὰν καὶ σήμερα οἱ τοῖχοί του, ἡ θύρα σιδερένια καὶ δὲν μπορούσαν νὰ μποῦν μέσα νὰ φᾶνε καὶ τὴν Νεραΐδοβασίλισσα μ' ὅλες τὲς δοῦλές της. Μὴν μπορῶντας, λοιπόν, νὰ κάνουν τίποτε ἄλλο, γκρεμοτσακίστηκαν κ' ἔφυγαν!

Δὲν πέρασε ἀπὸ τότε πολὺς καιρὸς κ' ὁ κόσμος, ποῦχε πάρει τὰ ὄρη καὶ τὰ βουνά, ἀπὸ τὸν φόβο του, γιὰ νὰ γλυτώσῃ, ἄρχισε νὰ κατεβαίνει λίγο, λίγο στὰ καμένα κ' ἐρείπωμένα σπίτια του. Τότε κ' ἡ Γιάννω, ἡ Νεραΐδοβασίλισσα, μὴ ἀκούοντας βουὴ πολέμου, πῆρε θάρρος κ' ἄνοιξε πλεῖα τὴν σιδερένια θύρα τοῦ Κάστρου, γιὰ νὰ ρωτήσῃ ποὺ βρίσκονταν ὁ Βασιλεὺς, ὁ ἄντρας

της, καὶ, μαθόντας τὴν κατοστροφὴ τοῦ μ' ὄλον τοῦ τὸν στρατὸ, ἐνοιώσε τέτοια λύπη στὴν καρδιά της, ὥστε ἄσπρισαν μονομιᾶς ὅλα τὰ μαλλιά τοῦ κεφαλιοῦ της καὶ πέθανε ἀνάμεσα στὲς σαράντα δοῦλές της!

Στὴν στιγμὴ ἄγρευε ἡ Λίμνη, σήκωσε κύματα μεγάλα, καὶ ἄσπρισε ἀπὸ τὸν ἀφρὸ τῶν κυμάτων, σὰν νὰ εἶταν χιονισμένη. Τότες ἀκούστηκε ἕνα μεγάλο καὶ θλιβερό μοιρολόγι, ἀπ' ἄκρῃ σ' ἄκρῃ τῆς Λίμνης, κ' ἡ πεθαμένη Νεραδοῖβασίλισσα ἔγινε καπνὸς καὶ στάχτη!

Εἶπε ὁ κόσμος ὅτι τὴν εἶχαν ἀρπάξει οἱ τριάντα ἐννιά ἀδερφές της καὶ τὴν ἔθαψαν, ποῖος ξέρει ποῦ...

Ὑστερα ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς Νεραΐδοβασίλισσας, τῆς Γιάννως, ἄρχισαν οἱ Ἐροιβιώτες νὰ μαζεῦνται λίγοι-λίγοι, μέσα στὸ Κάστρο, ποὺ ὠνομάστηκε ἀπὸ τότε «Κάστρο τῆς Νεραΐδας», γιὰ νὰ εἶναι ἀσφαλισμένοι ἀπὸ ἄλλες ἐπιδρομές. Ἐχτίσαν ἐκεῖ πολλὰ σπίτια καὶ ἔφκιασαν ἀκριὰ Πολιτεία, ποὺ ὠνομάστηκε Γιάννινα, γιὰ τιμὴ τῆς Νεραΐδοβασίλισσας τῆς Γιάννως!...

Χ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΗΘΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ

1) Νεραΐδα - δες : Παρὰ τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας λέξης «Νηρηΐς» = νύμφη - ἐς τὸν νεφόν, φημισμένης γιὰ τὴν ἀφαστὴ ὁμορφίαν. Παραμένει ἀκόμα στὸ στόμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἢ φράση ὁμορφῆς σὰν νεραΐδα. «Εἶδα μιὰ τοιοῦτη ὁμορφὴν σὰν νεραΐδα».

2) Ἐωτικά - ἐς : νύμφη - ἐς τὸν δισόν, δρυάδες, φημισμένης κ' αὐτὲς γιὰ τὴν ἀφαστὴ ὁμορφίαν τους. Παραμένει καὶ γι' αὐτὲς ἀκόμα στὸ στόμα τοῦ λαοῦ μας ἢ φράση : «Ὁμορφὴ σὰν Ἐωτικά».

3) Ὁ πρῶτος μαῦρος πετεινός : Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πιστεύει ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ μαύρου πετεινοῦ, κατὰ τὸ πρῶτο ἐσθινόν του λάλημα (πρῶτη ἀλεκτροφωνία) εἶναι τὸ σύνθημα νὰ φύγουν καὶ νὰ ἐξαφανιστοῦν τὰ πονηρὰ πνεύματα καὶ νὰ κρυφτοῦν στὰ κατα-

κλίδια τῆς Γῆς. Πονηρὰ πνεύματα θεωροῦνται κ' οἱ Νεραΐδες κ' οἱ Ἐωτικάς.

4) Κάστρο τῶν Ἑλλήνων : Κάστρο, λέξη βυζαντινολατινικὴ = φρούριον. Ὅλες οἱ ἀσχυροὶ πόλεις θεωροῦνται ἀπὸ τὸν Ἱστορικὸν λαὸν ὡς ἔργα τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὑπερόνθοι. Μποροῦσαν νὰ σηκώνουν στυγερούς θεόρατους βράχους καὶ νὰ χτίζουν μὲ αὐτοὺς σπίτια καὶ κάστρα, κ' εἶταν τόσο μεγάλοι, ὥστε μιλοῦσαν καὶ κουβένταζαν ὁ ἕνας ἀπὸ τὸ ἕνα βουνὸ κ' ὁ ἄλλος ἀπὸ τὸ ἄλλο, κ' ἀπῆλθαν κ' ἔπαιναν ὁ ἕνας τὰ χεῖρα τοῦ ἄλλου.

5) Μονοβύζα : Γυναικὶς κακοποιία, ἡ ὁποία πέρασε ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν ὡς κακὸ Στοιχεῖο, κ' ἔκανε πολλές καταστροφές. Εἶχε

μόνον ένα μεγάλο βυζί, σάν βωϊδίσι, που τώρριχνε πισώπλατα, όταν περζιτούσε. Ριχνόνταν απάνω στον κόσμο, τον ράνιζε με το γάλα του βυζιού της; και τον φριμάκινε, ράνιζε και τα στήτα και το κάστρο; και τα γκορέμζε. Σώζεται ακόμα στην δοξασιή του 'Ηπειρωτικού Λιού, ότι όλες οι αρχιές άρχοποιες κι' όλα τα έειπωμένα βυζαντινά φρούρια είναι γεμισμένα από την Μονοβύζι. Έπει; φρονιμίε ότι η θουλούμενη Μονοβύζα είναι κάποια γυναίκα, ιστορικό πρόσωπο, άρχηγός; κακούργων έπιδορμίων, ή όποια είχε διαπράξει πολλές κατεστροφές στην 'Ηπειρο, και έως υπό το τρώστω της; Μονοβύζας, να κερφτεται ή μικροτά βασιλίσα των 'Αλκυριών Τεύθα, ή όποια είχεν έτιδράμει και καταστρέψει όλα τα 'Ηπειρωτικά παλάτια.

6) 'Εροιβιά: Παρθενιά του δνόματος της άρχαίης 'Ηπειρωτικής πολιτείας Εύροια ή Εύροία, της όποιας ή τοποθεσία πιστεύεται να είναι κάτω από την άκρόπολη της Καστρίτσας, προς την Λίμνη της Λαγιάς. Τ' όνομα της 'Εροιβιάς, σάξονιαν άλλους, πριν πενήντα χρόνια, σ' ένα δημοτικό τραγούδι, του όποιου θυμούμερικους στίχους:

«Ποιός είδε και δέν τρέμξε της 'Εροιβιάς
[τόν κομπο...]
Έκει σ'όν πέντε δέν πατούν, σ'όν δέκα δέν
[διαβαίνουν,
Γιατί φωλιάζουνε θεριά, με πέντε πήχες;
[δόντια,
Φείδια με σαριντάπηχες ούρες; και δυό
[κεφάλια...]

7) Παλάτι: Λέξη βυζαντινολατινική = βασιλική κατοικία, ήγεμονικό μέγαρο.

8) Γιάννω: 'Ιωάνν, και θωπευτικό Γιαννούλα. 'Υπάρχει σχετική παράδοση, ότι είχαν τρεις αδελφές: βισλοποιές, που φράζαν την 'Ηπειρο. 'Ηρθε και ο: που χώρισαν το βισλίό τους σε τρία: 'Η μεγαλύτερη λέγονταν Γιάννω, κι' έχτισε τα Γιάννινα, ή δευτέρα λέγονταν 'Αρύρω κι' έχτισε 'Αργυρούκαστρο, κι' ή μικρότερη 'Αλγή, κι' αυτή έτιε το Τεπελένι.

9) 'Αμάραντος: Μυθικό βότανο, που λέγονταν και βωϊνί της 'Ηπειρίας, κι' όποιος τώρωγε λησμονόσος τα πάντα: μάνα, πατέρα, γυναίκα, πεδιά, άδελφά. Είναι κάο ανάλογο με το «βωϊνί της Στοιγής». Μυθολογείται ότι το βότανο αυτό φυτόει και βούσκειται ο' άπλητους γερεμούς των βουνών, που δέν μπορεί ν' άνεβη κανένας κι' στον γερεμό που κατεβαίνει στον Κάτω-Κόσμο, τον 'Α'δη των 'Αχαιών 'Ελλήων. Όπως ψυχές, κατεβαίνοντας, στον Κάτω-Κόσμο, έκοβαν αυτό το βότανο, λησμονούσαν ό,τι αγαπημένα πρόσωπα είχαν στον 'Απάνω Κόσμο. Σώζεται ακόμα σ'ό στόμα του 'Ηπειρωτικού Λιού ένα

παλιό τραγούδι, αναφερόμενο στον 'Αϊτί, το, που λέγει:

» Ποιός είδε τον 'Αμίραντο σέ τι γερεμό
[φρυγώνει,
Τόν τρών ε' ά, κούδια και ψωφούν, ε' άλλα
[φρια κ' ήμερεύουν.
Τόν τρών τα, αύρα πρόβατα και λημονο-
[νούν ε' αρνά τους;
Τόν τρών μαννάδες κι' αδερφές, τόν τρώς
[και χηρεμένε
Κι' λησμονούνε τα παιδιά, και λησμονούν
[ε' άδελφια
Και λησμονούν τους άντρες τους, τα πτω
[κοσέφινι τους.
'Ας ήξερα κι' έ,ώ ή πικρή κι' ή νυφοχή
[ρεμένη,
'Ότώγενα κουρεμιά τριών μερών τυρούλ
[λα

Σε ποιόν γερεμό να βρίσκεται σέ ποιόν
[γερεμό φρυγώνει
Ν' άναίβω σάν άγριόγιδο: ν' άπλώσω να
[το κόψω
Και να το φάγω ή άμωρη, γά πάντα να
[ξεχάσω
Τόν άντρα μου τόν μωφονιόν, όλο μου
[πηρε ό Χίρος! »

10) Κάτω-Κόσμος: 'Αδης, μύθος, και σκεπτός βυζαντινός, σ'ό κέντρον της Γής: «στη Γή: τα κατακλείδια» όπου όληγυρνά οι ψυχές, φρονιμεί; το κουράρι τους στον 'Απάνω Κόσμο.

11) 'Απάνω-Κόσμος: ή Γή, που φρεϊζει ό ήλιος, και κτεταχόν οι ζωντανοί ά θρωποι.

12) Μέγας 'Αλέξαντρος: Μυθολογείται ότι ό Μέγας 'Αλέξανδρος, αφού κυριέψε όλον τόν Κόσμο τόν 'Απάνω, κατέβηκε και κυριέψε και τόν κάτω Κόσμο, για να τώ κοί να χηρείση τούς σκεπτούς, και σκεπτός του, που είναι σκεπτός σ'ό, τολέως του. Κατεβαίνοντας όω στον Κάτω Κόσμο, ό Μέγας 'Αλέξαντρος, κι' Ιόόνας, το μύθος σκεπτός, γερεμίω στον 'Απάνω Κόσμο, χήρις στην άράακη φοράδα του, πώδε άφήσει εκεί το πουλιράκι της; και την έκανε ό μητρικός πόθος να βελι σ'ό σκεπτόν τόν δρόμο, και ν' άναίβη.

13) 'Ηλιοστάλαγμα: μεσημέρι.

14) Μαστοροχώρια και κοινότερα Μαστροχώρια: χωριά που τρέφουν και βγάζουν μιλύτους=χτίστες. 'Υπάρχουν και σήμερα μαστροχώρια στην 'Ηπειρο, και προπάντων σ'ή 'Επισχία της Κόνιτσας, των όποιων οι κάτοικοι μετέρχονται τόν χτίστην.

15) Σκυλοκέφαλοι: Άνθρωποι με σκυλίνο κεφάλι. Σώζεται ζωή ακόμα στην 'Ηπειρο ή τρωμε ή παράδοση της 'Εκδρομής των Σκυλοκεφάλων, υπό την άρχηγία του Σκυλοκεφάλου Βασιλεία τους. Όταν είμουν μικρό

παιδί και μά; μολογούσαν οι γριές πές νύχτες του χειμώνα διάφορα παραμύθια των Σκυλοκεφάλων, κοιμώνουν κι' άνειρευόμουν όλην την νύχτα τούς φοβερούς Σκυλοκεφάλους.

'Οδηγούμενος από τόν Προκόπιο, συγγράφει του 'Εκτου αιώνα, έτι 'Ιουστινιανού (527-565) ό όποιος έγραψε το Χρονικό: «'Ιουστινιανού Κτίσματα» (περί το 550 μ.Χ.), σ'ό όπ'όν αναφέρει την καταστροφήν των δύο πόλεων «Τεκμονας» ανατολικώς των 'Ιωαννίνων, σ'όν λόφο της Γαστρίτσας, όπου φαίνονται έρείπια άρχαίας πολιτείας, και Εύροίας δ'ετιχώς, κατά την άκρόπολη της; Καστρίτσας, από τούς κατοίκους των όποιων συνοίστηκεν τα Γιάννινα, (και δέν αναφέρει μόν όν μιστική τα Γιάννινα, άλλ' από την αεγική, που κάνει, είναι άσφαλώς τα Γιάννινα) τώταξο την καταστροφήν των δύο πόλεων με την έτιβλή των Οστρογότθων (523 μ.Χ.) υπό την άρχηγία του Τωτίλα, οι όποιοι 'Οστρογότθοι κατέστρεψαν σ'ό διάβα τους, απ' άκρη σ' άκρη, την 'Ηπειρο. Οι 'Οστρογότθοι, λοιπόν, κατά την είκασίαν μου, είναι οι «Σκυλοκέφαλοι» των 'Ηπειρωτικών παραδόσεων ή παραμυθίων, όποια δέν μπόρουμεν να τα βρούμε με τούς Σέρβους, που έπέφταν στην 'Ηπειρο με φοτία και σίδερο, υπό την 'Αρχηγία του βασιλεία τους Στεφάνου Δουσιάν (1331-1383) διότι οι Σέρβοι είναι γνωστοί ως έθνος

κι' όχι άγριοι στην μορφή, και δέν μπόρουν να όνομαστούν Σκυλοκέφαλοι.

Τόν καιρό μάλιστα που είμουν μικρός τραγουδούσαν σ'ό χωριό μου (Σούλι Χρηστοβασιλή) και σ'ό περίχωρά του πολλά τραγούδια, ποέ δέν σάξονται σήμερα (Γεωργόβιτσα, Κρετούνισσα, Ραϊκού). Θυμούμαι έξη μόνον στίχους ενός τραγουδιού που έλεγε:

» Κάτω στη: 'Αϊ-Περασκειή με τούς πα-
χους τούς ήσκιους

Χορός μεγάλος γένονταν, μεγάλο πανηγύρι,
Σαράντα δίπτες ό χορός, σαράντα και πε-
ρίττο

Κι' ή Σερβοπούλλα χόρευε πρώτη κι' απ' ό-
λες πρώτη.

'Ας είκανε να χόρευα κοντά στη Σερβοπού-
λα,
Νάπιανα το χεράκι της, το μασκομυρισμέ-
[νο...]

16) 'Ορη και βουνά: ή λέξη δ-
ρος έπάχει μόνον σ' άσ'ήν την φράση και
σέ καμιά άλλη.

17) Διασημειό: διοσημεία, καταστροφή.

18) Γιάννινα: 'Ιωάννινα.

Χ. ΧΡΗΣΤΟΒΑΣΙΛΗΣ

ΘΛΙΨΗ

Την ήδυπάθεια τρύγησα του όνείρου
κι' άπόψε που πνιγμένοι σβηθούν οι πόθοι,
στη συντριβή, βουβά, ψυχή μου, όδύρου
σάν κυπαρίσσι έντός μου ή θλίψη ώρθώθη...

ΛΕΑΝΤΡΟΣ Π-ΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

ΔΙΑΛΟΓΟΣ

—Θυμάσαι ;

—Τι ;

—Τὴν ξωτική βραδεία, πού μιὰ γαλήνη
τριγύρω μας ἀπλώνονταν κ' ἦταν ἡ νύχτα μέλι.
Κ' ἔλεγες : «Ὁμορφ' εἶναι ἡ γῆ· στὴν ἀπεραντοσύνη
τοῦ σύμπαντος κάτι τρανὸ κι αὐτὴ νὰ πλάσει θέλει ».

Κ' εἶπες : «Ὁ κόσμος σήμερα στὸ φῶς ἦταν λουσμένος
καὶ τώρα τ' ἄστρα ἀπὸ ψῆλὰ τὰ ὄνειρατα σκαρίζουν.
Ἔτσι ὁ μεγάλος Ἑρωτας σὰ γεῖρει ναρκωμένος,
μύριες ἀγάπες τὴν ψυχὴ μὲ χάρη νανουρίζουν ».

Ὅμως δὲν εἶπες, ἄμοιρε, σὰν ἔρθουνε τὰ μίση,
σὰν πέσουν βαρυχειμωνιές, στὴ γῆ καὶ στὴν καρδιά μας,
ποῖο καλυβάκι ταπεινὸ θὰ μᾶς φιλοξενήσει
σ' ὅλην αὐτὴ τὴν ἔρημιά, πού θάναί σὰ φωλιά μας.

Δὲν εἶπες γιὰ τίς ὀχεντρές, πού ζοῦν νὰ φαρμακώσουν
καὶ γιὰ τὰ σκυλοβότανα, πού μᾶς χαρίζει ἡ μοῖρα.
Καὶ νὰ τὰ χρόνια τὰ σκληρὰ μᾶς ἦρθαν καὶ μᾶς λυώνουν
καὶ μοιάζουν οἱ ἄνθρωποι· τρελοὶ μπρὸς στοῦ χαμοῦ τῆ θύρα.

—Γιὰ σκέψου, πόσο ἀφρόντιδα τὴ λιγοστὴ διαβαίνει
ζωὴ τῆς μεσ' σ' ἀνθόκηπους σὰ φτερωτὸ λουλούδι
ἢ πεταλούδα ! Τῶν ἀνθῶν τὸ μύρο τὴν εὐφραίνει
καὶ τῶν καρπῶν τ' ἀέρινο τὸ φευγαλέο χνούδι.

Ἡ ἀνοιξη τὸν ὕπνο της μυρώνει· καὶ τ' ἀέρι
λικνίζει τὴ γαλήνη της κ' ἴσως τὰ ὄνειρατά της.
Κάτι σὰν πόθος ἀνοιωθὸς κρυφὸ ρίγος τῆς φέρει,
τὰ χρώματα τῆς ἱριδίας ἔχει γιὰ φόρεμά της.

Ὅχι, δὲν εἶν' ἀνθρώπινος ὁ βίος τῆς· ἐκεῖνος
θησαυριστὴς τοῦ εἶναι του, μὲ ἀγάπες καὶ λαχτάρες
ζεῖ τὴ δικὴ του τὴ ζωὴ καὶ νομοθέτης Μίνως
ὀρίζει αὐτὸς τὴ μοῖρα του μὲ χαλασμούς κι ἀντάρες.

Μιὰ πεταλούδα τί μπορεῖ νὰ νοιώσει ἀπ' τὴν ἀγάπη ;
Ἀπὸ τὴ δόξα τί μπορεῖ νὰ ζήσει μιὰ στιγμούλα ;
Δὲν ξέρεῖ ἀπὸ τὴ μοῖρα μας, τοῦ πόνου τὸ δροσάπι
δὲ γνωρίσει· καὶ ζεῖ, θαρρεῖς, σὰ μιᾶς στιγμῆς δροσοῦλα.

Ὅμως ὁ πόνος φώλιασε μέσ' στῶν θνητῶν τὰ στήθη
πού θέλουν πρὸς τ' ἀπέραντα τοὺς πόθους τῶν ν' ἀπλώσουν,

μὲ τῶν θεῶν τὴ συντροφιά νὰ ζήσουν ἄξια πλήθη
κι ὁ πόνος εἶναι ἡ πληρωμὴ πού πρέπει νὰ πληρώσουν.

Τὸ ξέρουν καὶ κρυφά, θαρρεῖς, τὸ χαίρονται πού ζοῦνε
ἔτσι στὸ θρίαμβο κ' ὕστερα στὴ θλίψη βουτηγμένοι.
Μποροῦν τὴν ἐκμηδένιση σὰ νέκταρ νὰ τὴν πιοῦνε
κι ἄς μοιάζει πάντα ὁ θάνατος σὰν κόλαση ἀνοιγμένη.

Πρὸ πάντων ξέρουν ν' ἀνεβοῦν ψηλὰ πρὸς τὴ θυσία
καὶ μάχεται μὲ τὰ στοιχεῖα, μὲ δράκους καὶ μὲ φίδια
καὶ τ' ἀτσαλένιο τῆς σπαθί ν' ἀφήσει δὲ σκοπεύει
μηδὲ στὴ χώρα τῶν ψυχῶν καὶ στὴν Ἑδέμ τῆς ἴδια.

Κι ἀπὲ στὴν ἄλλη, πού ἔρχεται καὶ λέει : «Τὰ πάντα ξένα !
Μηδὲ θεῶν ὀράματα, μηδὲ δαιμόνων ρίγη,
δὲ συγκινοῦν καὶ δὲν κρατοῦν ὑπνωτισμένη ἔμένα.
Ἐξω ἀπ' τοὺς δρόμους τῶν παθῶν ζωὴ δικὴ μου, λίγη,

ζωὴ μου, σὲ μιὰ σκοτεινὴ, πού ρεῦεις χαμοκέλλα,
παλάτι ἐσὺ μοῦ γίνεσαι βασιλικό· κ' ἐντὸς σου
ἢ θέλησή μου κυβερνᾷ. Θεέ μου, ἂν κρᾶξεις : «Ἐλα !»
θὰ σοῦ φωνάξω : «Ἐλα κ' Ἑσὺ, νὰ βρεῖς τὸν ἄνθρωπό σου !»

Τέτοια ζωὴ, γιὰ πές μου, ποῖος δὲ ζήλεψε ἐδῶ πέρας ;
Τέτοιας ζωῆς ἡ πληρωμὴ δὲν εἶναι οἱ συμφορές μας,
οἱ νίκες μας, ὁ χάρος μας, τοῦ σκοτωμοῦ ἡ φοβέρα
καὶ δὲ ζυμώνονται γλυκὰ μέσα σ' αὐτὰ οἱ χαρές μας ;

—Ὡ πῶς ραγίζεται ἡ καρδιά, πῶς καίονται τὰ χεῖλη,
πῶς τὸ κορμί μου ἀναρριγεῖ καὶ πῶς πεθαίνει ἡ πλάση.
Τι νὰ τὴν κάμω τῶν ποιητῶν τὴ λύρα καὶ τὴ σμίλη
τῶν πλαστοῦργων ; Ἐγὼ πονῶ καὶ σβήνω σ' ἄγρια δάση.

—Μὴν τρέμεις, τίποτε παντοῦ τὸ φοβερό δὲν εἶναι.
Εἶναι ἡ καλύβα ἀπ' ἄνθρωπο φτιαγμένη, ἡ ἔρημιά μας
ἀνθρώπινη, τὸ φῶς γλυκὰ φωτίζει. Πρῶτος μείνει
μέσ' στὴ γαλήνη τῆς νυχτὸς πού πέφτει ὀλόγυρά μας.

—Πεθαίνω ! Βάλε ἓνα σταυρὸ στὸ μνήμα μου καὶ κάνε
τὴν προσευχή σου στὸ Θεὸ γιὰ τὴν πικρὴ ψυχὴ μου.
Κάτι καμπάνες μακριὰ χτυπᾶνε, πῶς χτυπᾶνε !
Σκιές νεκρῶν ὀλόγυρα προσμένουν τὴ δικὴ μου.

—Μ' ἀφήνεις μόνον στὴ νυχτιά καὶ στὴν ἀποστολή μου.

ΔΗΜ. Β. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Μ. ΣΑΡΡΟΣ *

Η ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1883 γράφτηκε στὴ Ζωσιμαία Σχολὴ ἕνας μικρὸς μαθητὴς ἀπὸ τὴ Βίτσα τοῦ Ζαγορίου. Κηδεμόνας του ὑπογράφεται στὸ μαθητολόγιό ὁ Γεώργιος Τσιγρᾶς. Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1890 ἀποφοιτοῦσε ἀπὸ τὴ Σχολὴ ὁ ἴδιος ὁ νέος γεμᾶτος ἀπὸ πατριωτικὸ ἐνθουσιασμό, γεμᾶτος ἀπὸ ὄνειρα μεγάλα. Ὁ νέος αὐτὸς ἦταν ὁ Δημήτριος Σάρρος.

Εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ οἱ μαθηταὶ τῆς
Ζωσιμαίας Σχολῆς ζοῦν μετὰ τὴ δύνα-
τὴ ἐπίδραση τῶν στίχων τοῦ Κρυ-
στάλλη, ὁ ὁποῖος ἐκεῖνα τὰ χρόνια
εἶχε δραπετεύσει ἀπὸ τῆ Ζωσιμαία
Σχολῆ καὶ ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὅστερα
ἀπὸ τὴς «Σκιᾶς τοῦ Ἀδου», ποῦ εἶ-
χε γράψει μαθητῆς ἀκόμη τῆς Ζωσι-
μαίας Σχολῆς. Ὅπως τὸν Κρυστάλ-
λη, ἔτσι καὶ τὸ Σάρρο τὸν ἐφλόγιζε
ὁ πόνος τῆς πατρίδας καὶ τὸν ἔκαιε
ὁ πόνος τοῦ Ἡπειρωτικοῦ χωριοῦ.
Ἀλλὰ δὲν ἦταν ὁ Κρυστάλλης ποῦ
ἔδωσε στὸ Σάρρο τὸ πρῶτο ποιητικὸ
ξεπέταγμα. Ἡ παράδοση τοῦ Βηλα-
ρᾶ, τοῦ Ψαλῖδα, τοῦ Ἀραβαντινοῦ

(*) Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι ὁριστα ποὺ διαβάστηκε στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Δ. Σάκου, ποὺ ἔγινε στὴ Ζωσιμαία Σχολή, στὶς 4 Δεκεμβρίου 1938. Δημοσιεύεται σήμερα στὰ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα», γιὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ μιὰ ὀφειλὴ στὸν ἀληθινὸν διανοοῦμενο καὶ Ἡπειρωτὴ δάσκαλο. Εἶχα σκοπὸ τότε νὰ ἐκδώσω ἀναμνηστικὸ τεῦχος ἀφιερωμένον στὸ Σάκκο, καὶ εἶδα ζητήσῃ καὶ πολλῶν φίλων του ποὺ τὸν ἐκτιμοῦσιν ἐν συνεργίᾳ, ἀλλὰ δυστυχῶς γιὰ λόγους οἰκονομικοὺς δὲν κατόρθωσα νὰ ἐκπληρώσω τὴν ὀφειλὴ μου. Ἀρθρα μου εἶχαν στείλῃ ἐκ Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ Ἀκαδ. μελὸς Γ'. Σοτηριάδης, τοῦ τὸν εἶχε μαθητὴ στὴ Ζωσιμαία Σχολή, ὁ πολὺς Ἐλ.

ἦταν ἑναυλη ἀκόμη τὴν ἐποχὴ ἐκείνη
στὴν πόλιν αὐτὴ καὶ φλογίζε τις ψυ-
χὲς τῶν μαθητῶν τῆς Ζωοιμαίας Σχο-
λῆς.

“Ὅπως ὁ Κρυστάλλης, ἔτσι καὶ ὁ Σάρρος, μαθητὴς ἀκόμη τῆς Σχολῆς αὐτῆς δημοσίευσε σὲ δημοτικὴ γλῶσσα στὰ 189. τὰ «Πρῶτα τοῦ Τραγοῦ δια». Ἰ Στὰ τραγοῦδια αὐτὰ τὰ παιδικὰ καὶ ἀφελῆ ζωγραφίζεται ὁλοκάρθαρα ὁλόκληρος ὁ κατοπινὸς ὁ Σάρρος, ὁ Ἑπειρολάτρης, ὁ ἑλληνολάτρης, ὁ πατριδολάτρης, ὁ φωτισμένος Ἑπειρώτης δάσκαλος. Στὸν πρόλογο τῶν παιδικῶν ἐκείνων τραγουδιῶν τοῦ τᾶχει μὲ τοὺς δασκάλους τοῦ, κ’ εἶχε τότε δασκάλους σοφοὺς τὸ Σαγκριώτη, στὸν ὁποῖον ἀφιερώνει καὶ ἕνα ποίημα, τὸν Πανταζίδη, τὸ Σωτηριάδη, τὸν Καλούδη. Ὁ Βηλαρᾶς ὅμως τὸν εἶχε ποτίσει μὲ τὴ Γιαννιώτικη σατυρικὴ διάθεση κ’ ἔτσι γεμάτος παράπονο γράφει :

Δοιπὴν, καλὸ σκολεῖόν μου, μὲ τοὺς καθηγη-
 τὰς σου.
 Μὲ δουλικούς σου νόμους, μὲ παπαγαλιὰ
 σου

σαῖος Γιαννίδης, πεθαιμένοι καὶ οἱ δύο τῶρα ὁ Κωνσταντινουπολίτης ποιητὴς Κ. Κωνσταντινίδης — Ξεῖράης καὶ οἱ καθηγηταὶ Ἄγγ. Παπικώστας καὶ Ἀθ. Παπαχρίστου. Στὰ ἐτόμμενα τυχὴ θὰ δημοσιεύσουμε μερικὰ ὅπο τὰ ἄρθρα αὐτὰ σὰ μνημόσυνο γιὰ τὰ πέντε χρόνια πού πέρασαν ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ ἀληθινοῦ Σάγγρου. Γιὰ τίς ἐργασίες καὶ τίς μελέτες τοῦ Σάγγρου μπορεῖ νὰ ἴδῃ κανένας λεπτομερὴ πίνακα στὴ νεκρολογία πού δημοσίευσά στὰ «Ἠπειρωτικά Χρονικά» (τομ. ΙΓ' [1938] σ. 191-196).

1) Δημ. Μ. Σάρρου, Πρώτα τραγούδια. Εὐθυμία, πόνου, ὀρχαῖα, Ἀθηναί. Τύλοις Ἀναστασίου Ν. Τρίμη 1891.

σ' ἀρίνω· σ' ὥρεσέ με καὶ νῆσαι σφωρομένο
 χ' ἐγὼ πλεὸ μὲ τῇ Μοῦσῃ μου σὲ ἄλλο δρόμο
 ὑπαινύω.

"Ετσι μπήκε σ' ἄλλο δρόμο, στὸ
δρόμο τῆς λογοτεχνίας.

Δὲν ἦταν ὁμῶς μονάρχα αὐτὲς οἱ αἰ-
τίες πού τ' αὐτοὺς σὴν τὸ Σάρορ σὲ κάτ' ἄ-
νώτερο. Ἦταν καὶ ἡ οἰκογενειακὴ τοῦ
παράδοση. Οἱ πρόγονοὶ τοῦ εἶχαν
δημιουργήσει θέση μεγάλη στὸ ἔθνος.

Ὁ Νικόλαος Σάρρος εἶχεν ιδρύσει τὸ 1631 στὴ Βενετία σπουδαῖο τυπογραφεῖο, τὸ ὁποῖο μαζί με τὰ ἄλλα ἡπειρωτικὰ τυπογραφεῖα τοῦ Θεοδοσίου καὶ τοῦ Γλυκῆ παρεσκεύασαν τὴ Νεοελληνικὴ ἀναγέννηση. Ὁ πάππος τοῦ Δημήτριος Σάρρος ἦταν μαθητὴς τοῦ Ψαλῖδα καὶ ἐδράσε ἐθνικώτατα στὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὴν ἐπαναστάση. Σ' ἐνα ἔγγραφο ἀναφέρεται «ὅτι ἀνεφάνη ἄξιος τῆς εὐγενείας τῶν προγόνων τοῦ διαπραξάμενος κοινὰς ἀγαθοεργίας καὶ συνεργήσας εἰς τε βιβλίων ὠφελιμμάτων ἐκδόσεις, καὶ εἰς ἐπιμέλειαν τῶν Μουσῶν καὶ εἰς πολλὰς εὐεργεσίας τῶν ὁμοφύλων του». Ὁ Ἐμμανουὴλ Σάρρος εἶχε λάβει μέρος στὰ Ὀρλωφικά. Οἱ Χοῖσιος καὶ Κωνσταντῖνος Σάρρος ἦταν ἀρχιγραμματεῖς τῶν βιλαετιῶν Ἰωαννίνων καὶ Ἀδριανουπόλεως ἀπὸ τὸ 1830. Ὁ Γεώργιος Σάρρος ἦταν ἐγκριτος νομομαθὴς καὶ Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ Στέφανος καὶ Γεώργιος Σάρρος ἱατροί.

· Ἀλλ' ἂν περισσότερο ἀπ' ὅλτ συγκινοῦσε καὶ τραβοῦσε τὸ Δημιῆτριον Σάρρο, τὸ μικρὸ ἀπόγονο τῆς μεγάλης ἐκείνης γενεᾶς, ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία Ἡ ἀρχαία ὁμως Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία ἡ ζωντανή, αὐτὴ ποὺ βγαίνει ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, γιὰ ὅσους ξέρουν τὸ μυστικὸ τῆς, σάν τὸ δροσερὸ νερὸ ἀπὸ τὴν πηγὴν. Ἔτσι ὁ Σάρρος ἐπιδόθηκε μὲ ζήλο καὶ ἐπιμονὴ στὴ μελέτῃ τῶν ἀρχαίων συννοηφῶν καὶ

2) Δημ. Μ. Σάργου, Ταλπωροφεικός έρως.
Κων/πολις 1914 σ. 99.

μάλιστα τῶν ποιητῶν. Τὸν συγκι-
νεῖ ὁμῶς ἐπίσης ἡ ἀγάπη τῆς πατρί-
δας, ὁ πόνος τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ-
νος ὁ πόνος ποῦ ἔτρωγε καὶ τὸν
Κρυστάλλη.

Βροθήκα την ξενιτιά με τί καμώματά της.
Θά πίνω στην πατρίδα μου, θά πίνω στο χω-
[αίο μου-
Κάλλιο στο σπίτι πιστικός, πιάσ' στα ξένα ά-
[είνητης]

ἔγραφε σ' ἓνα ποίημά του.

Ὡπλισμένος λοιπὸν ὁ Σάρρος μὲ
μιά γερὴ καὶ χορτάτη φιλολογικὴ
μόρφωσιν βγαλμένη ἀπὸ τὴ μελέτη
τῆς ἀρχαίας λογοτεχνίας μας καὶ τὸ
προσεχτικὸ κοίταγμα τοῦ δημοτικοῦ
μας τραγουδιοῦ, ποὺ τὸ πρωτογνώ-
ρισε στὸ χωριό του καὶ στὴν Ἑπει-
ρο, τὴν πατρίδα τῆς δημοτικῆς μας
ποιήσεως, ξεκίνησε γιὰ τὸν Ἑπειρω-
τικὸ μισεμὸ καὶ γράφτηκε φοιτητὴς
στὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν. Φοι-
τητὴς ἀκόμα πρωτοετῆς τῆς φιλολο-
γίας στὰ 1892 δημοσίευσε μετὰφρα-
σὴ τοῦ ὠραίου ποιήματος τοῦ Μου-
σαίου «Τὰ καθ' Ἑρῶ καὶ Λέαν-
δρον».³ Οἱ στίχοι τῆς μεταφράσεως
αὐτῆς τοῦ φοιτητοῦ Σάρρου καὶ σή-
μερα ἀκόμα στέκουν. Εἶναι ἐμπνευ-
σμένοι ἀπὸ τὸ Ἑπειρωτικὸ δημοτικὸ
τραγούδι, ποὺ τόσο βαθειὰ εἶχε μελε-
τήσῃ, εἶχε ἀγαπήσῃ καὶ εἶχε νοιώ-
σῃ ὁ Σάρρος :

Ήταν σιμά στη Θάλασσα δύο χώρες, Ξηκού-
 ή "Αβυδός και η Σηρίτις, ή μια στη άλλη
 "Εξως τὸ δοξίρι του τὸ τέντωσε καὶ ῥίχνει
 ἀπὸν βόλι καὶ στίς δύο, κ' ἑλθῶσσι λε-
 κὰ καὶ πρὸς τὴν ἀπὸ τὴν. Διὰ τὸν λέν ἐκεῖνον
 κ' ἵπῳ τῇ νύκτῃ ὁμοῖον. Στὴν "Αβυδὸν
 ὁ υἱὸς ἐντὶ τῇ Σηρίτιν ἡ κόρη, ...
 Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ κάνει ἐντύπωση

3) Μεταβίβω το Γεννητικό, Τὰ καὶ Ἡ
ρώ καὶ Αἰανόω. Παράφραθεναι εἰς δημοσι-
κὰς στιχοὺς καὶ ἐν τῇ καθ' ἑαυτὴς δημοδῶ
ποιήτῃ ἀνευρεσόμενα, ὑπὸ Δημητρίου Μ. Σάου-
ρου, Φιλοτῆ τοῦ Φαλαγγίου. Ἐν Ἀθήναις.
Ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ Ἑστίας 1932.

στη μετάφραση αυτή του Σάρρου είναι ή προσπάθεια που καταβάλλει στον πρόλογο, να βρει στοιχεία του μύθου αυτού στην Ήπειρωτική ποίηση, πράγμα που κανένας άλλος δεν είχε καν διανοηθεί την εποχή εκείνη. Καί είναι πολύ πειστικά τα στοιχεία που μας φέρνει εκεί, για να μας δείξει πώς μακρυνός αντίλαλος του μύθου αυτού σώζεται στα Ήπειρωτικά δημοτικά τραγούδια και μάλιστα στο ακόλουθο τραγούδι που και σήμερα ακόμη τραγουδιέται στην Ήπειρο:

Ἀνέμισα τρεῖς θάλασσες, πύργος θεμελιώ-
ει' ἀπὶ νῶ κρη κάθεται καὶ τὰ φλωριά ἔρμυ-
[θίζει].
Ἀρμάθιαζε, ζερμάθιαζε ἐνὶ τῇ ἀρμάθιας κά-
[νει].
Τις πέντε θάνει στὸ λαμπρὸ, τίς πέντε στὸ
[χέρι — χειμῶ καὶ κλοκαίρι] —
καὶ μετὸν ἥλιο μάλωνε, μετὸν ἥλιο μιλῶ-
[νει].
— Για ἔδω ἤλεις γιὰ νὰ θυγῶ, γιὰ λάμψω γιὰ
νὰ λάμψω — πολλές καρδιές νὰ κίψω. —
Ἐσὺ κι' ἂν λάμψεις, ἤλτε μου, μαρμάρει τὰ
[χορτάρι].
κι' ἐγὼ κι' ἂν λάμψω, ἤλτε μου, μαρμάρει
[πιτταχάρι].

Καμμιὰ βέβαια ἀμφιβολία δὲ μένει, πὼς κάπως ἐπιβίωση τοῦ μύθου ἐκείνου κρύβεται μέσθ στο ὠραῖο αὐτὸ ἠπειρωτικὸ τραγούδι.

Ἀνῆγγειλε τότε καὶ τὴν ἔκδοση μεταφράσεως σὲ στίχους καὶ τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὀμήρου, ἀλλὰ ἄγνωστο γιὰτὶ δὲν τὴν πραγματοποιήσε. Ἐν τὴν πραγματοποιοῦσε, χωρίς ἀμφιβολία, θὰ μᾶς ἄφινε κοντὰ στὸν Πολυλά καὶ τὸν Πάλλη ἕνα στολίδι τῆς Νεοελληνικῆς μας λογοτεχνίας.

Ἀφοῦ ἐτελείωσε τὸ Πανεπιστήμιο στὰ 1897, διωρίστηκε σχολάρχης στὸν Πειραιᾶ. Ὑστερα ὅμως ἀπὸ λίγο καιρὸ, ἡ Πρυτανεία τοῦ Πανεπιστημίου τὸν ἔστειλε διευθυντὴ στὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο. Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ ἐκπαιδευτικὴ καὶ ἐθνικὴ δράση τοῦ Σάρρου. Διευθύνει μὲ πολλὴ ἐπιτυχία τὸ Παγκύπριο καὶ κατορθώνει νὰ τὸ προαγάγει σὲ γυμνάσιο ἀνεγνωρι-

σμένο. Στὴν Κύπρο εὐρισκόμενος δὲν ἀφίνει καὶ τὴν ἐπιστήμη. Ἐκεῖ, στὴ Λάρνακα, δημοσίευσε στὰ 1901 τὴν ὠραία του μελέτη γιὰ τὸν Κύπριο φιλόσοφο τὸν Ζήγωνα τὸν Κιτιέα καὶ τὴ φιλοσοφία του καὶ μιὰ λαογραφικὴ μελέτη γιὰ τοὺς μῆνες τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.⁴ Ἀπὸ τὴν Κύπρο τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐξωτερικῶν, ἐκτιμώντας τὸ ζήλο καὶ τὴν αὐταπάρνηση, μὲ τὴν ὁποία ἐργάσθηκε ἐκεῖ, τὸν ἔφερε στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη, ὅπου ἑπτὰ χρόνια ὑπηρετήσε ὡς Γυμνασιάρχης καὶ Γεν. Ἐπιθεωρητὴς στὴν Ἀδριανούπολη καὶ στὰς Σέρρας. Ἐκεῖ τότε ὁ Σάρρος ἔδειξε ὅλα τὰ πνευματικὰ του χαρίσματα καὶ ὅλο τὸν ἄδολο πατριωτισμὸ του. Ἀπὸ τὸ 1904—1906, ὕστερα ἀπὸ συνεννόηση μὲ τὰ Πατριαρχεῖα, ἦρθε στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου συνεργάσθηκε μὲ ἀπαράμιλλο ζήλο μαζί μὲ τὸν Λάμπρο Κορομηλά στὰ Μακεδονικά. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνηση ζήτησε ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα τὴ μετάθεσή του ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη γιὰ τὴν πατριωτικὴ του δράση καὶ ἔτσι διωρίστηκε καθηγητὴς στὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, στὸ περιφανέστερο ἐκπαιδευτήριον τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ, ὅπου ἐδίδαξε ἀπὸ τὸ 1909 ὡς τὸ 1923, δηλαδὴ δεκατέσσερα ὁλόκληρα χρόνια.

Στὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Σάρρος συνεχίζει τὴν ὠραία καὶ ἔνδοξη παράδοση τῶν μεγάλων ἠπειρωτῶν διδασκάλων, τῶν Τάγιδων, τοῦ Παρανίκα, τοῦ Βωζάνη, τοῦ Χασιώτη, τοῦ Παπαρροῦση, τοῦ Χατζηχρίστου καὶ τοῦ Ιατροφιλοσόφου Βασιάδη. Ἐκεῖ ἔλαβε ἐνεργὸ μέρος στὸν Ἑλληνικὸ Φιλολογικὸ Σύλλογον, τὴν Ἀκαδημία ἐκείνη τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ, ὡς μέλος του καὶ Πρόεδρος τοῦ Φιλολογικοῦ τμήματος, τῇ Συντακτικῇ Ἐπιτροπῇ τοῦ Περιοδικοῦ του καὶ τῆς Πεντηκονταετηρί-

4) Δημοσιεύθηκε στὴν ἑφημερίδα «Ἀλήθεια» Λεμεσοῦ Κύπρου, 1 Ἰανουαρίου 1901.

δος του, καὶ δημοσίευσε σ' αὐτὸ πολλὲς μελέτες πάλαιογραφικὲς καὶ λαογραφικὲς. Ἐγινε κριτὴς καὶ εισηγητὴς σὲ διαφόρους ἐπιστημονικοὺς, ποιητικοὺς καὶ ἐκπαιδευτικοὺς διαγωνισμοὺς κυρίως τοῦ φιλολογικοῦ Συλλόγου. Ἐγινε ἐπίσης εισηγητὴς στὸ ἐκπαιδευτικὸ συνέδριον ποὺ ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολιν στὰ 1909 καὶ πάντα πρωτοστατοῦσε σὲ κάθε ἐπιστημονικὴ, λογοτεχνικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ προσπάθεια κυρίως τοῦ περιφήμου ἐκείνου Φιλολογικοῦ Συλλόγου, τοῦ ὁποῦ τοῦ τέλος ἦταν δυστυχῶς θλιβερό. Στὰ 1912 ὠργάνωσε στὴν Κύπρον τὸ πρῶτο καὶ μόνον Πανδιδασκαλικὸ Συνέδριον τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ. Στὰ 1910 ἐπίσης, ὅταν τὰ Πατριαρχεῖα συνεκάλεσαν τὴ Μεγάλῃ Ἐθνοσυνέλευσιν τοῦ Ἀλυτρώτου ἑλληνισμοῦ, ὁ Σάρρος ἔλαβε μέρος ὡς ἀντιπρόσωπος Πελαγονίας καὶ γιὰ τὴν πατριωτικὴν του στάση, ποὺ ἔδειξε στὴ Μακεδονία, φυλακίσθηκε. Διετέλεσε μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Πατριαρχείων, δηλαδὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου τοῦ ὑποδούλου ἑλληνισμοῦ καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ κυριώτερος συντάκτης τῶν ἐκπαιδευτικῶν προγραμμάτων τοῦ τότε ἑλληνισμοῦ. Ὡς Πρόεδρος τῆς Στοᾶς «Ἀρμονία» ἱδρύσε στὴν Κωνσταντινούπολιν τὴ μεγάλη νυκτερινὴ Σχολὴ τῆς Ἀρμονίας, ἡ ὁποία προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες στὴν Κωνσταντινούπολιν τότε. Ἡ Μικρασιατικὴ θύελλα τὸν ἔφερε στὰ 1925 στὴν Ἀθήναι. Τὸ Ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας, γνωρίζοντας τὴ δράση του, τὸν διώρισε Γυμνασιάρχην στὴν Κέρκυρα, γιὰ νὰ συνεχίσῃ ἐκεῖ τὴν ὠραία παράδοση τῶν μεγάλων προκατόχων του, τοῦ Ρωμανοῦ καὶ τοῦ Κεφαλληνοῦ. Ἀπ' ἐκεῖ μετετέθη στὴν Ἀθήναι καὶ στὰ 1926 ἔγινε Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος καὶ ἀργότερα σύμβουλος στὴ Ριζαίειον Σχολῇ.

Αὐτὴ ὅμως ἡ δράση τοῦ Δημητρί-

ου Σάρρου δὲν εἶναι τὸ κύριον τοῦ. Τοῦτο εἶναι τὸ μεταφραστικόν. Τὴν ἐργασία αὐτὴ τὴν εἶχε ἀρχίσει ὁ Σάρρος ἀπὸ μαθητῆς ἀκόμα. Μίλησα παραπάνω γιὰ τὴν πρώτη του μεταφραστικὴ προσπάθεια. Στὶς μεταφράσεις ἐκείνες μᾶς εἶχε δώσει ἀρκετὰ δείγματα τῆς ἀρχαιομαθείας του καὶ τῆς μεταφραστικῆς του τεχνότητις. Ἡ τεχνότητις του αὐτὴ ἔχει τὴν πρωτοτυπία, ὅτι πάντοτε προσπαθεῖ νὰ μαντεύῃ τὸν ἀρχαῖον ποιητὴ καὶ γυρεύει νὰ συσχετίσῃ τὸν ἀρχαιοποῖτον μὲ τὸ στίχον τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, τὸν ἀρχαῖον μῦθον μὲ τὸ δημοτικὸ παραμῦθον καὶ τὴ νεοελληνικὴ παράδοση. Ὁ Σάρρος θέλησε νὰ μᾶς δείξῃ ἐμπράκτως ὅτι τὸ δημοτικὸ τραγούδι δὲν ἔχει μονάχα λεξιλογικὴ σχέση μὲ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τραγωδίαν, ἀλλὰ καὶ σχέση μορφολογικὴ, σχέση ἰδεολογικὴ, σχέση ἐθνικὴ. Ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς λαογραφίας ἐπιβοηθεῖ πολὺ τὸ ἔργον του καὶ ἔτσι πολλὰς φορὲς δὲν μπορούμε νὰ ξεχωρίσουμε στίχους τῶν μεταφράσεων τοῦ Σάρρου ἀπὸ στίχους δημοτικῶν τραγουδιῶν. Μέσα τοῦ ζεῖ ὁλοζώντανον τὸ δημοτικὸ τραγούδι καὶ ἄθελα τοῦ ἔρχεται στὸ νοῦ, ὅταν μεταφράζει. Ἡ φράση του εἶναι ἀπαλὴ καὶ ἀβίαστη, ὁ ρυθμὸς ἡρεμὸς καὶ μελωδικός, τὸ ὅφρος ζώντανον καὶ ἀπροσποίητον.

Δυστυχῶς τὸ διδακτικὸν τοῦ ἔργου δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἀφιερῶθῃ ἀποκλειστικὰ στὴν μεταφραστικὴν αὐτὴν λογοτεχνίαν. Παρ' ὅλες αὐτὰς τὰς ἀσχολίας, ἐργάζεται καὶ γιὰ τὴν λαογραφίαν. Σὲ τὴν ἐποχὴν ποὺ ἡ ἀπασχόληση ἔξω ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα κείμενα ἐθεωρεῖτο ἀργόσχολη ματαιοπονία, ὁ Σάρρος ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ μεγάλου ἠπειρωτοῦ ἱστορικοῦ καὶ πρώτου ἑλλήνος λαογράφου, τοῦ Παναγιώτου Ἀραβαντινοῦ, ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἠπειρωτικὴν λαογραφίαν καὶ ἡ συλλογὴ τοῦ «ἠπειρωτικῶν ποικίλων» ποὺ συνέλεξε φοιτητῆς ἀκόμα, βραβεύτηκε στὰ 1893. Ἡ

λαογραφική του μελέτη για την 'Ηπειρωτική παράδοση του Ζαφείρη⁵, όπου βρίσκει λειψανά του αρχαίου μύθου του Λίνου και του 'Αδωνίδος στην 'Ηπειρο, είναι σπουδαία λαογραφική συμβολή. Η λαογραφική του μελέτη για τους μύθους του 'Ελληνικού λαού δείχνει πόσο ο Σάρρος είχε μελετήσει την ελληνική λαογραφία. Οι παρατηρήσεις του στο 'Ηπειρωτικό Γλωσσάριο του 'Αραβαντινού δείχνουν πόσο βαρεια είχε μελετήσει τη γλώσσα και τα ήθη της 'Ηπείρου. Τις συνθηματικές μας γλώσσες πρώτος ο Σάρρος επρόσθεσε κατέμελετσε. Δυστυχώς έμεινε ανέκδοτο το 'Ηπειρωτικό του Λεξικό και τα 'Ηπειρωτικά του τραγούδια.

Αλλά δεν είναι μονάχα οι λαογραφικές εργασίες που τιμούν τον αλησμόνητον εκείνον 'Ηπειρώτη λόγιο. Γυρίζοντας τον υπόδουλο ελληνισμό ως εκπαιδευτικός ανέγραψε με ζηλευτή επιμέλεια σημειώσεις και δι' άλλο σχετικό βρήκε. Καρπός της εργασίας του αυτής είναι μελέτες που δημοσίευσε στο «'Ηπειρωτικά Χρονικά» για τα θέματα του Ζαγορίου, το Διονύσιο το Σκυλόσοφο, καθώς και σειρά από ένθυμσεις αξιοπρόσεχτες. Παρόμοιες εργασίες δημοσίευσε και στο περιοδικό του Φιλολογικού Συλλόγου της Κωνσταντινουπόλεως και στην 'Επετηρίδα της 'Εταιρείας των Βυζαντινών Σπουδών.

'Εκείνο όμως, που θα κρατήσει αιωνία τη μνήμη του Σάρρου, είναι η τεραστία προσπάθεια που κατέβαλε, να μεταφράσει τους μεγάλους τραγικούς της αρχαιότητας, τον Σοφοκλή και τον Εύριπιδη. Με την εργασία του αυτή ο αλησμόνητος εκείνος 'Ηπειρώτης λόγιος προσέφερε μια έθνική υπηρεσία ανεκτίμητη. Έδωσε σε μια γλώσσα απλή και ζωντανή, απαλλαγμένη από τις λογοτε-

χνικές ακρότητες και εξεζητημένες φράσεις την αρχαία ελληνική τραγωδία στον ελληνικό λαό. Μεγολώμενος με το δημοτικό τραγούδι, ζυμώμενος με τη δημοτική παράδοση, φωτισμένος από την αρχαιομάθειά του, άρχισε το μεγάλο αυτό έργο στα 1920 στην Κωνσταντινούπολη, όπου μετέφρασε έφτά δράματα του Εύριπιδη. Την εργασία όμως αυτή κυρίως προσπάθησε να φέρει σέ πέρας στην 'Αθήνα. Κ' έτσι πεθαίνοντας μας αφήνει δημοσιευμένες ένδεκα μεταφράσεις του Εύριπιδη και πέντε του Σοφοκλή. Το Σοφοκλή μας άφισε έτοιμη για έκδοση την «'Ηλέκτρα» και ήμεις τελή το «Φιλοκτήτη».

Δυστυχώς η μοίρα δεν άφισε τον αιδίμο Σάρρο να δώσει στην 'Ελλάδα ολοκληρωμένο το έργο του και να μας χαρίσει τις μεταφράσεις όλων των δραμάτων των αρχαίων τραγικών μας, όπως έχαριεν ο Ρωμανόλι στους 'Ιταλούς. Κάποτε στο γραφείο του, που μου έδειχνε τις ωραίες μεταφράσεις του Ρωμανόλι, μου είπε: «'Ενα τέτοιο έργο θέλω να άφισω κ' εγώ». Δυστυχώς μας τ'ό άφινει μισοτελειωμένο.

Μερικοί κατηγορούν τις μεταφράσεις του Σάρρου, ότι δεν άντέχουν σε μια αυστηρή κριτική. Ίσως να έχουν ψεγάδια, αλλά δεν μπορεί κανένας να άμφισβητήσει ότι είναι μια προσπάθεια, ή όποια πιστεύω άκράδαντα ότι θα μέινει.

'Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος⁶, ένας από τους καλύτερους μας κριτικούς, έγραψε: «'Ο Σάρρος είναι ο φιλόλογος, ο προικισμένος με τη στιχουργική ικανότητα την πρόθυμη να έξυπηρετήσει την πολυμάθειά του». 'Ο ίδιος παρακάτω, παρ' όλη την πολέμική που κάνει στο έργο του, λέγει πως «υπάρχουν στο Σάρρου τις μεταφράσεις κομμάτια, που διατηρούν

ολόδροση τη ζωντάνια και τη χάρη του ποιητικού λόγου του Εύριπιδη... και φανερώνουν συχνά όχι πια απλή στιχουργική εύχρηστια, μά την αληθινή μαστοριά στην κατασκευή της φράσης και στο γερό χτίσιμο της νοηματικής αλληλουχίας».

'Ο Μ. Ροδάς,⁷ αξιοπρόσεχτος κι αυτός κριτικός, κρίνοντας το έργο του Σάρρου, γράφει στο «'Ελεύθερο Βήμα»: «'Ο Σάρρος ήταν φυσιογνομία άδρή, με βαθύτητα και τετράγωνα ήθικά θεμέλια, έπέρασε άνάμεσα από τη νεοελληνική ζωή, άδιστακτος μπροστά στους έθνικούς κινδύνους, πρωτοπόρος στους άγώνες, με το κήρυγμα άδιακόπα του άγαθοῦ, του καλοῦ και του ελληνικού πνεύματος, με τη σεμνότητα και την άπλότητα αρχαίου φιλοσόφου. Γι' αυτό έλατρεύετο από εκείνους που έγνωρίσαν την άγνή του ψυχή και τον άπροσποίητο και άδαμάντινο χαρακτήρα του».

«'Ο Δημ. Σάρρος—γράφει στη νεκρολογία του στη «'Νέα 'Εστία» ο Πέτρος Χάρης⁸ ήταν πνευματικός άνθρωπος που πίστευε στην άποστολή του. 'Εργάστηκε άθόρυβα, σεμνά, μ' επιτυχία στην εκπαίδευση και ζήλο μοναδικό στη λογοτεχνία. Μέ μεγάλη άγάπη και άδάμαστη έπιμονή κατέγινε στη μετάφραση του Σοφοκλή και του Εύριπιδη. Ήταν αυτό ο μέγας του έρωτας, τα θαυμάσια πρότυπα που ξυπνοῦσαν τις δυνάμεις του και τις έβαζαν σε άκατάπαυστη ένέργεια, ο πνευματικός κόσμος που τον κρατούσε εύτυχισμένο, «αίχμαλωτο». Και τελειώνοντας λέγει: «'Ο Δημ. Σάρρος ήταν

άκόμα πνευματικός άνθρωπος με ήθος. Στάθηκε άξιος άπόγονος της παλαιάς ήπειρωτικής οικογενείας που είχε να δείξει ήρωες, φιλικούς, μεγάλη έθνική και κοινωνική δράση».

Αυτόν τον υπέροχο 'Ηπειρώτη κλαίμε σήμερα έδώ στη Σχολή αυτή, στην όποια πρωτογνωρίστηκε με τους αρχαίους 'Ελληνες συγγραφείς, στους όποιους αφιέρωσε κατόπιν όλη τη ζωή και όλο του τ'ό είναι. Κλαίμε τον 'Ηπειρώτη λόγιο, κλαίμε τον 'Ηπειρώτη άνθρωπο, κλαίμε πρόπαντός τον 'Ηπειρώτη Δάσκαλο, που με την εργατικότητα του, την σεμνότητά του, την άγνότητά του, την άγαθότητά του, τον πατριωτισμό του, τον 'Ηπειρωτισμό του, μας αφήνει ένα κενό δυσανάπληρωτο. 'Η φίλια του, με την όποια με τιμούσε θα μου μέινει άλησμόνητη. Γι' αυτό τελειώνοντας άθελα τη στιγμή αυτή μου έρχονται στη μνήμη μου οι στίχοι του ωραίου σονέττου που του αφιέρωσε ο Κωνσταντίνος πολίτης ποιητής Κωνσταντινίδης,⁹ ύστερα από το διάβασμα των ωραίων του μεταφράσεων με την έπιγραφή: «Χάριν έχω».

Φίλε, που άσβουστη ύψώνει την αρχαία λαμπάδα, στοῦ Φοίβου τη χαρά, όδηγέ και στο μεθύσι του Βάκχου, πόλες τη θυμέλη του άναστήσει κι' άπ' το δόρυμιο σου κεφάλι στη Νέα 'Ελλάδα πηδών ήρώσες τραγικές σαν την Παλλάδα πάνοπλες στο ρυθμό και πάγκαλες στη νύση (Μήδειες και Φαίδρας, ό σεί; έρωτες και μίσση, που την ψυχή κάνουνε οίστρο ήλατη Μαινάδα) πολλή σου ή χάρη, Φίλε.

ΧΡΙΣΤΟΣ Ι. ΣΟΥΛΗΣ

7) Μ. Ροδάς: Μία κορυφή των γαμμάτων, έφ. «'Ελεύθερον Βήμα» 8 Νοεμβρίου 1938, σελ. 2.

8) Π. Χάρης: Δημήτριος Σάρρος, περιοδ. «'Νέα 'Εστία» 'Αθ. 1 Δεκεμβρίου 1938.

9) Κ. Δ. Κωνσταντινίδης (Ξανάκη): «Πυρσός και Θύρα» 'Αθ. 1938.

5) Π. βλ. Δ. Μ. Σάρρος: Λειψανά της λαογραφίας του Λίνου και 'Αδωνίδος εν 'Ηπειρώ. (Λέξιον 'Ιστορ. και 'Εθνολογ. 'Εταιρείας της 'Ελλάδος τ. Α' 'Αθήναι 1897).

6) Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος: Δ. Μ. Σάρρος Εύριπιδη: (τόμος ΙΙΙ), έφ. «'Πρωτα» 25 Ιαν. 1938 σελ. 2.

ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ

Νάταν τὰ ρίγη τῆς νυχτός νά στά προσφέρω δώρα !
Μάταια μᾶς ἀπασχόλησε τοῦ δειλινοῦ τὸ φῶς.
Περὶλυπος μᾶς ἔζωσεν ὁ φόβος καὶ κουφός
καὶ πέρα ἀπλώθη γνώριμη τῆς κρύας νυχτός ἡ μπόρα.

Τί ἦταν ἀπόψε ν' ἀπλωθεῖ ὁ τρόμος τοῦ χειμῶνα ;
Μιάς προσδοκίας ἀρνήθηκες τὴν ἔντρομη χαρά.
Εἶπες : με φτάνει μιᾶς ψυχῆς ἡ ἔνθεη προσφορά,
καὶ ν' ἀσωτέψω ἄφησες τὰ δειλινὰ τὰ μόνα.

Πῶς ἀθυμεῖς, ψυχὴ-ἀδερφή, στὴ βουερὴν ἑσπέρα ;
Τὸ σύννεφο εἶναι γνώριμο κι ὁ ἀγέρας μουσικός.
Πλανήσου ἀδίσταχτα σ' αὐτήν, ὡς νάτανε γλυκός
καρπὸς τῶν Τροπικῶν, χαμένος στὸν ἀέρα.

ΝΙΚΟΣ ΛΕΒΕΤΣΟΣ

ΑΤΛΑΝΤΙΔΑ

Στῆς ἐρημιᾶς τὴν ὁδὸν σοῦ ὕψωσαν ἀνάκτορο
Κ' ἐκεῖ στὴν πλήξῃ σου γερνᾷς στὸ σῶμα αἰῶνια νέα.
Τίγρεις κ' ἡμεροὶ πάνθηρες γροικοῦν τὸν ἄγριο σου χορὸ
Κι ἀργοπεθαίνεις στὴ φωτιά τῆς νεότητος σου, Ἀντινέα.

Ἀπὸ μισόφωτες γωνιές σ' ἄδεια πιά τῶρα φυλακὴ
Στὴ μυρωμένη ἀτμόσφαιρα κόκκαλα φωσφορίζουν
Καὶ μέσα στὸ φωσφορισμό, τὴ δίψα σου τὴ Ρακχική
Τῶν πεθαμένων ἐραστῶν οἱ ψιθυροὶ φλαγίζουν.

Σὰ μὴν ἀμφίβολη σκιά ἐπέτρωσες μὲς στοὺς ἀχνούς
Ἀσάλευτη. Καὶ μελετᾷς τοῖς τόσους ἐραστές σου.
Μὰ οἱ σκελετοὶ σὲ πρὸδωσαν καὶ στοὺς σπασμούς σου τοὺς συχνοὺς
Χάδι δὲ θάβρεις καὶ δροσιὰ καὶ λύτρωση ποτέ σου.

Στὴ φρίκη ἄγριας ἐρημιᾶς σοῦ ὕψωσαν ἀνάκτορο
Κ' ἐκεῖ στὴν πλήξῃ ἀργογερνᾷς στὸ σῶμα αἰῶνια νέα.
Σὲ σένα ἔρχομαι ἄφταστα, σ' ἐσέ, Ἀτλαντίδα, προχωρῶ
Στὸ πάθος σου ἕνας σκελετὸς ἀκόμη, ὦ Ἀντινέα.

ΜΑΡΚΟΣ ΚΡΟΚΟΣ

ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΠΕΡΙΠΑΤΟΙ ΣΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ

Α. — ΤΑ ΓΙΑΝΝΙΝΑ ΕΔΩ ΚΑΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ' ἓνα ἡπειρωτικὸ περιοδικὸ στέκει, φανταζομαι, πολὺ καλὰ, μιὰ ἐργασία—κι ἂς πρόκειται νὰ εἶναι, τὸ πιὸ πολὺ, περιγραφικὴ καὶ σὶνθετικὴ—γύρω ἀπὸ τὸ Θρόλο, τὴν Παράδοση, τὴν Ἱστορίαν, τὴν Ἠθογραφίαν καὶ τὴ Λαογραφίαν τῶν Γιαννινῶν, ποὺ θὰ δίνεται σὲ μικρά, αὐτετελή, ὅσο μπορεῖ, κομμάτια, σὰν ἐντυπώσεις μιᾶς στοργικῆς περιέργου γιὰ τὸν τόπο ὅπου ζεῖ καὶ φιλομάθητος παρῆρας, ποὺ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, σεργιανίζει στὴν πόλιν καὶ σταματᾷ, πότε δῶ καὶ πότε κεῖ, σ' ἓνα ὄνομα, σὲ μιὰ λέξη, σ' ἓνα ἀρχαῖο ἀπομνημόνιο, σὲ μιὰ πινακίδα τοῦ δρόμου, σὲ κάτι τέλος πάντων παλιό, ποὺ μετὴν παλιόσυνη του τραβᾷ τὸ μάτι, τὴ σκέψη, τὴ φαντασία.

Ἡ στήλη αὐτὴ ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ γίνῃ τὸ... «βιβλίον πρακτικῶν αὐτῆς τῆς παρέας, ποὺ, ἂν ἔσσετο τὸ ἐπιτρέπετε, θὰ τὸ κρατεῖ γιὰ τὴν ὥραν ὁ ὑποφαινόμενος ποὺ εἶμαι καὶ λίγα Γιαννιώτης».

Ποῖν ὅμως ἀρχίσουμε, καλὸ νομίζω θὰ ἦταν νὰ μπούμε, πρῶτα στὴν παλιότερη τῆς πόλεως μᾶς ἀτμόσφαιρα καὶ γιὰ ν' ἀποφύγουμε τὸν κίνδυνον τῆς... μεροληψίας θ' ἀγγαρεύουμε γιὰ νὰ μᾶς μπάσει στὸ περιβάλλον τῆς ἑνῆς π.χ. ξένο. Ἀς ποῦμε, γιὰ τὴν ὥραν, τὸ Φραντζέσκο Γκουιτσιαρντίνι, ποὺ στὰ 1900 πέρασε ὅλη τὴν ἡμερὴν ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν ἵσαμε τὸ Σκούταρι, στὴν Ἀλβανίαν πιά. Τὴν ἐντύπωσιν ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦ αὐτοῦ τίς ἐγγράφη καὶ τίς τύπωσε σ' ἓνα βιβλίον ποὺ δημοσιεύθηκε στὴ Ρώμην στὰ 1901** καὶ ποὺ τὸ

1940) βοήθη τότε γράμτους ἐνδιαφύρον, ἡθογραφικὸν λογικὸν καὶ ποιητικόν. Οἱ σημειώσεις αὐτῆς συνέχισαν τὸν σπῆναι σὲ θεματὰ πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τῆς ἐξουσίας καὶ τοῦ ἔθνους. Πρόκειται πάντως νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ στήλη αὐτὴ ἀνήκει, πρῶτα-πρῶτα, στὰ «ἱστορικὰ Γράμματα», ποὺ μοιροῦνται νὰ δημοσιεύονται μετὰ τὴν ἐξέλιξιν... αὐτὴν παρέα μᾶς, καὶ σ' ὅποιον ἄλλον θὰ ἤθελε νὰ προσεθεῖ τ' αὐτὴ ἀργότερον.

(*) Στὴ Γιαννιώτικη ἐφημερίδα «Κοσμογρῶ» ἀπὸ τὸ Μάη ἵσαμε τὸν Οκτώβριον 1940, δημοσιεύονταν ἐξακολουθητικὰ ἄλλοι «Περιπατοὶ» μου «στὰ Γιαννίνα», τοὺς ὁποίους ὁ Μιχ. Ροδάς (ἐφ. «Ἐλεύθερον Βῆμα», 29 Ἰουλίου

(**) Francesco Guicciardini Impressioni d'Albania, Roma, Direzione della Nuova Antologia, 1901.

άνεκάλυψα κάποτε στα Έβραϊκά παλαιοπωλεία.

“Ας τὸν ἀκούσουμε λοιπὸν νὰ μᾶς περιγράψει «τὰ Γιάννινα ἐδῶ καὶ σαράντα χρόνια», μεταφράζοντας ἀπὸ ὑπαῖμα ἀπ’ τὸ βιβλίο του αὐτό.

1.—

Τὰ Γιάννινα εἶναι μιά πολιτεία μὲ γλῶσσα καὶ θρησκεία Ἑλληνική· ἔχουν ἴσαμε 20.000 κατοίκους... Ὁλητὴς ἡ κίνησις συγκεντρώνεται στὸ Παζάρι· οἱ ἄλλες συνοικίες εἶναι βυθισμένες στὴν ἡσυχία καὶ τὴ σιωπὴ. Τὸ Παζάρι τῶν Γιαννίνων δὲν εἶναι μέσα σὲ στοές, σκεπαστὲς καὶ κλειστὲς, ὅπως συμβαίνει σὲ πολλὰς ἀνατολίτικες πολιτείες, ἀλλὰ σὲ τρεῖς πλατεῖς κ’ εὐρύχωρους δρόμους. μὲ δεξιὰ κι ἀριστερά τους χαμηλὲς οἰκοδομὲς, ποὺ φιλοξενοῦν καταιγὴ ματα μὲ μεγάλες κι ἀνοιχτὲς προβολές, ἀνάμεσα ἀπ’ τὶς ὁποῖες μπορεῖ κανένας νὰ βλέπει ἀπὸ τὸ δρόμο κάθε τι ποὺ γίνεται μέσα στὰ ἐργαστήρια...

Οἱ λίγες βιοτεχνίες ποὺ ὑπάρχουν στὸν τόπο, καλτοσπλεκτική, κεντιστική σὲ χρυσάφι καὶ ἀσήμι, ραπτική, βιοτεχνίες εἰδῶν διατροφῆς, ἐξασκοῦνται στὰ μαγαζιά· αὐτὰ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ διαβάτη.

Ἐδῶ κ’ ἐκεῖ τὸ Παζάρι σκιάζεται ἀπὸ αἰωνόβια πλατάνια, ποὺ προβάλλουν ἢ σὲ μιά πλατειούλα ἢ στὰ σταυροδρόμια κι, ἀλλοῦ ἀπὸ κληματαριές, ποὺ ἐκτείνονται σ’ ὅλο τὸ πλάτος τοῦ δρόμου. Κάτω ἀπὸ τὸν ἴσκιό των πλατάνων καὶ τῶν κληματαριῶν βλέπεις καφενεῖα, πάντοτε γεμάτα, ἀλλὰ ἀπὸ πολῖτες κι ἄλλα ἀπὸ ἀξιωματικούς τῆς φρουρᾶς καὶ κρατικούς ὑπαλλήλους.

Ὁ διαβάτης ποὺ θὰ σταματήσει σ’ ὁποιαδήποτε ὥρα τῆς μέρας σ’ ὁποιοδήποτε ἀπ’ αὐτὰ τὰ καφενεῖα, νὰ μὴν μπορέσει ν’ ἀντικρύσει τὶς πρὸ ποικίλες μορφὲς τῆς ἀστικής ζωῆς. Τὸ σύρε κ’ ἔλα εἶναι ἀδιάκοπο. Περνοῦν συντροφίες ἀπὸ ἄντρες, ποὺ

φροῦν ἄσπρο, ἴσαμε τὸ γόνα, ποὺ ἄμισο, σφιγμένο στὸ κορμὶ μὲ ἄσπρο μάλλινο γιλέκο καὶ μὲ πλατιά μανίκια, πανταλόνια ἀπὸ λευκὸ μάλλινο ὕφασμα κι ἄσπρο μάλλινο φέσι στὸ κεφάλι· εἶναι οἱ χωρικοὶ τῶν τοιφλικῶν. Τοὺς συνοδεύουν γυναῖκες, ποὺ φοροῦν σκοτεινόχρωμο φόρεμα σφιγμένο στὴ μέση μὲ πέταινο λουρί ὁλοσκέπαστο ἀπὸ μετὰλλινες διακοσμῆσεις, ποὺ πέφτει ἴσα· τὸ γόνα ἀφήνοντας νὰ φαίνεται ἄσπρο πουκάμισο καὶ μάλλινες κάλτσες μὲ χοντροφκιασμένα πλουμῖδια.

Περνοῦν στρατιῶτες μὲ ἀρειμάνιο ὕφος καὶ μπαλωμένα ροῦχα, ἀξιωματικοί, ἄλλοι μὲ κομπῆς κι ἄψογες στολές κι ἄλλοι μὲ μπαλωμένες σὰν τῶν στρατιωτῶν. Μουσουλμάνοι ἱερωμένοι μὲ μακρυὲς χρωματιστὲς ρόμπες καὶ φέσι τριγυρισμένο ἀπὸ ἄσπρο πανὶ σὰ σαρίκι, παπάδες Ἕλληνες μὲ μακρυὰ μαῦρα φορέματα, ἄκοπη γενειάδα καὶ μακρυὰ μαλλιά. Ἐβραῖοι μὲ μακρυὲς ριγωτὲς ρόμπες διάφορων χρωματισμῶν.

Καὶ τὸ πλῆθος αὐτὸ τὸ διασχίζουν κατὰ διαστήματα γαῖδουράκια φορτωμένα ξύλα, σοκκιά, σκεύη παντοδραπὰ, καὶ βαριά κάρρα γιὰ ἐμπορεύματα, ποὺ τὰ σέρνουν βουβάλια καὶ ποὺ ἔρχονται ἀπὸ τὴν Πρέβεζα, τοὺς Ἀἰ Σαράντες ἢ τὰ Μπιτόλια· κι ἀπὸ κάποτε περνοῦν καὶ διαβάτες μὲ φορέματα σὲ σχέδιο ποὺ ἴσα· μὲ τῶρα δὲν τῶχω ἰδωμένο· εἶναι οἱ Μπρουτζόβλαχοι τῆς Πίνδος.

Τὸ σύρε κ’ ἔλα εἶναι ἀδιάκοπο κ’ ἡ μορφή του πάντοτε καινούργια καὶ ποικίλη.

Μὲ τὴν κίνησις ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ Παζάρι βρίσκεται σὲ ἀντίθεση ἡ ἐρημιὰ τῶν ἄλλων τῆς πόλης τμημάτων. Οἱ δρόμοι ἐκεῖ δὲν εἶναι οὔτε πλατιοὶ οὔτε ἴσοι καὶ τὰ πλευρά τους σχηματίζονται ἀπὸ σπίτια, ποὺ ἔχουν, τὰ περισσότερα, δυὸ πιάτωματα, ἢ ἀπὸ τοίχους, ποὺ περιβάλλουν σὰ μάντρες κήπους καὶ στὰ

βάθος εἶναι τὸ σπίτι. Ὅλα τὰ σπίτια τῆς πόλης ἔχουν κήπους, μέσα στοὺς ὁποῖους φυτρώνουν ρωμαλεὰ πλατάνια, ἀύλανθοι, συκαμιές, ἀκακίες, ποὺ σκεπάζουν τοὺς δρόμους μὲ δροσερὴ σκιά καὶ δίνουν στὴν πόλη, ὅταν τὴ βλέπεις ἀπὸ ἀπόσταση, τὴν ὄψη μιᾶς ὁσμῆς ἀπὸ πρασινάδα, ποὺ ἐδῶ κ’ ἐκεῖ δεσπόζει ἀπὸ τὶς κορυφὲς τῶν πρὸ ψηλῶν οἰκοδομῶν. Ἡ σκιά τῶν δέντρων, τὰ καφάσια στὰ παράθυρα, οἱ ψηλοὶ τοῖχοι ποὺ περιβάλλουν τοὺς κήπους καὶ κρύβουν τὶς κατοικίες ἀπὸ κάθε βέβηλο βλέμμα, οἱ πόρτες, οἱ κλεισιές καὶ φρουρούμενες τῶν κήπων καὶ τῶν σπιτιῶν, ἡ σιωπὴ ποὺ διακόπτεται μονάχα ἀπὸ τὰ βήματα κάποιου ὁπάνιου διαβάτη, ξεχύνουν στὰ γύρω κάποιο αἶσθημα πραγμάτων γεμάτων μυστήριου, ποὺ τὸ δοκιμάζουν ὅλοι ὅσοι ἐπισκέπτονται γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πολιτεία. Ἡ ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κίνησις τοῦ Παζαριοῦ καὶ τὴν σιωπηλὴ ἐρημιὰ τῶν δρόμων τῆς, ἔχει κ’ ἓνα ἄλλο χαρακτηριστικὸ, ποὺ ὁ ἐπισκέπτης ἀμέσως τὸ ἀντιλαμβάνεται· τὴ σφραγίδα ποὺ τῆς ἄφησε ὁ Ἀλῆ Πασιάς.

Ἐδῶ, τὸ κάθε τι μιλεῖ γι’ αὐτόν· τὸ Κάστρο, ποὺ προβάλλει ἀπάνου στὴ Λίμνη καὶ δεσπόζει ταυτόχρονα καὶ σ’ αὐτὴ καὶ στὴν πολιτεία. Τὸ Νησι τῶν Γιαννίνων· τ’ ἀπομεινάρια τῶν τάφρων ποὺ περιβάλλουν τὴν πόλη, τὰ πλατάνια τοῦ Μπαχτσέ—Κάτο, μάρτυρες τόσων θανάτων ἐκτελέσεων. Γι’ αὐτὸν ἐπίσης μιλοῦν τὰ λαϊκὰ τραγούδια, τόσο τὰ Ἑλληνικά ὅσο καὶ τ’ Ἀλβανικά, πολλὰ ἀπ’ τὰ ὁποῖα ἔχουν γιὰ θέμα τοὺς τὰ κατόρθωματα τοῦ Ἀλῆ Πασιά.

2.—

Ἀνεκδιήγητες ἦταν οἱ σκληρότητές του· ὅμως ὁ σκοπός, ποὺ τὸν ὁδηγοῦσε, ἦταν ἄξιος καὶ ὕψηλός· ἡ συγκρότησις ἑνὸς ἑλληνοαλβανικοῦ Κράτους, ἰσχυρὰ συγκεντρωτικοῦ, συγκροτημένου ἀπάνου στὴν ἐκμηδένι-

ση τῆς δύναμης τῶν μιῆδων καὶ τῆς φάρας, αὐτόνομου, μὲ χαρακτηριστικὸ ὀχιέπαναστατικὸ ἀπέναντι στὸ Σουλτάνο, ἀνεκτικοῦ στὸ ζήτημα τῆς θρησκείας, ἰσχυροῦ, ὅταν θὰ παρουσιαζόταν ἡ ἀνάγκη, γιὰ νὰ ἐπιβάλλει στὸ ἐσωτερικὸ τὴν εἰρήνην ἀνάμεσα σὲ ἐθνικότητες, καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τὸ σεβασμὸ τῆς ἀνεξαρτησίας του.

Μερικοὶ τὸν ἐσύγκριναν μὲ τὸν Κρόμγουελ, ἄλλοι μὲ τὸ Λουδοβίκο τὸν 11ο καὶ τὸν Ρισελιέ· καί, χωρὶς ὀμφιβολία, ἡ προσπάθειά του νὰ πλήξει τὶς τοπικὲς ἐξουσίες, ποὺ κομματιάσουν τὴ χώρα, καὶ νὰ συγκροτήσῃ μιά κεντρικὴ ἐξουσία, ποὺ θὰ ἦταν ἱκανὴ νὰ ἐπιβάλλει, ἀπέναντι ὁποιοδήποτε, τὸ σεβασμὸ πρὸς τὸ νόμο, ὁμοιάζει μὲ τὸ δικό τους ἔργο· μὲ τὴ διαφορὰ, πὼς ἐκείνων τὸ ἔργο ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται, ἀπ’ τὸ δικό του ὅμως δὲν ἀπομένει τίποτε· κι ὄχι μονάχ’ οὗτό, μὰ ἦταν οὕτω μοῖρα του νὰ παρασταθεῖ κι ὁ ἴδιος στὴν ὁλοκληρωτικὴ καταστροφὴ του.

Ἰστοῦν πὼς στέκει πρὸς τὸν παραβάτο μὲ τὸν Καίσαρα Βοργία, μὲ τὸν ὁποῖο εἶχε κοινὸ τὸ μεγαλεπήβολο τοῦ σκοποῦ, τὴν σκληρότητα στὰ μέσα, καὶ τὸ ἀτυχὸ ἀποτελεσμα τῆς προσπάθειάς του.

Ὅμως, ὅπως κι ἂν ἔχει τὸ πραγμα, εἶναι ἀναμφίβολο ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασιάς ἦταν ἄνθρωπος μὲ μεγάλη ἀξία καὶ μὲ δύναμη ἐπιβολῆς· ἰσοδύναμη πρὸς τὴν ἀξία του. Ἐτοί ποὺ ἔκανε ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση στοὺς σύγχρονούς του.

Κυριάρχησε στὴν Ἀλβανία, στὴν Ἠπειρο, στὴν Αἰτωλία. Χάρισε στὸ λαὸ τὸ εὐεργέτημα τῆς τάξης καὶ μὴ κάποια οἰκονομικὴ ἀνθησις καὶ στὰ Γιάννινα τὴν ὄψη μιᾶς πρωτεύουσας καὶ τὰ ὠφελήματα μιᾶς μεγάλης Αὐλῆς, ὅπου ὠηρετοῦσαν χωρὶς διάκριση φυλῆς ἡ θρησκείας, ὁ Τούρκος, ὁ Ἀλβανός, ὁ Ἕλληνας· κι ὅπου ἀξιοποιούνταν ὅλες οἱ ἱκανότητες, χωρὶς νὰ δίνεται προσοχὴ

στην προέλευσή τους.

Έφτασε σέ σημείο νά κάνει επιθυμητή τή φιλία του στο Ναπολέοντα τόν 1ο, ό όποιος τοῦ ἔστειλε τό Στρατηγό Βωντονκούρ, καί ὕστερα στήν Ἀγγλία, ἡ όποιά τοῦ παραχώρησε τήν Πάργα. Προκάλεσε τό ενδιαφέρον τοῦ Μπάϊρον, ὁ όποιος τόν ἐπισκέφτηκε στό Παλάτι του στό Τεπελένι καί τοῦ ἀφιέρωσε ἀρκετές σελίδες στό προσκύνημα τοῦ Ἀρσλνι.

Ὅμως ἡ ζωὴ ἑνός Κράτους, τοῦ όποιου εἰς σχέσεις ὑποταγῆς πρὸς τό Σουλτάνο ὅσο πῆγαινε ἐλατιωνότανε, δέν ἦταν δυνατό νά συμβιβάζεται μέ τήν πολιτική πρὸς κυριαρχοῦσε τήν ἐποχὴ ἐκείνη στήν Κωνσταντινούπολη. Στόν πόλεμο ἀνέμεσα Βεζύρη Γιαννίνων καί Ὑψ. Πύλης, πρώτη ἀνάπτυξη στάθηκε ἡ πολιορκία τῶν Γιαννίνων, ὅπου ὁ Ἀλῆ-Πασιάς ἀντιστάθηκε στόν Τουρκικό Στρατό πολλοὺς μῆνες ἵσαμε τό Φλεβάρη τοῦ 1822. Κανένα μέσο ἐπίθεσης καί αἰσῶς δέν παραμελήθηκε κ' ἡ ἐπανάστασις κ' ἡ ἀναγέννησις τῆς Ἑλλάδας βρίσκει σ' ἐκεῖνον τόν πόλεμο τήν πρώτη της ὥσηση.

Τό ἀποτέλεσμα, ἀπάνω στό όποιο εἶχε μεγάλη ἐπίδρασις ἡ δολιότης κ' ἡ προδοσία, δέ χαμογέλασε στόν Ἀλῆ. Ἐχοντας φτάσει στό τελευταῖο ὄριο τῆς ἀμυνῆς του στό Κάστρο τῆς Λίμνης, κάμφθηκε ἀπὸ τίς γεμάτες κολακείας ἐλπίδες συγχώρεσης ποὺ ῥχότανε ἀπὸ τό αὐτοκρατορικό στρατόπεδο καί μέ τή συνοδεία ὀλίγων πιστῶν καί τῆς ὡραίας Βεσιλικῆς, τῆς γλυκιᾶς γυναίκας, ποῦ τοῦ στάθηκε σύντροφος καί στήν εὐτυχία καί στή δυστυχία, ἀποσύρθηκε στό Νησί τῆς Λίμνης.

Εἶναι τό Νησί αὐτό ἀντίκρου ἀπὸ τήν πολιτεία, κοντά στήν ἀπέναντι ἀκτὴ, ἀπὸ τήν ὁπία χωρίζεται μέ πλατιά διώρυγα. Εἶν' ἕνας λόφος, ποῦ πρὸς τό μέρος τῆς πολιτείας εἶναι γυμνός καί ἄγονος, μ' ἀπ' τό ἀντίθετο σκεπάζεται μέ πλούσια χλωρίδα. Πρὸς τό μέρος αὐτό, σέ

κάποια καμπὴ τοῦ λόφου, κάτω χαμηλά στήν ὄχθη τῆς Λίμνης, εἶν' ἕνα συνεισμημένο κτίριο ποῦ ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ὀρθογώνια αὐλή, δυὸ ἀπὸ τὰ πλευρά τῆς ὁποίας τὰ κατέχουν δυὸ οἰκοδομῆς ἐνωμένες σέ ὀρθή γωνία· μιὰ ἄλλη πλευρά τοῦ σχηματίζεται ἀπὸ τοῖχο χτισμένο στήν παρυφή τοῦ λόφου, ποῦ στό σημείο αὐτό ἀνεβαίνει σχεδὸν κάθετα· κ' ἡ τέταρτη πλευρά εἶν' ἀνοιχτή. Τὴν οἰκοδομὴ ποῦ ἀκουμπάει τὰ πλευρά τῆς στό λόφο, τὴν ἀπαρτίζουν ἕνα ἰσόγειο κι ἀπ' ἀπάνω του ἕνα πώμα μέ τρία δωμάτια, πατωμένα καί ταβανωμένα μέ σανίδες, κατασκευηένες ἀπὸ αἰτία ποῦ θά δοῦμε πῶς κάτω. Στὰ δωμάτια αὐτά, μπαίνει κανεὶς ἀπὸ ἐνανδύλινο ἐξώστη, στόν ὁποῖο βγαίνει ἀπὸ μιὰ λιθαρένια σκάλα, ποῦ ἀρχίζει στήν αὐλὴ κι ἀκουμπάει στό βράχο τοῦ λόφου. Πίσω ἀπὸ τίς οἰκοδομῆς, στίς ὄχθες τῆς Λίμνης, φυτρώνουν αἰωνόβια πλατάνια μέ τεράστιους κλάδους ποῦ ἀπλώνονται ἀπάνω ἀπὸ τό κῆσμα, καί μέ τήν πυκνή τους φυλλωσιά τό προστατεύουν ἀπὸ τίς καυστικές ἀκτίνες τοῦ ἡλίου. Τό κτίριο εἶν' ἔρημο καί στόν καιρὸ ποῦ τό γυρίζουμε ἡ σιγὴ τῆς ἐρημίας κυριαρχεῖ ἀπὸ παντοῦ, μέσα στό ἡμίφως ποῦ ἐπιβάλλουν τὰ πανύψηλα δέντρα κι ὁ λόφος, ποῦ ὑψώνεται κοντινός. Αὐτός εἶν' ὁ τόπος, ὅπου ξετυλίχθηκε ἡ τραγωδία, ποῦ ἐκλείσει τήν κυριαρχία καί τὴ ζωὴ τοῦ Ἀλῆ-Πασιά. Καί νά πῶς ὁ Ποικεβίλλ, Πρόξενος τῆς Γαλλίας στὰ Γιάννινα, στό διάστημα ποῦ κυβερνοῦσε ὁ Ἀλῆς, διηγεῖται τήν τραγωδίαν αὐτή:

«Ἦτανε μεσημέρι κι ὁ Ἀλῆς, ποῦ βρισκόταν στό Νησί, εἶχε χάσει κάθε ἀπομεινάρει αὐταπάτης. Ὁ σφυγμός του χυποῦσε ὀρμητικῶς, χωρίς μ' ὅλα ταῦτα τὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου του νά ξεσκεπάζουν τήν ἐσωτερικὴ του ταραχή, οὔτε τοὺς φρικτοὺς μονόλογους ποῦ περνοῦσαν στὰ βάθη τῆς ψυχῆς του. Ὅροι τόν

εἶδαν τὴν ἐπίσημην αὐτὴ στιγμὴ, ἰσχυρίζονται ὅτι κρατοῦσε μιὰ στάση γεμάτη σίγουρη ἀσφάλεια. Ὅμως πόσο ἦταν μακριὰ ἀπ' τὴ γαλήνη τῆς ἀθωότητος! Καμμιά βάρκα δέ βυσκοδάνε στίς ἀποβάθρες τῆς Λίμνης. Οἱ φρουροὶ γύρω τριγύρω στόν Ἀλῆ, ἐτοιμάζανε τὰ φυσιγγία τους μέ τό βλέμμα στραμμένο, ἀκίνητο πρὸς τὴ Λίμνη. Παρατήρησα ὅτι, κατὰ διαστήματα, φαινόταν βυθισμένος σέ βαθειὰ συλλογὴ· χαμουριότανε συχνά καί συχνά περνοῦσε τὰ δάχτυλα στὰ γένια του. Ἦπτε πολλές φορές καφὲ καί νερὸ παγωμένο. Ἐβγαζε συχνά τό ρολόϊ του, ἔπαιρνε τό τηλεσκόπιο καί κοίταζε ἀλλήλοδιαδόχα τόν κάμπο, τοὺς πύργους τῶν Γιαννίνων, τὴν Πινδο καί τὰ ἤρεμα νερά τῆς Λίμνης. Οἱ ὥρες τοῦ φαινόταν πολὺ μακρούς· δέν τολμοῦσε ν' ἀτενίσαι τόν οὐρανόν. Οὔτε μιὰ λέξη γιὰ τὴ θεότητα, οὔτε γιὰ μιὰν ἄλλη ζωὴ δέ βγήκε ἀπὸ τό στόμα του. Ἀπὸ κάποτε βανότανε νά ἐπιθεωρεῖ τ' ἄρματα του, καί τὰ μάτια του λάμπανε ἀπὸ τὴ φλόγα μιᾶς νιότης καί μιᾶς ἀντρείοσύνης· ἄφηνε τὴν ἐντύπωση σὰ νά ἐπιθυμοῦσε νά ξεκαθαρίσει πῶς ὀριστικὰ ἡ τύχη του.

Τό κῆσμα ὅπου καθότανε σχηματίζε τό προσηνιό μιᾶς ξυλένιας οἰκοδομῆς καί στηριζόταν ἀπάνω σέ στύλους ὅπως τὰ ὑπὸ κρητὰ ἐκεῖνα θέατρα ποῦ φικιάνουν μέ τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς διωδίσιας γιορτῆς. Οἱ γυναικες μέναν σ' ἄλλα ἀπομακρυσμένα διαμερίσματα· ὅλα τοιγύρω ἦταν θλιβερά καί σιωπηλά. Καθὼς συνήθιζε πάντα τοῦ ὁ Βεζύρης, καθότανε ἀπέναντι ἀπὸ τὴν πόρτα τῆς εἰσόδου, γιὰ νὰ ναι ὁ πρῶτος ποῦ θάβλεπε ὅσους θά ἐμφανίζονταν. Εἶχαν μόλις ἀντιληφθεῖ μερικά πλοίαρια ποῦ προχωροῦσαν πρὸς τό Νησί κ' ἦταν ἡ ὥρα πέντε τ' ἀπόγευμα ὅταν εἶδαν νά φτάνουν μέ σκοτεινιασμένο πρόσωπο, ὁ Χασάν Πασιάς, ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, ὁ Μεχμέτ, σιλιχτάρης τοῦ Χουρσίτ, ὁ Καφταντζῆς του, πολλοὶ

ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ καί πολυάριθμη ἀκολουθία. Μὲ τὴν ἐμφάνισή τους σηκώνεται ὀρμητικὰ μέ τὰ χέρια στὰ πιστόλια ποῦχε στὴ μέση:—Σταθῆτε!... τί μοῦ φέρετε; φωνάζει στό Χασάν μέ βροντερὴ φωνή.—Τὸ θέλημα τῆς Ὑψηλότητός Του· γνωρίζετε τὰ σεβαστὰ αὐτὰ γράμματα; δείχνοντάς του τὴν ἐπίχρυση λαμπερὴ ἐπικεφαλίδα ποῦ κοσμοῦσε τὸ φερμάνι.—Ναί, καί τὰ σέβομαι.—Λοιπὸν, ὑποκοῦψτε στό μοιραῖο, κάντε τοὺς ἐξαγνισμοὺς σας, προσευχηθῆτε στό Θεὸ καί στόν Προφήτη· τὸ κέφάλι σας τὸ ζητεῖ... Ὁ Ἀλῆς, δέν ἰὸν ἄφησε ν' ἀποτελειώσῃ:—Τὸ κεφάλι μου, ἀποκρίνεται μανιασμένος, δέν παραδίνεται τόσο εὐκόλα.

Αὐτὰ τὰ λόγια ποῦ εἰπώθηκαν γρήγορα, τ' ἀκολούθησε μιὰ πιστολιά, ποῦ πλήγωσε τὸ Χασάν στό μηρό, γρήγορος σὰν τὴν ἀστραπή, ὁ Ἀλῆς, σκοτώνει τὸν Καφταντζῆ· κ' οἱ φρουροὶ του, πυροβολώντας ταυτόχρονα, ρίχνουν κάτω πολλοὺς τσοχαντάρηδες. Οἱ ὁσμανλήδες τρομαγμένοι ἐγκαταλείπουν τὸ περίπτερο. Ὁ Ἀλῆς ἀντιλαμβάνεται ὅτι τρέχει τὸ αἷμά του· εἶχε πληγωθεῖ στό στήθος. Μουγκρίζει σὰν ταῦρος· ἀπ' ὅλες τίς μεριές, πυροβολοῦν τὸ κῆσμα· τέσσερα ἀπὸ τὰ παλληκάρια του πέφτουν δίπλα του. Δέν ξέρει πῶς πρὸς ποῦ νά στρέψῃ τὸ κεφάλι. Ἀκούει τὸ βουητὸ τῶν ἐπιτιθέμενων, ποῦ τώρα εἶναι κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του. Πυροβολοῦν ἀπὸ κάτω ἀπ' τὸ δάπεδο ὅπου πατεῖ· μιὰ σφαῖρα τὸν βοήκε στὰ πλευρά, μιὰ ἄλλη ἀπὸ κάτω, τὸν βοήκε στήν σπονδυλικὴ στήλη. Κλονίζεται, ἀρπάζεται ἀπὸ νά παράθυρο, κάθετα πάνου στό σοφᾶ.—Τρέχει, φωνάζει σ' ἕναν ἀπ' τοὺς τσοχαντάρηδες του, αἶντε φίλε, σφάξε τὴν καμμένη τὴ Βασιλική, νά μὴ τὴ λερώσουν τὴν ἀμοιρῇ, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι.

Ἡ πόρτα ἀνοίγει· κάθε ἀντίσταση σταμάτησε. Τὰ παλληκάρια, ποῦ ἔπαυσαν πᾶ νά ὑπερασπίζον τόν

τύραννο. πηδᾶνε ἅπ' τὰ παράθυρα. Ὁ σιλιχτάρης τοῦ Χουρσίτ Πασῖα μπαίνει, καὶ μαζί του οἱ δῆμιοι. Ὁ Ἀλῆς ἦταν ἀκόμα γιομάτος ζῶη. — Ἄς γίνῃ ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ — λέει ἕνας κατῆς. Κ' οἱ δῆμιοι πιάνον- τας, ὡς τὰ λόγια αὐτὰ ἀκούστηκαν, τὸν ἐγκληματία ἀπὸ τὰ γένια, τὸν σέρνουν κάτω στὸ περιστύλιο· ἐκεῖ, ἀφοῦ ἀκούμπησαν τὸ κεφάλι του σ' ἕνα σκαλοπάτι, ὥσπου νὰ τ' ἀπο- χωρίσουν, τὸ χτυπᾶνε πολλές φορές μ' ἕνα μαχαίρι γεμάτο δόντια. Ἔτσι τελειώσε, ἀφοῦ δοκίμασε ὅλα τὰ στάδια τῆς ἀγωνίας, ὁ Ἀλῆς... »

Τὸ κορμὶ τ' Ἀλῆ Πασῖα χωρίστηκε στὰ δύο· τὸ κεφάλι, τὸ στείλανε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ ἀπό- δεῖξη τῆς ἀγρίας νίκης· τὸ ἄλλο κομ- μάτι, σ' ἕναν τάφο, ποὺ καὶ σήμερα ἀκόμα μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν ἴδῃ στὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων.

3.—

Τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων εἶναι ἕνα ἐκτεταμένο κτίσμα, φαιασμένο καὶ μεγαλωμένο στὴ σημερινή μορφή του ἀπὸ τὸν Ἀλῆ-Πασῖα, ποὺ ἐκεῖ μέσα εἶχε τὴν καθέδρα του, καὶ τὸ εἶχε κάνει τὸ κέντρο τῆς δυνάμεώς του. Προβάλλει ἀνάμεσα στὴν πόλη καὶ στὴ Λίμνη, στὴν ὁποία εἰσχωρεῖ σὰ μιά χερσόνησο· ἀπὸ τὸ μέρος τῆς πόλης περιβάλλεται ἀπὸ χαντάκι, ὅ- που κυκλοφοροῦν τὰ νερά τῆς Λί- μνης. Μπαίνει κανένας σ' αὐτό, ἀπὸ μιά ξυλένια γέφυρα καὶ μιά χαμηλὴ πόρτα, ὅστερ' ἅπ' τὴν ὁποία παρουν- σιάζονται μερικοὶ δρόμοι μὲ σιτίτια στὰ πλευρά τους, πρὶν τὰ κατοικοῦν μουσουλμάνοι. Πρὶν πέρα, δεξιὰ κι' ἀ- ριστερά, καθὼς μπαίνουμε, παρουσιάζονται δύο ὑψώματα, ἀπάνω στὰ ὁ-

ποῖα δεσπόζουν δυὸ τζαμιά· στὸ βόλ- ρειο, τὸ τζαμί τ' Ἀσλάν Πασῖα κα- στὸ μεσημβρινό, τὸ τζαμί τ' Ἀλῆ Πα- σῖα, μπρὸστὰ ἅπ' τὰ ὁποῖα ἀπλώ- νεται ἕνα πλάτωμα, ὅπου κάποτε ὁ ψώνονταν τὸ παλάτι τοῦ Ἀλῆ κι' ὁ- που τώρα στέκουν μερικά νεώτερα κτίσματα, ποὺ εἶναι καταστήματα στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν. Ἀνάμεσα ἅπ' τὰ δύο ὑψώματα στέκει ἕνα με- μάλο κτίριο, ποὺ χορησιμεύει γιὰ φυ- λακές.

Κοντὰ στὴν εἴσοδο τοῦ τζαμιῦ τοῦ μεσημβρινοῦ ὑψώματος, εἶναι ὁ τάφος τοῦ Ἀλῆ. Μὰ σὲ τί κατάστα- ση! Οἱ ἐπιγραφὲς ἔχουν γίνῃ σχε- δὸν ἀδιάβαστες, τὸ χῶμα τοῦ τά- φου εἶναι σκεπασμένο ἀπὸ σάπια ξε- ροκλάδια καὶ βότους, τὸ κιγκλίδωμα ποὺ τὸν περικλείει, σκουριασμένο κ' ἐτοιμόρροπο. Στὸν ἴδιο περίβολο βρή- καν διαδοχικὰ ἀνάπαυση οἱ νεκροὶ ἄλλων δυὸ ἀγνωστων προσωποτή- των. Ὁ Ἀξιωματικὸς ποὺ μᾶς ὁνο- δεύει, δυσκολεύεται πολὺ ν' ἀναγνω- ρίσει ποιὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς τους εἶναι ὁ τάφος τοῦ Ἀλῆ. Ὁ κορμός μιᾶς συκιᾶς βασιανισμένης ἅπ' τοὺς ἀέριδες, μὲ τὰ κλωνάρια τῆς συ- στραμμένα ἀπὸ τὶς θύελλες, σκύβει ἀπάνω στὸν τάφο. Εἶναι τὸ μόνον σημάδι σεβασμοῦ ποὺ μπορεῖ νὰ ση- μειώσῃ κανεὶς σ' αὐτὸν τὸν τόπο. Μπροστὰ σ' ἐκεῖνον τὸν τάφο, οἱ σκέψεις συναθοῦνται, ξεχειλίζουν μέ- σα στὸ μυλὸ. Ξαναεμφανίζεται ἡ μορφή τοῦ φοβεροῦ δυνάστη, τὸ ὕψος τῶν ἐπιδιώξεών του, ἡ ἀκατανόμα- στη ὠμότητά του, τὸ μάταιο τῆς προσηπά- θειάς του, ποὺ τόσο σκληρὰ μαρτυ- ριέται ἀπὸ τὴν ἐγκατάλειψη, στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ τάφος του.»

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

ΕΑΡΙΝΗ ΒΑΚΧΕΙΑ

Στῆς ἀνοιξης τῇ θείᾳ γιορτῇ δὲν ἔπρεπε νάρθει· σὲ πλήθιον ὄργασμὸς τῆς φύσης, ποὺ ἄλλοτε δὲν εἶδες. Πῶς ἔλαμπαν τὰ ἥλιου οἱ ἀστραφτερὲς ὀχτίδες πάνω στὴ γῆ, ποὺ ὁ ἄνεμος τῆς μέθης σὲ ξώφρενους ἡδονισμοὺς παράσερν' ὅλα, ἄνθρωπους, ζῶα καὶ βλάστηση! Δὲν εἶταν τὸ μυστικὸ ν' ἀκούσεις τὸ τραγούδι τῆς ἀρμονίας, ποὺ συνεπαίρνε καρδιά καὶ λογισμό μας. Τὸ πλοῦτος τῶν ὠραίων χρωμάτων, τὸ ἐξαισιό κάλλος, τὸ διάχυτο στὴν πλάση δὲν εἶταν νὰ δεῖς, τῆς φύσης τὸ βαθὺ κι' ἀνέκφραστο μυστήριο...

Δὲν εἶταν νὰ μυρίσεις τὰ λουλούδια νὰ ἡδονιστεῖς στὴ μέθη τῶν πιὸ γνήσιων ἀρωμάτων εἶτε νὰ δεῖς κοπέλλες πλέκοντας στεφάνια καὶ νέους ἀνθοδέσμες φτιάχνοντας, ποὺ στέλνουν μὲ μύρια καρδιοχτύπια στὶς ἀγαπημένες τους... Κι' ἀκόμα τ' ἄλογα βορβᾶτα στὸ λιβάδι, πλάϊ σὲ φοράδες ὁμορφες καὶ λιγερές, νὰ χλυντρᾶνε τὰ δαμάλια μουγκρίζοντας, οἱ τράγοι, τὰ κριάρια ἀνήσυχτα νὰ περιτρέχουν τὸ γρασίδι... Δὲν εἶταν τ' ἀηδόνια στὰ κλώνια τῶν δέντρων ν' ἀκούσεις τ' ἄλλα πουλιά, τραγούδια νὰ τονίζουν, κοντὰ στὸ νιὸ, ποὺ σφίγγει μ' ἄγριο πάθος τὴν ἀγαπημένη του νὰ δεῖς τὸ γέρο, ζωηρό, κακομούσουδο, πλάϊ στὴ γρηά του νὰ ξεσπάει σὲ χαμογέλια... Δὲν εἶταν νὰ δεῖς τῆς φύσης τὸ βαθὺ κι' ἀνέκφραστο μυστήριο...

Δὲν ἔπρεπε ν' ἀπλώσεις τὴν ψυχὴ σου πάνω ἅπ' ὅλα τῆς φύσης ν' ἀκροαστεῖς τὴ μυστικὴ φωνή. Τί ὅλα θ' ἀλλάξουν μέσα σου, ὅλα, ὅλα...

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΓΙΑΓΚΑΣ

ΕΙΡΗΝΗ...

ΔΙΗΓΗΜΑ

Κυριακάτικο θερινό απόγευμα.
'Η γειτονιά είναι ξερμη από κό-
σμο, που με τις αίσθήσεις του έρεθισμέ-
νες, ξεχύθηκε στη πολιτεία να δια-
σκεδάσει.

Πάνω από τους στενούς δρόμους,
τά γκρίζα παλαιά σπίτια, τους κή-
πους με τὰ φλύαρα φυλλώματα, ά-
ναπαύεται τὸ γαλήνιο, ρόδινο φῶς
τοῦ ἡλιοῦ, πού δύνει στήν μακρινή,
χιμαίρική ἀψίδα τῶν πυρπολημένων
συννέφων. Είναι, σάν ὅλα νά ἐγκα-
ταλειφτηκαν ἐκεῖ ἀπό αἰῶνες καί
μιὰ θάλασσα σιωπῆς νά πέρασε πά-
νω ἀπὸ τὸ νεκρὸ αὐτὸ τόπο...

'Η ἄρρωστη ἔσυρε μὲ κόπο τὴν ά-
ναπαυτική πολυθρόνα δίπλα στὸ
φαρδύ, ὀλάνοιχτο παράθυρο καί κά-
θισε.

'Ο λεπτός λαιμὸς ἔγειρε μὲ κου-
ρασμένη ἐγκαρτέρηση καί τὰ μάτια
μείναν ἀκίνητα καί λυπημένα νά
κοιτάζουν ἔξω. Τὰ μάτια εἶναι σκο-
τεινὰ σάν τὰ βραδυνὰ νερά τὸν χει-
μῶνα καί μιὰ βαθειὰ μελαγχολία τὰ
ἱσκιώνει, ὅπως εἶναι σφιγμένα στοὺς
μελανοὺς τοὺς κρίκους. Μὰ τὸ πρό-
σωπο εἶναι χλωμό, μιὰ εὐγενική,
φωτισμένη χλωμάδα κερικοῦ. Καί τὸ
ῶρατο, πονεμένο τόξο τῶν χειλιῶν
εἶναι κι' αὐτὸ χλωμό. 'Ετσι ὅπως
εἶναι ἀκουμπισμένο στὸ βυσινί βε-
λοῦδο τῆς πολυθρόνας, ἂν καί δέν
εἶναι πιά νέο, τὸ ἀχνὸ αὐτὸ πρόσω-
πο, κρατᾷ τις γραμμὲς τῆς ὁμορφιάς,
πού ἡ ἀρμονία τοὺς δέν σβύνει
ποτέ!

'Ο κῆπος μὲ τις ἀνθισμένες φι-
λῶρες στέλνει τὸ βαρὺ του ἄρωμα.
'Ο οὐρανὸς γίνεται σιγὰ-σιγὰ βα-
θύς...

'Η ἄρρωστη στενάζει ἀπαλά. Καί
τὸ λιγνὸ της χέρι σηκώνεται λίγο
καί ξαναπέφτει ἀπαυδισμένο στὸ
στήριγμα τῆς πολυθρόνας.

Αὐτὴ τὴν ὥρα δέν ὑποφέρει πιά μὲ
τόσο σπαραγμό, ὅπως τὴ νύχτα. Οὐ-
τε στὸ κορμί—πού ὁ πόνος τοῦ στα-
ματᾷ μὲ τὴν ἔνεση—οὔτε στήν καρ-
διά, πού γι' αὐτὴ δέν ὑπάρχει φάρ-
μακο... Μιὰ πολὺ μεγάλη χαλάρωση,
γλυκεῖα καί παρηγορητικὴ τῶν μι-
στιγμένων νεύρων τῆς, μουδιάζει
τὴν ἀσίγαστη ἀντίσταση τοῦ εἶναι
της στὸ μαρτύριο κ' ἡ γαλήνη τὴν
κατακλύζει σάν ἓνα ρεῦμα θερμοῦ
νεροῦ.

Τὰ βράδυα ὅμως εἶναι πολὺ πικρά
στὴν ὀδύνηρή τους ἀπεραντῶσυνη...
Καί τὰ φοβάται. Κοιμᾷται καί ξά-
φνου, δίχως αἰτία—ὅπως στρίψτε τὸ
διακόπτη κι' ἀνάβει τὸ φῶς—ξυπνᾷ
στὸ σκοτάδι, πνιγμένη στὸν ἰδρώτα,
μὲ τὰ διεσταλμένα, ἔντρομα μάτια,
στηλωμένα στήν ὁροφὴ τοῦ δωμά-
τιου.

Τότε τὸ φοβερὸ μυστήριο τοῦ ἀνα-
πόφευκτου θανάτου της, παίρνει ὅλη
τοῦ τὴ φριχτὴ ἐξουσία στὸ ἀδύνατο
πλάσμα καί τὸ πιέζει σάν ταφόπε-
τρα. Μάταια σὶ τὴ σιωπηλὴ τῆς ἀγω-
νία προσπαθεῖ νά βρεῖ διέξοδο στίς
σκέψεις πούμποροῦσαν καί τὴν πα-
ρηγοροῦσαν κάποτε... 'Η τρομερὴ
στιγμή, πού θά πάψει πιά νά ὑπάρ-
χει, νά ἀναπνέει, νά βλέπει, συγκι-
νεῖται, τὴν σαρκάζει δείχνοντάς της
τὰ σουβλερά της νύχια. Κι' αἰσθά-
νεται ἀπὸ τώρα τὸ ἀσφυκτικὸ βάρος
τοῦ χώματος πού θά τὴν σκεπάσει
γιὰ πάντα...

Στὴν ἀρχή, ἦταν ἀδύνατο νά βα-
σταῖει κ' ἡ κραυγὴς τῆς πολλὰς φορὲς
δέν πνιγόταν στὸ στήθος της. Μὰ ὅ-
στερα, ἔμαθε νά κρατιέται μὲ τὴν
ψυχὴ στὸ στόμα, ἴσαμε τὸ πρωτὶ,
γιατί τότε μὲ τὸ ἱλαρὸ φῶς, ἀποσυ-
ρόνταν οἱ μαῦροι βρυκόλακες τοῦ ἐ-
φιάλτου της. Μὲ τὰ μάτια καί τ' αὐ-
τιά τεντωμένα, τὰ δόντια νά δαγ-

κάνουν σφιχτὰ τ' ἀναιμικά χεῖλη,
μούσκευα στὸν ἰδρώτα, περίμενε νά
μαντέψει τὰ πρῶτα σημάδια τῆς μέ-
ρας: Κίνηση στὸ δρόμο, βηξίματα,
βηματισμοὺς καί τὸ πρῶτο θαμπὸ
φῶς ν' ἀναλυέται στοὺς τοίχους, μέ-
σα ἀπ' τὰ βαρεῖα, βελούδινα παρα-
πετάσματα... Τότε κοιμόνταν ξανά,
ἓνα βαθὺ ὕπνο—ὁμοίωμ τοῦ θανά-
του—καί ξυπνοῦσε, ὅταν ἡ μέρα
πλημμύριζε μὲ τὴ ζωϊκὴ, ἀδιάφορη
χαρὰ τῆς τὸ δωμάτιο τοῦ μαρτυ-
ρίου της.

Βλέπει μακρὰ τὴν ἀλυσίδα τῶν
βουνῶν πού μοιάζουν ἑλβετικά, τὴ
λίμνη στὸ βάθος πού φρίσσει σὶ τὴ
βραδυνὴ αὐρὰ σάν γυναικὰ στὸ χά-
δι τοῦ ἀντρίκιου χειρὸς. Τὸ φῶς φθί-
νει σιγὰ-σιγὰ, σάν ἡ θερμὴ, νυχτω-
μένη γῆς νά τ' ἀπορροφᾷ.

Τὸ κουρασμένο μάτι γλυστρᾷ ἀ-
κόμα δεξιά, στὸ Νοτιᾶ... 'Εκεῖ τοῦ
ἀρέσει νά μένει ὥρες καί ὥρες ὄνει-
ροπόλο καί μελαγχολικὸ. Τὰ ὄρη ἐ-
κεῖ χαμηλώνουν πρὸς τὴ θάλασσα
κι' ὁ κλεισμένος οὐρανὸς ἐλευθερώνε-
ται, παίρνει τὴ βαθιὰ, μουσικὴ γοη-
τεία τοῦ ἀπειροῦ. Κι' αὐτὴ ἡ ἰδέ-
α τῆς διαφυγῆς πρὸς τὴ θάλασσα τὴν
αἰχμαλωτίζει—γιατί πάντα ἀγαποῦ-
σε τὴ θάλασσα τὴν ἀπεραντὴ καί
ἀνεξιχνίαστη...

Μακρὰ, ἀπὸ τὸ μέρος τῆς πολι-
τείας, πού σβύνει σὲ μιὰ γκρίζα ἀ-
χλύ, ἀκούγεται φευγαλέα ἡ μελωδία
ἑνὸς βάλς ἀπὸ ἓνα ράντιο. 'Ο ἀγέ-
ρας τὴν φέρνει πότε δυνατὰ καί πότε
σβυσμένα. 'Η ἄρρωστη ὅμως ἔχει
πολὺ καλὰ τὴν παλιὰ αὐτὴ μελωδία
πού ἀκούγει συχνὰ στὰ μοναχικά της
βράδυα καί πού κάποτε χόρεψε στὸ
ρυθμὸ της.

Κάποτε, ἓνα βράδυ σὲ μιὰ παρα-
θαλάσσια πολιτεία, πού τὰ φῶτα τῆς
πρεμοπαίζα κωμικά, παραμορφω-
μένα, σάν γιαπωνέζικα φαναράκια,
στὴν ἡσυχη θάλασσα.

Πολλὰς φορὲς, μὲ μιὰ πικρὴ ἐπιμο-

νή, κάθεται καί σκέφτεται αὐτὰ, τὸ
βράδυ ἐκεῖνο, ἄλλες παρόμοιες στιγ-
μές, ἀνεξίτηλα χαραγμένες σὶ τὴν
καρδιά της.

Μὰ, ἂν καί ὑπῆρξαν κι' ἄλλα βρά-
δυα χοροῦ σὶ τὴ ζωὴ της, ἐκεῖνο τὸ
βράδυ ἦταν κάτι ἄλλο, μὲ τόση μεθυ-
στικὴ γοητεία, πού ἀκόμα τώρα ἔχει
τὴν γλυκεῖα τῆς γεύσης σὶ τὴ μνήμη
της. Γιατί ὅλα ἀλλάζουν ξαφνικά,
παίρνουν ἓνα νόημα ἄλλο, πὶδ βαθὺ
κι' ἀνεξήγητο, ὅταν κανεὶς ἀγάπα:
Τὰ φαντασμαγορικὰ φῶτα, ἡ μουσι-
κὴ, τὸ λίκνισμα σὶ τὴν ἀλαβάστρινη
αἰθουσά τοῦ χοροῦ, ἡ σαμπάνια πού ἤδη
νίζει τὰ νεῦρα, ἡ θερμὴ ματιά, ἡ ἐ-
παφὴ τῆς σάρκας πού φλογίζονταν
ἀπὸ τὸν πυρετὸ τῆς προσημονίας, οἱ
πόθοι πού σπαρτάριζαν καί ξεψυχοῦ-
σαν ἀνεκπλήρωτοι.

—'Ημουν τόσο μόνη μου, σ' ὅλη
τὴ ζωὴ μου... Τόσο μόνη μου... Ψι-
θυρίζει σιγὰ... 'Ηταν ἀλήθεια, τόσο
μόνη σὲ τόσο κόσμο, σὶ τὴν οἰκογέ-
νειά της, στοὺς συγγενεῖς της, στοὺς
φίλους τῆς!... 'Εφερνε τὴν μεγάλη
τῆς μοναξιά, στὸ θόρυβο τῆς κοσμικῆς
ζωῆς, στὰ σαλόνια μὲ τὴν ἀνόητη
τερπνὴ τους φλυαρία, στοὺς φαντα-
σμαγορικοὺς χοροὺς μὲ τὴν ἐκκρηκ-
τικὴ τους ἰσχύ, στὰ κέντρα, στὰ
θέατρα καί στοὺς κινηματογράφους.
Στὶς ὀμιλίες, καί στίς πὶδ διαχυτικές
μὲ τὰ πὶδ ἀγαπημένα της ὄντα, μιὰ
φοιχτὴ δύναμη τὴν κράταγε ἀπομο-
νωμένη ἀπ' τὸν ἄλλον, πού ἦταν
σάν πίσω ἀπὸ ἓνα διάφραγμα, ἑνὸς
στὴν ψυχὴ της, ἂν καί τόσο ἀγαπη-
μένος πολλὰς φορὲς... Κ' ἦταν μιὰ
φοβερὴ κούρασι αὐτὴ ἡ μεγάλη, ἀ-
περαντὴ μοναξιά τῆς καρδιάς της.
Πάλαιψε πολὺ ἐνάντια στὸ τέρας
πού φώλιαζε μέσα της, μὰ δέν ἤξερε
ἡ ἴδια, τί ἔπρεπε νά χτυπήσει.

Γύρω τῆς πλεκτόταν ἡ ζωὴ μετὶς ἄ-
πειρες μορφές της. Τὰ κύματά της ὁ-
μως τὴν συνεπαίρναν σάν ἓνα ἄψυ-
χο ξύλο ναυάγιου. Δίχως νά νοιώθει

τίποτε, αίνιγματική στην άοριστη μελαγχολία των θαυμαστών ματιών της, συντρίβε σκληρή κ' αδιάφορη, εκείνους που πίστεψαν σ' αυτή, υποφέροντας ως τόσο μά μη μπορώντας ν' αλλάξει.

Καί σιγά-σιγά τη μίσησαν αυτή τη γυναίκα με την θανάσιμη όμορφιά, που έφερνε γύρω της την δυστυχία. Μίσησαν τη διαβολική γοητεία των όλόμαυρων ματιών της, το σώμα της που άνθοσε σαν ένα σαρκοβόρο έξωτικό άνθος... Την κυνηγούσε ή κατάρα, σαν ή σκιά της, όλων εκείνων που πέσαν στα δίχτυα αυτήνης της φαρμακερής άράχνης.

Ύστερα στην ίδια έγινε ένα μαρτύριο αυτή ή άχρηστη όμορφιά της κ' οι μέρες που κυλούσαν άγονες, παίρνοντας όμως κάτι—πολύ άνεπαίσθητα κι άθόρυβα—άπ' τη ζωή της, την τρέλλαιναν.

Μά ήταν δύσκολο ν' αλλάξει, ν' απαλλαχτεί από τον «δαίμονα» του έαυτού της... Ήταν νύχτες—ή θερμές νύχτες του Ιουνίου—μέ τις βαριές απόπνοιες της γής που ήταν έτοιμη στο σώμα και την ψυχή, να δοθεί στον άντρα, απλά κι όλοκληρωτικά. Το καταλάβαινε αυτό τότε, σαν κάτι νοητό, σαν την εκπλήρωση ενός ιερού χρέους, αίσθανόταν πως ήταν ένας ώριμος, υπέροχος καρπός που δικαιώνονταν στην προσφορά του.

Εκείνες τις βραδυές, έσπαγε ή σκληρή, τυραννική μοναξιά της καρδιάς της κ' ένα θερμό ρεύμα αγάπης και τρυφερότητας την έωνε με τον κόσμο. Κι ήταν ή καρδιά της κατάκλυσμένη από μια ταπεινή κι άπέραντη εύτυχία.

Μά άλλαζε απότομα και τότε ή ίδια τρώμαζε με τον έαυτό της. "Αδικα προσπαθούσε να πνίξει το «δαίμονα» που φώλιαζε μέσα της· αυτός θάδειχνε τα δόντια και θα σπάρανε άμειλιχτα.

Θυμάται ακόμα—σά χτες—τη σκηνή: Το βράδυ εκείνο, στην παραθα-

λάσσια πολιτεία. Στον κήπο, διακριτικά φωτισμένο με γαλάζια φαναράκια. "Απ' το όλόφωτο σπίτι έρχόνταν ή βοή του χοροού, φωνές, συνομιλίες, κύματα μουσικής. Τη θάλασσα την μάντευε δίπλα της, σκοτεινή και μεγάλη, πολύ έντονα, σαν κάνι ζωντανό, σαν ένα δν που σκέφτεται κι ένεδρεύει στη νύχτα...

Στεκόνταν κι οι δύο τους όρθιοι, Το γαλάζιο φαναράκι από πάνω, γέμιζε τα μάτια του (τά ήσυχια, εύγενικά του μάτια) με άλλοτινές σκιές. Κ' ήταν όλ' άλλοτινά εκείνο το βράδυ, σαν οι δύο τους να είχαν βγει από τον κόσμο, που μίκρυνε ξαφνικά, έχασε κάθε αξία.

Ήταν ένα αίσθημα πολύ άπαλό, μια συγκίνηση κατανυχτική που την κυρίευε σαν βρισκόταν κοντά του. Αίσθανόνταν να γίνεται παιδάκι, κάτω άπ' τη στοργή του, που τη μάντευε άγρυπνη. Κι' αίσθανόταν μια λατρεία για κάθε τι δικό του, για τα χέρια του, τα χαραγμένα έντονα από τις κόρδες των νευρών, τα μάτια του τ' άόριστα λυπημένα, τα μαύρα γυαλιστερά του μαλλιά...

Κι' απόψε στεκόνταν εκεί, και δέν μπορούσε να καταλάβει, τι την κρατούσε να τον άγκαλιάσει, να τον γέμισε με φιλιά, να το δοθεί με όλη της την καρδιά.

Μίλησαν για ένα σωρό αδιάφορα πράγματα και το μυστικό χαχάριζε μέσα τους άνεκδήλωτο. "Ολα ήταν μια πρόφαση. Το ένιωθε από την άπελπισία των ματιών τους, που υπέφεραν σιωπηλά.

Κουνούσε νευρικά το λευκό τοαντάκι—ήταν ντυμένη στα άσπρα—και περίμενε.

Μά άργοϋσε...

(Και δέν οκέφτηκε να τον λυπηθεί στην άγωνία των δισταγμών του. "Ο «δαίμονας» ξύπνησε από το λήθαργο μέσα της...)

Η μουσική έπαψε να παίζει αυτό το βάλς, μια λυπημένη μελωδία. Η

θάλασσα σκοτεινίασε βαθιά. Κι ό ούρανός, πυρπολημένος από άπειρα άστρα, βάραινε από πάνω.

Εκείνος ξάφνου, είπε νευρικά και απότομα:

—'Ελένη... "Ας μην κρατήσει άλλο αυτό... Δέ γελιέμαι. "Ας πάσουμε να περιμένουμε και να υποφέρουμε...

Κ ύστερα από δισταγμό, με το βλέμμα του καρφωμένο στα μάτια της, είπε σιγά, ίκετευτικά, άγωνιώντας:

—'Ελένη... Θέλετε να γίνετε γυναίκα μου; Σταμάτησε απότομα.

Το φάνηκε άλλαγμένη, αίνιγματική. "Εμεινε άκίνητος, φοβισμένος να βλέπει να του φεύγει, να μακραίνει, να γίνεται μια ξένη. Τόν κοιτούσε μπροστά της δειλό με τα γλυκά του μάτια πονεμένα, έτοιμο να συρθεί στα πόδια της. Και κατάλαβε πόσο ήταν δικός της, πόσο τόν κρατούσε στα χέρια της. Κ' ή άγρια χαρά την κυρίευσε, να τόν συντρίψει, να τόν ποδοπατήσει, να δείξει τη δύναμή της. Ήταν μια δύναμη που έρχόνταν από βαθιά κι όμιχλώδη βάθη, ήταν ή φριχτή δύναμη του θηλυκού που σπαράζει τόν άρσενικό από άνεξήγητη ήδονή.

Την κοιτούσε, τρομαγμένος από την φοβερή άλλαγή:

Τα μάτια της—τ' αγαπημένα, παθητικά μάτια—σπίθιζαν από διαβολική κακία, τα πορφυρά χείλη είχαν χλωμιάσει και τρέμαν έλαφρά... Κι' όλ' το πρόσωπο ήταν άλλο, άγνώριστο, ήταν μια μάσκα τρομερή, μίσους και φθόνου!

Και τότε ένας ήλιγγος τόν κυρίευσε, σαν άξαφνα να βρέθηκε στο χείλος μιας όβυσσου σκοτεινής και φρικαλέας, που τόν μαγνήτιζε και τόν τραβούσε στο βυθό της.

Εκείνη γέλασε πνιχτά... "Ενα γέλοιο διακεκομμένο, που αύξανε σιγά-σιγά, στη δύναμη του μίσους, που το διέτρεχε. "Υστερα έγινε ένας παρατεταμένος νευρικός ύστερισμός, άπροσδιόριστος και τρομερός που πα-

ραμόρφωσε το άγαλματινο πρόσωπο σε μια διαβολική γκριμάτσα. Στο φως του φαναριού τα δόντια λάμπαν ξαφνικά, μια σειρά από θαυμάσια δόντια σαρκοβόρου, τρομερα στην χαλαζινη άσπραδα τους...

—Μα πως νομίσσατε... Πως νομίσσατε... "Εγώ... "Εσάς... Και παλι το φριχτό κύμα του γέλοιου.

Γυρνούσε τόν κρινένιο λαιμό, τα μαλλιά της πέφταν, ένας χλωμός, χρυσαφένιος χείμαρος, πίσω. Και γέλοϋσε, γελοϋσε, γελοϋσε...

Την κοίταξε μια στιγμή με δύναμη στα ματια, ύστερα γύρισε το βλέμμα του στη θάλασσα, σκοτεινό και άλλοπαρμένο.

Και ξαφνικά με δύναμη έλατήριου έστριψε κι' έφυγε, με γοργούς διασκελισμούς και μετά τρέχοντας χάθηκε στον σκοτεινό κήπο.

Απόμεινε ώρα εκεί...

Σαν ύστερ' από μια κρίση, αίσθανόταν ήσυχη, πικραδοξα ήσυχη. Μόνο μια κούραση τη βαρυνε και καθίσε στο ξύλινο παγκάκι, στη σκιά.

Η θάλασσα άρχισε να σαλεύει σιγά-σιγά και να ροχθεί, δίπλα στο βραδυό άγέρα. Η μουσική είχε παψει πια, τα φώτα άρχισαν να σβύνουν ένα-ένα, οι προσκεκλημένοι φεύγαν, άκουγε κι' άλλες τούς χαιρετισμούς... Τα φύλλα τάνιωθε να τρέμουν στην έπαφή του ανέμου, που έρχόταν μακριά, από τούς άγνωστους ώκεανούς...

Και τότε, κατάλαβε, σ' όλη την έκτασή του το τί είχε κάνει. Γρήγορα σηώθηκε, πέρασε από την έρημη σάλλα, δίχως να χαιρετίσει τούς εκπληκτους οικοδεσπότες κ' έφυγε. Πέρασε, σχεδόν τρέχοντας, τούς σκοτεινούς δρόμους με κόπο βαστώντας τα δάκρυα και φτανοντας στο σπίτι, κλείστηκε στο δωμάτιο της. Ήταν μια άναγκη να μείνει μόνη...

Κ' έμεινε όλη τη νύχτα, πεσμένη στο κρεβάτι, κλαίγοντας σιγά-σιγά

μέ λυγμούς, μή τολμώντας νά ζητή-
σει από κανένα οἶχτο, από τόν ἐξυ-
τό της, από τόν Θεό.

Ἔμαθε μετά πῶς αὐτός ἔφυγε από
τὴν πολιτεία ἐκεῖνη για παντα.

* *

Ἡ νύχτα πέφτει μαλακή κι ἀθό-
ρυβη πάνου ἀπ' τὴ πολιτεία. Ἡ λι-
μνη φρικίασε ἐλαφρά καὶ σιώπησε
σκοτεινὴ. Κ' οἱ μελαγχολικοὶ λόφοι,
δόθηκαν σιγα-σιγα στὸ σκοτάδι πού
πύκνωσε...

Λεπτά, ἔαρινα ἄστρα ἄρχισαν νά
τρεμοπαίζουν ψηλά.

(Μιά εἰρήνη πλανιέται παρηγορη-

τική, κάτω ἀπ' τὸ βαθὺ οὐρανὸ κ
ἀγγίζει τίς καρδιές. Μιά εἰρήνη, πού
ἔρχεται από πολὺ μακριά, πολὺ μα-
κριά...).

Ὁ καθένας φέρνει τὸ σπέρμα τῆς
δυστυχίας ἢ τῆς εὐτυχίας του
μέσα του... Κι' ὕστερα τί ἀξίζουν
ὅλ' αὐτά; Τί ἀξίζουν;

Τὸ χέρι σηκώθηκε, λεπτὸ καὶ ντε-
λικάτο, χλωμὸ στὸ μισοσκόταδο τῆ
κάμαρας, ἀπὸ τὸ στήριγμα τῆς πο-
λυθρόνας, στάθηκε μιά στιγμὴ διστα-
χτικὸ στὸ κενό, κι' ὕστερα, σάν νά
τό διέτρεξε ἕνας σπασμὸς ὀδύνης,
ξανάπεσε νικημένο.

1942

KIMON TZALLAS

W. V. GÖTHE.

MINION

Kennst du das Land, wo die Citronen blühen?..

Ξέρεις τὴ γῆ π' ἀνθοβολοῦνε οἱ λεμονιές,
λάμπουν χρυσόμηλα στίς σύσκιες φυλλωσιές,
ἀπ' τὰ γαλάζια οὐράνια ἢ αὐρα ἀργοφυσάει,
στέκει βουβή ἢ μυρτιά, τ' ἀψήλου ἢ δάφνη πάει;
Ἐκεῖ, ὦ ἐκεῖ, στῆς γῆς αὐτῆς τὸ θάμα
ἔλα νά πᾶμε, ἀγαπημένε, ἀντάμα!

Ξέρεις τὸ σπίτι; Σὲ κολώνες ἢ σκεπὴ
κ' ἡ σάλα ὀλόφωτη, καθάρια, ἀστραφερή,
πού ἀνθρώποι μορμαρένιοι ὀλόρθοι μὲ κοιτᾶνε;
«Φτωχὸ παιδί, τί σοῦκαναν;» σά νά ρωτᾶνε.
Ἐκεῖ, ὦ ἐκεῖ, στοῦ ὠρίου σπιτιοῦ τὸ θάμα
ἔλα, καλέ μου, νά διαβόουμε ἀντάμα!

Ξέρεις στ' ἀχνὸ βουνὸ τ' ἀνεφομονοπάτι;
Στὴν καταχνιά ζητάει τὴ σιράτα νάβρει τ' ἄτι.
Παραμνεύει ἀρχαῖο θεριὸ μὲς τ' ἄντρα ὁ δράκος,
βρογγὴ ἢ νεροσυρμὴ καὶ ροβολάει ὁ βράχος.
Ἐκεῖ, ὦ ἐκεῖ, στοῦ δρόμου μας τὸ θάμα
ἄσε, ὦ Πατέρα, νά διαβόουμε ἀντάμα!

Μεταφρ. ΝΙΚΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

Ἀπὸ μῆνα σὲ μῆνα

ΟΙ ΕΠΙΔΙΩΞΕΙΣ ΜΑΣ

Ποιὸς ὁ χαρακτηῖρας καὶ ποιὲς οἱ ἐπιδιώξεις τοῦ νέου μας πε-
ριοδικοῦ, πού ἐμφανίζεται σήμερα, δείχνουν ἀρκετὰ οἱ σελίδες
πού προηγήθηκαν, ὥστε νά περιτεύουν οἱ προγραμματικὲς δη-
λώσεις κ' ἐξηγήσεις, συνηθισμένες γιὰ ἄλλα πρὸ πάντων φύλλα
καὶ ἔντυπα.

Ἡ διάχυτη ἀπὸ χρόνια σὲ ὅλους μας ἐπιθυμία, ν' ἀποχτήσῃ
ἡ ἐπαρχία μας τὸ ἀπαραίτητο ὁσοβαρὸ μέσο ὄχι μόνο γιὰ τὴν
ἐμφάνησιν τῆς πλούσιας καὶ ὄχι εὐκαταφρόνητης, ὅπως πιστεύου-
με, λογοτεχνικῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν τόνωση κάθε ἐλ-
πιδοφόρας ἐνέργειας τῶν νέων, καὶ γενικὰ γιὰ τὴν ὁργάνωση
τῆς πνευματικῆς ζωῆς, πού ὡς τώρα ἀγωνίζονταν κ' ἐπάσχιζε,
πολλὰς φορὲς μάταια, νά παρουσιασθεῖ, πραγματοποιεῖται σήμερα.

Ἡ πρωτοβουλία ἐνὸς στενοῦ κύκλου νέων, πού πρωτόρριξε
τὴν ἰδέαν τοῦ περιοδικοῦ, καὶ ἡ πρόθυμη ὑποστήριξη ἔπειτα τῶν
παλιότερων ὀδήγησαν σὲ σύντομο διάστημα τὴν πρώτη σκέψη
στὴν ἀμεση πραγμάτωσή της.

Τὰ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα» μὲ τὸν ἐνθουσιασμό καὶ τὴν ἡ-
θικὴ ὑποστήριξη πού βρῆκαν ἀπὸ παντοῦ, θέλησαν νά συσπειρώ-
σουν γύρῳ τους ὅλα τὰ πνευματικὰ κεφάλαια τοῦ τόπου μας καὶ
φιλοδοξοῦν νά ἐκπροσωπήσουν ὅλη τὴν Ἡπειρωτικὴ διάνοησιν
καὶ τέχνην.

Στὴν ἐπιτυχίᾳ τοῦ σκοποῦ τους θὰ συντελέσει πολὺ καὶ ἡ ὑ-
ποστήριξη τοῦ κοινοῦ, πού μὲ πρόθυμη κατανόηση τοῦ ἔργου
τους θὰ τὰ περιβάλλει.

Τὰ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα»

ΜΙΑ ΔΩΡΕΑ

Τὰ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα» δημοσιεύουν
παρακάτω μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν ἐπιστολὴν
τοῦ κ. Α. Σαμαράκη πού εἶναι μέλος τῆς Συν-
τακτικῆς Ἑταιροῦς. Ἡ δωρεὰ τῶν 500.000
δραχμ. πού δίδεται στὴ διάθεσιν τῆς Ἑταιροῦς
γιὰ τὴν ἐκδόσιν τοῦ περιοδικοῦ, συγκινεῖ τὴν
Ἑταιροὺν βιαιότατα καὶ ἔχει τὴν ἐλπίδα πὺς
καὶ ἄλλοι Ἡπειρώτες θὰ τὸν μιμηθοῦν γιὰ
νά μπορέσῃ τὸ περιοδικὸ μας νά ἐξασφαλίσῃ
τὴν ἐκδόσιν, γιατί πάντα οἱ Ἡπειρώτες ἔ-
δειξαν ἐμπρακτὰ τὴν ἀγάπην τους στὰ γράμ-
ματα καὶ στὴ μόρφωση περισσότερο ἀπὸ κάθε
ἄλλη ἑλληνικὴ ἐπαρχία. Ἐλπίζουμε πὺς, ἡ

Ἡπειρωτικὴ αὐτὴ ἀρετὴ δὲ χάθηκε ἀκόμα.
τὸ Η. Γ.

Γιάννινα 19 Νοέμβριον 1943

Πρὸς
τὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα»
Ἐδω

Κύριοι,

Μὲ τὴν πρόθεσιν νά ἐνισχύσω τὴν προσπά-
θειαν πού κάνετε γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὰ Γιάν-
νινα, ἰδιαιτέρῃ μου πατρίδα, τὸ Περιοδικὸ
πού τῆς χορηγῆται καὶ τῆς ἀξίζει, διαθέτω,
ἀπὸ τὸ πλεόν τῆς πωλήσεως τοῦ πρώτου μου
βιβλίου γιὰ τὰ «Ἡπειρωτικὰ Γράμματα»,
πεντακτίσις χιλιάδας δραχμῆς, καὶ παρακαλῶ
νά δελεῆστε νά δεχθῆτε τὴν προσφορὰ μου

αυτή, την τόσο μικρή για μια τόσο σημαντική—και μπορεί να πω, ιστορικής για την "Ηπειρο σημασίας, προσπάθεια.

Μ' εξαιρετική τιμή

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ

Η ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

«Ελάβαμε μία επιστολή, την οποία για ελπίση χώρου δεν μπορούσαμε να δημοσιεύσουμε, με υπογραφή «Φιλόταχτος» σχετικά με το άνοιγμα και τη λειτουργία της Ζωσιμαίας Βιβλιοθήκης. Με ευχαρίστηση και οφουόμα τον επιστολογράφο μας, πως οι Γερμανικές Άρχες Κατοχής καταβύλλονται ελαττωτικά για το άνοιγμα και τη λειτουργία της και την απόδοσή της στο κοινό.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

«'Ηπειρωτικά Χρονικά, περιοδικόν σύγγραμμα ιδρυθέν και έκδιδόμενον προνοία του Μητροπολίτου Ίωαννίνων Σπυρίδωνος Βλάχου... "Ετος ΙΕ' 1940» (σχ. 8, σ. 191)

Παρά τις δύσκολες περιστάσεις, κυκλοφόρησε πριν από κάμποσους μήνες, με αρκετή καθυστέρηση βέβαια, ο τόμος των «'Ηπειρωτικών» του 1940 κ' ετοιμάζονται μάλιστα κι άλλοι νεώτεροι. Είναι γνωστές οι δυσκολίες που αντιμετωπίζει μια τέτοια προσπάθεια, προπάντων σήμερα που τα κάθε είδους έμ-όδια απ' το χαρτί και το τυπωμένο ως τα μέσα της κυκλοφορίας είναι δυσπερήλητα. Δεν έλειψε όμως, όπως φαίνεται, η φροντίδα των αρμοδίων για το μοναδικό αυτό ήπειρωτικό μνημείο, που συμπληρώνει δεκαπέντε μέχρι σήμερα επιβλητικότες τόμους.

Ο νέος τόμος του 1940 περιέχει τέσσερες εργασίες, μία του κ. Κ. Μέρτζιου, δύο της 'Αγγ. Χατζημιχάλη και μία του κ. Ι. Κολιτσάρα. Δίνουμε πιο κάτω ανάληψη του περιεχομένου των εργασιών αυτών:

1. Κ. Δ. Μέρτζιου, Το έν Βενετία Κρατικόν 'Αρχείον σ. 5-58.

Ο κ. Κ. Μέρτζιος συνεχίζοντας άκαταπότης τις έρευνες στο αρχείο της Βενετίας, μας δίνει νέο υλικό με διαρωτιστικές για την ήπειρωτική ιστορία πληροφορίες. Στην αρχή (σ. 5-12) μας δίνει ειδήσεις για τον Κοσμά τον Αιτωλό δημοσιεύοντα άγνωστα έγγραφα της εποχής από τα αρχεία του Βενετού Προβλεπτού της Κερκίρας. Ο φλογερός Κυλόγερος, όπως περιγράφεται εκεί, «είναι δεινόςτατος, έμπλεως μεγάλων ιδεών και έχει αξιοθαύμαστον τρόπον όπως εισδύη εις την

ψυχήν οϊουδήποτε και εις τοιοῦτον βαθμόν, ώστε δεν υπάρχει τι το όποιον να έκφραση ή να προείη ή ό ίδιος και το όποιον να μη γίνη άρέσως ποδεκτόν» (σ. 6). Έτσι κατορθώνει να ένθουσιάζει τα πνεύματα, να παρακινεί να ιδρύουν παντού, όπου περνούσε, σχολεία, «όπου τα διδασκωνται τα γράμματα εις τα παιδιά των πτωχών οϊογενειών» (σ. 7) και να οργανώνει 'Αδελφότητες για άγαθοεργούς σκοπούς. Οι Βενετοί φρόντιζαν ν' άπομακρύνουν την ένληση αυτή όσο πιο μακριά από τα παλάτια της 'Ηπείρου και τα νησιά, που ήσαν στην επικράτειά τους κι άταγόμενα. Οι 'Αδελφότητες, που ή οργανώσή τους, όπως δείχνουν τα έγγραφα, γεννούσε πολλές ύποψες Αντίθετη όμως ήταν ή στάση των Κοσμά των πτωχών και ύποστήριζαν τον Κοσμά. Το πρώτο από τα έγγραφα, του κ. Μέρτζιου μας λέει πως «ό κ' της άπ' αυτούς (του βιβλιοφιλους Γούρκου) επιζητεί την παρουσία του Ιεροσολύμου εις τα χωριά όπου έσυν το πένθος των, διότι ούτως πάς κινεί τ' ός 'Ελληνας να φέρωνται νομοταγώς και να πληρώνουν τ' δικαιώματα εις τους φεουδάρχες των...» (σ. 6). 'Ηταν κι αυτό ένα κεφάλαιο από την πολιτική του 'Αγίου, που του εξασφάλιζε την κίνησή του στα τουρκοκρατούμενα μέρη για το μεγάλο του σκοπό. Και σ' τις περιόδους του αυτές τουλάχιστον, 6 χιλιάδες άτομα τον ακολουθούσαν, δίνον, πώς πληροφορούμεν οι Βενετοί (σ. 8). Οι νέες αυτές πηγές για τη δράση του άθναποστόλου Κοσμά είναι σημαντικές κ' έρχονται σ' συμπλήρωση στο άγνωστο βιβλίο του μας έδωσε για σχε-Αιτωλό Κιλόγερο, έξαιτλόντας όλη τη σχετική βιβλιογραφία, ό κ. Φάνης Μιχαλόπουλος.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας του, ό κ. Μέρτζιος μας δίνει μία σειρά από έγγραφα σχετικά με τους άγώνες του Σουλίου (σ. 12-18) κ' ύστερα σ' μικρότερο σ' μείωματα καθορίζει με βάση πάντα τις ανέκδοτες πληροφορίες των αρχείων, πότε έφυγε από τα Γιάννενα ό Εγγένιος Βουλγαρίης (σ. 18-20), πότε έγινε Πατριάρχης ό Ίωαννίνων Ματθαίος (σ. 20-21) κτλ. Στο τέλος μία «Μικρά 'Ηπειρωτική Χρονογραφία» (σ. 22-58) συναγμένη από διάφορους φανελλούς των Βενετικών 'Αρχείων μας δίνει ό,τι σχετικό με την 'Ηπειρο έγινε ό φιλέωνος έθνηνητής αρχιζοντας από το έτος 1319 ως το 1673. Οι πληροφορίες και τα νέα στοιχεία που προσφέρονται στο μέρος αυτό είναι άφθονα και πολύτιμα, αφού αναφέρονται μάλιστα στη σκοτεινότερη περίοδο της ήπειρωτικής ιστορίας.

Γενικά ό κ. Μέρτζιος άξίζει την εύγνωμοσύνη των ένταφισμένων όχι μονάχα για τους κόπους που καταβάλλει σ' τις έρευνες του, αλλά κ' επειδή δίνει πρόθυμα το υλικό των μόχθων του, θέτοντάς τ' έτσι άρέσως στη διάθεση όλων, χωρίς να το κρατεί στα συρτάκια του ή να το παρουσιάζει σ' κομπάρδεis πολυτελείας, μονογεφίες με φούρια

προλεγόμενα και σχόλια και σημειώσεις για την κάθε άσημνη λεπτομέρεια.

2. 'Α. Χατζημιχάλη, Οί έν τώ 'Ελληνοσχολείω Μετοόβου διδάξαντες και διδασθέντες, σελ. 59-158.

Η Κα 'Αγγελική Χατζημιχάλη με την παραπάνω εργασία της κατέχει το μεγαλύτερο μέρος του τόμου. Η μελέτη αυτή προσφέρει πολύ περισσότερο απ' ό,τι ό τίτλος της μάς φανερώνει, γιατί μετά την έκδοση του 'Ελληνοσχολείου Μετοόβου (σ. 59-76), άκολούθουν είκοσι μοιολογίες για τους περίφημους Μετοόβους δασκάλους Παρθένου Κατούλη (σ. 77-90), Νικόλα, Στόγγη (σ. 90-94) και Νικόλ ο Τζαριζούλη (σ. 94-140), καθώς και για τα τρία παιδιά του, που διαπρεπήν στο έμπόριο (σ. 141-158).

Διακρίνουμεν τρέβησε την προσοχή της Καs Χατζημιχάλη το Μετοόβο. Είναι άξιοπρόσεχη ή μεγάλη άκμή μερικών περιοχών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το Μετοόβο, οι Καλαρίτες και το Χαράκι, τα Ζαγοροχώρια κι άλλες όρεινές περιοχές, όχι μόνον άπέφυγαν την εποχή εκείνη την κακοδιοίκηση του άφεντη, που μετέβαλλε τους κατοίκους του κάμπου σ' δουλοπαικούς, αλλά κατόρθωναν να εξασφαλίζουν και πρόνοια. Έτσι δημιουργήθηκαν οι άπαραίτητες εθνικές συνθήκες για την οικονομική και πνευματική τους άνθηση. Από τον 17ο αιώνα λειτουργούσαν σχολεία στο Μετοόβο συνεχώς και στη μεγαλύτερη άκμή τους έφτασαν να είναι έφτα, κ' ύψωτα και άνώτερα, και να συγκεντρώνουν τους καλύτερους δασκάλους και μέχρη σε τακτικούς κ' εξακόσιους περίπου μαθητές (πρβλ. σ. 74, σημ. 3). Μεγάλοι ευεργέτες, απ' τον Κυριάκο Φλόκα και τον Στέργιο Σιάνο ως τον 'Αβέρωφ, τον Τούτσο και τον Στοιουνάρα, διέθεσαν τον πλοῦτον τους σ' εσόδων για την ένισχυση της παιδείας στο Μετοόβο.

Πρώτος σπουδαίος δασκάλας στις σχολές του Μετοόβου (1682-1692 περίπου) υπήρξε ό Μετοόβιτης Πατριάρχης Κατούλης. Η έρευνα και σ' αυτόν άφαιρώνται τα όσα έμειναν ή Κα Χατζημιχάλη από συγκεντρώνοντας όλες τις σχετικές πληροφορίες, αποδεικνύει την καταγωγή του από το Μετοόβο και ασχολείται με το πολιτικό έργο του και άφησε. 'Ο Κατζιούλης έν' ό πρώτος νεώτερος που μάχεται τις παρωπίδες του 'Ασού και προσπάθησε να τις συγκρίνει με αρχαίες. Η πλουσιώτατη αυτή συλλογή, που έδωσε στον 'Ηπειρώτη πορφυρογενέτη έθνηνητή θέση μέσα στην ιστορία της ήπειρωτικής Λογογραφίας, έμεινε ανέκδοτη και μάς παραδόθηκε σ' διάφορα χειρόγραφα. 'Αφού τη χρησιμοποίησαν ό Κρομμύδα, προπάντων και ό 'Αρσβαντινός, καθώς κι άλλοι, τη δημοσίευσε τέλος κατά το μεγαλύτερο μέρος της απ' το Ιεροσολυμιτικό χειρόγραφο και της έδωσε τη

θέση που της άξίζει ό πατέρας της Λογογραφίας μας Νικόλαος Πολίτης (βλέπαι περί του βίου και της γλώσσας του 'Ελληνα Λαού. Παρισίαι, τόμ. Α', 'Αθήναι 1899). Για ν' άποχρήσουμε πλήρη όνομα τη συλλογή του Κατζιούλη, πρέπει να δημοσιευτεί ολοκληρωτό έργο του, σκαρφαλωμένο σ' μερα σ' διάφορες χειρόγραφες συλλογές, που τις άναφέρει με λεπτομέρειες ή Κα Χατζημιχάλη. Σημειώνω έδώ, πως το χειρόγραφο της Τεργέστης, που δέ μένουμε να το χρησιμοποιήσει, ούτε πιστό αντίγραφο του να έχει ό Νιχ. Πολίτης, βρίσκονται σ' ή βιβλιοθήκη της Ζωσιμαίας Σχολής, στην οποία περιήλθε από τη βιβλιοθήκη του Εβρί. Η ασχολητόν δωρήθηκε στη Ζωσιμαία Σχολή. (1)

Μικρότερο σχετικό σημείωμα άναφέρεται στο Νικόλ ο Στόγγη, που ή σχολή του στο Μετοόβο καθορίζεται απ' τα 1708 ως τα 1711.

Κι άκολουθεί ή έκτενέστερη εργασία για το μετοόβιτη δασκάλου του Γένους Νικόλ ο Τζαριζούλη, τον αντίηλο του Εγγένιου Βουλγαρίη. Για τον Τζαριζούλη έγραψαν πολλοί σπουδαίοι μέχρι σήμερα, αλλά για πρώτη φορά του άφιερώνονται τόσες σελίδες, συγκεντρώνονται όλες οι πηγές και μαρτυρίες με πλουσιώτατη βιβλιογραφία και ξεκαθαρίζονται πολλές άμφιβολίες και συγχύσεις σχετικές με τ' όνομά του, τη ζωή του και το έργο του. Και τη σύγχυση στους βιογράφους του την έφερε κυρίως ό ίδιος ό Τζαριζούλης που χρησιμοποίησε πότε το μικρό του όνομα Νικόλαος άκ Μετοόβου, πότε το Νικόλαος Κύρκου ή Κυριάκου και σπανιότερ' ολοκληρωτό όνομά του Νικόλαος Κυριάκος Τζαριζούλης (ή Τζαριζούλης ή Τζερεζιζούλη), όποτε από πολλούς θεωρήθηκε διαφορετικό πρόσωπο ό Νικόλαος Κύρκου από το Νικόλαο Τζαριζούλη. Η Κα Χατζημιχάλη μαρτυρεί όλους τους γινώσκους τύπους του όνόματός του, αλλά δεν ασχολείται και με την ετυμολογία του. Ό ό μας έμπερισκεπεί τα σημερινά σχετικά με το όνομα Τζαριζούλη κ' ή έρευνα να θεωρηθεί ύποκειμενικό του Τζαριζούλη που σ' τα Γιάννενα σημαίνετον έκδοιο φιλικόν (πρβλ. Φ. Σαγκούν ην. Πη. Χρον. Η' 1913, σ. 7, σημ. 1). 'Ο τύπος όμοιος Τζαριζούλης 2 και Τζερεζιζούλης, που τον συνήθιζε έσως ή οίκογένειά ολοκληρωτό, δέ μπορεί να έξηγηθεί, παρά από τα βλάχικα.

(1) Κατά άνακοίνωσή του κ. Χ. Σούλη ειδήσεων κατά τα της συλλογής των αρχαίων παρισίων του Παρθένου Κατζιούλη κατέχει ό Ευλόγιος Κορυλάς. Πρβλ. και Εύλ. Κορυλά Λογογράφου. 'Αναγνώριση συγγενών και επισημειών διατριβών (1909-1935). 'Αθ. 1935, σ. 24, αρ. 19.

(2) πρβλ. Στ. Κοριακίδην, Ν. 'Ελληνομν. 'Ο' 1912, σ. 306, αρ. 4.

που μιλούσε στην πατρίδα του Τσαρτζούλη. Στα βλάχικα τσιρτζέλου (ἀπ' τὸ λατινικὸ *circellus*) λέγεται τὸ σκουλαρίκι 1 καὶ Σκουλαρίκης πρόκειται νὰ ἐρμηνευτῇ τὸ ὄνομα τῆς μετοσβίτικης αὐτῆς οἰκογενείας. Ἄν θελήσουμε αὐτὴ τὴν ἄρτιση νὰ πάρουμε, τότε δὲν εἶναι δύσκολο ὁ γνησιώτερος ἐτυμολογικός τύπος τοῦ ὀνόματος Τσιρτζέλης καὶ Τσερτζέλης νάγινε Τσερτζούλης, κατ' ἀναλογία μὲ τὰ πολλὰ ὑποκοριστικά σε —οῦλης, καὶ συνηθισμένη ὕστερα παχυπρόσθετη παραλλαγή τῶν φωνηέντων στὰ μέρη ἐκείνα νὰ μᾶς ἔδωκε τὸν τύπο Τσιρτζιούλης. Εἶναι πιθανὸν δηλαδή, ἂν πιεσθῇ ὁ τύπος Τσερτζέλης καὶ θεωρηθῇ αὐτὸς ὁ γνησιώτερος, ὁ ἄλλος τύπος Τσαρτζούλης νὰ προήλθε ἀργότερα ἀπὸ παρετυμολογικὴ συνσχέτιση πρὸς τὸ γιαννιώτικον τσιρτζή, πού προαναφέραμε.

Ὁπωσδήποτε ὁ Τσερτζέλης ἢ Τσαρτζούλης γεννήθηκε λίγο μετὰ τὸ 1700. σπούδασε στὸ Μέτσοβο καὶ ὕστερα στὰ Γιάννενα, διδάξε ἐπειτα στὰ Τρίκαλα περίπου δώδεκα χρόνια καὶ στὰ 1749 τὸν βρισκόμασε στὰ Γιάννενα, στὴ Σχολὴ τοῦ Γκόνιμα, βοηθὸ τοῦ μεγάλου τότε Μπαλάνου. Μὲ τὰ χεῖματα πού μάζεψε ἐργαζόμενος τόσα χρόνια ταξίδεψε στὴν Εὐρώπῃ στὰ 1752 καὶ σπούδασε στὰ πανεπιστήμια τῆς Ἰταλίας, γιὰ νὰ γυρίσει μετὰ ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια περιώνυμος πᾶς καὶ νὰ διοριστεῖ ἀμέσως ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Σύνοδο διευθυντὴς στὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία. (1759—1761). Τέλος, ἀφοῦ δίδαξε γιὰ λίγο στὴν ἰδιαιτέρῃ του πατρίδα, τὸν βρισκόμασε (1766—1773), διευθυντὴ ὡς τις τελευταῖες του μέρες στὴν ἡγεμονικὴ Ἀκαδημία τοῦ Ἰαίου.

Συγχροτημένος στὰ μαθηματικά, στὴν πειραματικὴ φυσικὴ καὶ τὴν ἀρχαία καὶ νεώτερη φιλοσοφία ὁ Τσαρτζούλης, πολυμαθὴς καὶ γλωσσολογός, στάθηκε καινοτόμος νεωτεριστὴς καὶ δημοτικιστὴς κάποτε, ἀλλὰ καὶ ἀρχαϊστὴς ὅμως, βυζαντινὸς καλόγερος καὶ σχολαστικὸς προσπαθῶν ν' ἀρεσκῇ. Εἰς τὴν Μ. Ἐκκλησίαν (σ. 119). Κ' εἶσι ὁ νεωτεριστὴς μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴ μόρφωση, πού δίδασκε τὴ νεώτερη φυσικὴ μὲ πειραματικὰ ὄργανα δὲν παρέλειψε, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθῇ ἄθεος καὶ γιὰ νὰ εἶναι ἀρεστός στὰ Πατριαρχεῖα, νὰ συγγράφει καὶ «τὴν Ἀκολουθίαν καὶ τὸ συναξάριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀποδεικνύων δι' αὐτῶν τὴν πίστην καὶ τὴν εὐσέβειάν του, ἀκολουθῶν τὸ σῶστημα τῶν σαφῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τοῦ Εὐγενίου, ὅστις διὰ τὸν αὐτὸν λόγον συνέγραψε καὶ παρέδιδε καὶ σχολαστικὴν θεολογίαν» (σ. 110).

Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ Τσαρτζούλη ὅλα ἔμειναν ἀνέκδοτα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀκολουθία τοῦ συνονόματου καὶ συντοπίτη τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

(1) Πρβλ. Κ. Νικολαΐδου. Ἐτυμολογ. Λεξικὸν τῆς Κουτσόβλαχ. γλώσσης, Ἀθ. 1909, σ. 256.

πού τὴν τύποισε μὲ τ' ὄνομα Νικόλαος Κύρκου. Στὴ μελέτῃ τῆς Καζ. Χατζημιχάλη ἀποδεικνύεται, ὅπως εἶπαμε, πὸς ὁ Νικόλαος Κύρκου καὶ ὁ Νικόλαος Τσαρτζούλης εἶναι τὸ ἴδιον πρόσωπο, καὶ εἶσι διαλύεται καὶ σύγχυσις στὴν ἱστορίαν τῆς παλαιότερης φιλολογίας μας. Ἀπὸ τ' ἀνέκδοτα τοῦ Τσαρτζούλη, μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, νὰ ὁ Ζαβίρας γνωρίζει χειρόγραφα μόνον πέντε, ἢ καὶ Χατζημιχάλη ἀνεβάλλει μὲ τις ἐρευνᾶς τῆς τὸν αἰσθμὸς στὰ δεκάξι.

Ἀνάμεσα στ' ἄλλα ὅμως πού προσθέτει, ἀναφέρει (σ. 120, ἄρ. 14) καὶ ἓνα ἔργο μὲ τὸν τίτλον «Θεᾶτρον Πολιτικόν». Τὸ ἔργο δὲν τὸ εἶδε ἢ καὶ Χατζημιχάλη, τὸ ἀναφέρει μὲς ὁ Παν. Ἀραβαντινὸς στὴν ἀνέκδοτη «Βιογραφικὴ Συλλογὴ» του, τὴν ὁποία παρέχώρησε στὴν ἐρευνήτρια ὁ κ. Κ.Θ. Δημαρᾶς (σ. 78, σημ. 8). Κατὰ τὸν Ἀραβαντινὸν πρόκειται γιὰ ἀνέκδοτο ἔργο, αὐτόγραφο τοῦ Τσαρτζούλη, γραμμένον στὰ Γιάννενα τὰ 1749. Ἡ καὶ Χατζημιχάλη ἀναγέρτισε παντοῦ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ πού ἀναφέρει ὅτι εἶδε καὶ μελέτησε ὁ Ἀραβαντινός, ἀλλὰ οἱ ἀπόγονοι τῆς οἰκογενείας Τσανάκα, πού τὸ κατεῖχε, δὲ μπόρεσαν νὰ τὴ διαφωτίσουν (σ. 106 σημ. 8).

Εἶχα τὴν τύχην τὸ χειρόγραφο αὐτὸ νὰ πέσει πρὸ καιροῦ στὰ χέρια μου. 1. Εἶναι ἓνας κόδικας χάρτινος, δερμάτινός, σὲ διαστάσεις 28X20 ἐκ., μὲ 170 φύλλα χωρὶς ἀρίθμηση, γραμμένα ὅλα, καὶ στὰ παράφυλλα ἔχει τὰ ἐξῆς σημειώματα. Στὴν ἀρχὴ «Πόνημα καὶ κτήμα ἑμοῦ Νικολάου Κυριακοῦ τσαρτζούλη, ἁψιδ : ἐν Ἰωαννίνοις» καὶ στὸ τέλος «εἴληφε τέλ(ος) διὰ χειρὸς Νικολάου Κυριακοῦ Τσαρτζούλη ἐν Ἰωαννίνοις, ἁψιδ : καὶ(ου) α : ». Στὸ τελευταῖον ἐπίσης παράφυλλο μὲ ἄλλο χέρι γράφει : «ἔχον φηλα 170 : κεφάλαια 30 : τριάντα ἀγορασμένο ἀπὸ τὸν Νικολάου κοστάντην(ου) τσαρτζούλη 1842 μνη(ου) 12». 2.

(1) Τὸ κατέχει ὁ κ. Θεόδωρος Τσόφας (ὁ δὲς Βηλαρᾶ 76), ἐργάτης, ὁ ὁποῖος τ' ἀγόρασε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ ἑναν συνάδελφόν του διαθέντας ἀρετὰ ἡμερομισθία του γιὰ τὴν ἀγορὰ αὐτὴ, κινούμενος ἀπ' τὴ φιλοτιμία νὰ φέρει τὸ παραπλανημένο αὐτὸ χειρόγραφο πάλι στὰ Γιάννενα, ἵσως γιὰ ν' ἀποδείξει πὸς οἱ ταπεινοὶ χειρῶνακτες ἔχουν συχνὰ μεγαλύτερη ἀγάπη γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὸν τόπον τους ἀπὸ πολλοὺς μεγαλόσχημους προγαστορες. . .

(2) Ὁ τίτλος τοῦ ὁλόκληρου εἶναι «Θεᾶτρον παλιτικόν, εἰς τὸ ὅποιον περιέχεται ἀκριβὲς συμβουλὴ τί πρέπει νὰ κάμῃ καὶ(αὶ) ἀπὸ τί νὰ ἀπέχῃ ὁ ἡγεμὼν». Ἀρχίζει : «Κεφ. ἀ. Ὁ ἡγεμὼν χρῶσται νὰ ἀπερᾶσθαι ζῶν τιμίαν καὶ(αὶ) οἱ ὑπῆκοοι πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν αὐτὸν ὡς ὁ ἰσχυρὸς τὸ κορμὶ...» καὶ τελειώνει μὲ τοὺς στίχους :

«μ' ἐπιτήδειον πλέουσιν ἄνεμον οἱ τιμῶντες τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ καὶ(αὶ) ταύτην ἀγαπῶντες

Δυστυχῶς ὅμως δὲν ποῖκεται γιὰ ἔργο τοῦ Τσαρτζούλη πρωτότυπο. Τὸ χειρόγραφο εἶναι πιστὸ ἀντίγραφο ἀπὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου (περ. 1670—1730), ἡγεμόνος τῆς Οὐγγροβλαχίας, πού τὸ μετέφρασε ἀπὸ τὰ λατινικὰ εἰς μελισταγὴ ἀπλὴν ἡμετέραν διάλεκτον, ὅπως λέγει ὁ πρόλογος «στὴν ἐκδοσὴ τῆς Βενετίας. Τὸ ἔργο ἦταν περὶ φημο καὶ πρὶν ἀκόμα ἐκδοθῇ, γιὰτι ἔχουμε καὶ ἄλλα ἐκτὸς ἀπ' τοῦ Τσαρτζούλη ἀντίγραφα. Ὁ Ζαβίρας 1 τὸ χαρακτηρίζει «γνωστὸν τοῖς πᾶσι καὶ φαίνεται ὅτι τὸ ἔργο γνώρισε πολλὰς ἐκδόσεις. Πρωτοτυπώθηκε στὴ Λεσβία τὸ 1758, 2 καὶ ἀνατυπώθηκε στὰ 1760, 3 καὶ 1766, 4 καὶ 1776 5 καὶ στὰ 1802 στὴ Βενετία. Τέλος στὰ 1933 τὸ ἀνατύπωσε σὺν Βόλο, ὁ ἐκδότης Σωτ. Ν. Σχοινᾶς μὲ μερικὰ διορθώματα στοὺς πολὺ δημοτικὸς τύπος τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ παραβολὴ πού ἔκαμα δείχνει τὸ χειρόγραφο τοῦ Τσαρτζούλη πιστότατο ἀντίγραφο τοῦ ἔργου τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου. Ὁ Τσαρτζούλης ὅμως παρέλειψε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέα — ἢ ἴσως καὶ τὰ τὸν ἀγνοοῦσε — καὶ αὐτὸ παραπλάνησε τὸν Ἀραβαντινὸν, προπάντων ἢ σημειώσῃ «Πόνημα καὶ κτήμα ἑμοῦ Νικολάου Κυριακοῦ τσαρτζούλη». Ἀλλὰ ἡ λέξη «Πόνημα» ἐδῶ ἱναφύρεται ἀσφαλῶς στὴν ἀντιγραφή καὶ ὄχι στὴ συγγραφή τοῦ ἔργου.

Τὸ χειρόγραφο, ὅμως αὐτὸ ἂν δὲ μᾶς προσθέτει ἓν ἀκόμα σύγγραμμα στ' ἀνέκδοτα τοῦ Τσαρτζούλη, ἔχει μὴν ἄλλη πληροφορία : μᾶς δίνει τὴ χρονολογία 1749, τὴν ἀρχαιότερον γνωστὴ μαρτυρία γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Τσαρτζούλη στὴν πόλιν μας (πρβλ. σ. 106).

Κλείνοντας τὴ μελέτῃ τῆς ἢ καὶ Χατζημιχάλη δημοσιεύει ἀποσπάσματα ἀπὸ δὲ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Τσαρτζούλη, ἀπὸ μιᾶς ἐπιστολῆς του πού βρίσκεται σὲ χειρόγραφο τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (σ. 127—130) καὶ ἀπὸ τὴν «Ἐκθεσὶν περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὁμιλίας» πού βρίσκεται στὸ Μέτσοβο, (σ. 130—133). Ἐπιγράμματα καὶ διαφόρους στίχους καὶ ἑναν μακρότατον κατάλογον ἀπὸ βιβλιογραφικὰ σημειώματα καὶ ἐνθυμήσεις τοῦ Τσαρτζούλη σὲ χειρόγραφο καὶ βιβλία (σ. 133—140).

Μὲ τοὺς ἀδελφούς Κυριακοῦ, Κωνσταντῖνο καὶ Θεόφιλο, γιου τοῦ Νικολάου Τσαρτζούλη,

οἱ δὲ πολέμοι αὐτῆς, ἀντίμαχοι τῶν θεῶν, ὀλεθρον καὶ(αὶ) ἀπώλειαν ἔχουν διὰ βραβεῖον.

(1) Γ. Ζαβίρας, Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θεᾶτρον... Ἀθ. 1872, σ. 335.

(2) Ζαβίρας, σ. 335 Κ. Σάθα Νεοελληνικὴ Φιλολογία... Ἀθ. 1868, σ. 424.

(3) Σάθα, σ. 424.

(4) Ἀ. Παπαδοπούλου Βρετοῦ, Νεοελλ. Φιλολογία... Μέρος Β', Ἀθ. 1857, ἄρ. 126.

(5) Ζαβίρας, σ. 335.

ἀσχολεῖται τὸ τελευταῖον μέρος τῆς ἐργασίας (σ. 141—158). Ἐμποροὶ στὴ Βιέννη ὀνομαστοί, ἀσχολήθηκαν καὶ μὲ τὰ γράμματα καὶ μᾶς ἔφησαν περικὰ ἐπιγράμματα δημοσιευμένα σὲ βιβλία διάφορα, καθὼς καὶ χειρόγραφα, ὅπως ὁ ἀριστοτεχνικὸς μουσικὸς κώδικας πού παραθέτονται τὰ περιεχόμενά του.

Γενικὰ ἡ ἐργασία τῆς Καζ. Χατζημιχάλη εἶναι ἀπὸ τίς ἐρευνητικώτερες τοῦ εἶδους. Ἡ συλλογὴ ὅλων τοῦ σχετικοῦ βιβλιογραφικοῦ ὕλικου, ἡ ἐκτελεστικότητα στὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων καὶ προπάντων ἡ ἐπιτόπια ἐρευνα καὶ ἀναδίφηση ἀρχείων καὶ βιβλιοθηκῶν καθιστοῦν σημαντικώτατη τὴ συμβολὴ τῆς ἀκαταπόνητης ἐρευνήτριας. Ἡ καὶ Χατζημιχάλη ὑπόσχεται (σ. 101, σημ. 5) νὰ συνεχίσῃ γιὰ τὸ Μέτσοβο καὶ γι' ἄλλους μετοσβίτες λογίους.

3. Ι. Θ. Κολιτσάρας, Κώδιξ εὐαγγελίου Μολυβδοσκεπάστου, σ. 159-173.

Ὁ συγγραφέας ἀσχολεῖται μ' ἓνα χειρόγραφο εὐαγγέλιον προσεχόμενον ἀπὸ τὴ Μολυβδοσκεπάστη μὲν τῆς Πατριάρχης. Γραμμένον τὸ 12^ο αἶωνα, ὅπως δείχνει ἡ γραφὴ του, δὲν πρεχεῖ καμμιὰ ἱστορικὴ σημείωση, ἐνθύμησιν ἢ ἄλλῃ πληροφορία. Μόνη σημασία τοῦ χειρογράφου εἶναι μερικὲς παραλήψεις καὶ διαφορᾶς πού παρουσιάζει τὸ κείμενον ἀπὸ τίς γνωστὰς γραφεὶς τοῦ εὐαγγελίου. Πρόκειται ὅμως γι' ἀσημαντὰ ἀντιγραφικὰ λάθη σὲς πὺ πολλὰς περιπτώσεις καὶ εἶσι τὸ ἀπλὸν χειρόγραφο (καὶ ὑπάρχουν ἄφθονα τέτοια), πού ὁ κ. Κολιτσάρας θέλησε ν' ἀναγάγῃ σὲ περὶ αὐτὴν μὲ τὸν ἐπίσημον τίτλον «Κώδιξ Μολυβδοσκεπάστου» καὶ — ἄς σημειωθῇ — τὸν γράφει καὶ μὲ γράμματα κεφαλαία παντοῦ, γιὰ νὰ τοῦ δώσει περισσότερη βαρύνειτα ἀμφιβάλλουμε ἂν θά ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν καὶ ἂν θὰ χρησιμεύει γιὰ μιὰ μελλοντικὴ κριτικὴ ἐκδοσὴ τῶν εὐαγγελίων, δεδομένου πὸς χρησιμοποιοῦνται ἀλλὰ πολὺ ἀρχαιότερα τοῦ. Ὁπωσδήποτε ὁ κ. Κολιτσάρας πέρας ἔφη πρὸς λέξιν τὸ κείμενον σὲ ἀντιπαράβολὴ μὲ τίς ἐκδόσεις τῶν Πατριαρχείων, τὴν κριτικὴν τοῦ Tischendorf καὶ ἄλλων, σημείωσε ὑπομονετικὰ καὶ διὰ διαφορὰ γραφῆς ἢ παραλειψῆς, πιστεύοντας πὸς θὰ προαγαγῇ ἀσφαλῶς τὴν γνώσιν ἡμῶν περὶ τοῦ ἀκριβοῦς ἀρχετύπου κειμένου τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων, ἀλλὰ ἡ ἐργασία του ξεφεύγει ἀπ' τὰ ὅρια τῆς ἱστορίας ἢ τῆς παλαιολογίας καὶ νομιζομε πὸς ὅχι τὴ θέσιν τῆς ὄχι στὰ Ἑπτὰ Χρονικά, ἀλλὰ σ' ἓνα εἰδικότερο θεολογικὸν περιοδικόν, γιὰτι κατὰ τίποτε δὲν ἀφορᾶ τὴν Ἑπτερο.

4. Ἀγγ. Χατζημιχάλη, Ἡ στάσις τοῦ εὐαγγελίου τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου Πατριάρχης Μολυβδοσκεπάστου, σ. 175-182.

Ἡ καὶ Χατζημιχάλη ἐξετάζει τὴν ἰδίαν τὴν

δικα που μελέτησε και ο κ. Κολιτσάρας, αλλά τοποθετεί το θέμα στα πλαίσια της ηπειρωτικής ιστορίας και τέχνης. Το άργυρο κ' επίχρυσο περικάλυμμα του με τις ανάγλυφες παραστάσεις του είναι από τα σπουδαιότερα και γνησιώτερα βυζαντινής τέχνης μνημεία της ηπειρωτικής αργυροχόας. Το Εθν. γυμνάσιο αυτό, απ' τα βρώματα κειμήλια του αιώνα του αιώνα, άλλοτε μοναστηριού της Μολυβδοπέρας, που αποδίδει την κτίση της στον Κωνσταντίνο τον Πορφυρόγεννητο, φέρει τη χρονολόγηση 1585 και με την τεχνολογία του, τις παραστάσεις και τον πολυστομ διάκοσμό του συνδέει τη μεταβυζαντινή λαϊκή μας τέχνη με τη βυζαντινή παράδοση.

Ο τόμος κλείνει όπως όλοι, μ' έναν σύντομο πίνακα των κυριωτέρων ονομάτων, που πρέπει να υπενθυμίζει στους εκδότες των «Ηπειρωτικών Χρονικών» την υπ' αχρυσή τους να εκδώσουν μεθοδικά τα γενικά και λεπτομερικά ευετήσια των μέχρι σήμερα τόμων, όπως όλα τα επιστημονικά περιοδικά.

ΛΕΑΝΤΡΟΣ ΠΑΠΑΒΡΑΝΟΥΣΗΣ

«Νεώτερη Ήπειρωτική Μοδία». Με φροντίδα Πέρρου Λάμπρου και Χρήστου Χάμου. Γιάννινα, Μάρς το 1943.

Η έκδοση μιας Ήπειρωτικής ανθολογίας ήταν κάτι που επιβόλυνται να γίνει από καιρό. Τόσοι ποιητές Ήπειώτες από τη εποχή του προδρόμου της δημοτικιστικής και ποιητικής Ίδεας Βηλάρια έσπε τον πιο νέο ποιητικό νεοσσο το 1913 δεν έλαψαν να πλουτίζουν τον ποιητικό λόγο και να καλλιεργούν τον κήπο των Μουσών. Ποιητές μ' ευαισθησία και πρωτοτυπία εξαιρετική και μυστήριοι στο στίχον και το τραγούδι, όπως ο Ζαλοκώστας, ο Κρησιάλλης και ο Πάλλης. Δημονημένοι ποιητές, όπως η Ελένη Λάμαρη που την εκτιμούσε ο Μαρξζώης και την θυμάται στη μοιραία του «Πρεβεζα» ο Κυριατάκης. Άλλοι που είναι γνωστοί όχι μόνον για το ποιητικό τους έργο, όπως ο Χρ. Στοβασιλέτης διακρίθηκαν και ως δραματικοί συγγραφείς και χρονογράφοι, όπως ο Πελλερέν, και άλλοι που παρουσίασαν πρωτότυπη και μεταφραστική εργασία αξιολογή, όπως ο Μίρκος Αυγέρης.

Αν στον κατάλογον αυτόν προστεθούν: ο Βαλαωρίτης, όχι τόσο για την μακροτή Ήπειρωτική του καταγωγή, όσο για την ηρωική του εμπνευστη, τη θεαμένη με τις ηπειρωτικές

(1) Έλαξω άγιότιρα να δώσω μίαν ειδικότερη ευχαρία για τα δάνεια κείμενα του Πορφυρόγεννητου (667—685) στην Ήπειρο και για τον έρχομό του εδώ, που αποδεικνύεται ασήρικτος και αδύνατος.

παραδόσεις, ο Τέλλος Άγρος και ο Σωτήρης Σκίλης, που η ποιητική ψυχή τους, απ' και η ποιητική του καλλιέργεια, χρωστούται άσφαλως κάτι στον τόπο της καταγωγής τους, τότε η Ήπειρωτική προσφορά στον ναό της Τέχνης δεν είναι καθόλου μικρή.

Δεν παρουσιάζει βέβαια η Ήπειρος τον ποιητικόν άμφο τής Αιτωλίας, που ανάδειξε πλειάδα ποιητών και λογοτεχνών στην ίδια σχεδόν εποχή, απ' όσους στο σύντομο ή άπώτερο μέλλον, όταν η οικονομική ζωή του τόπου υπερίσχυε, ένα άνθισμα των γραμμάτων ανάλογο προς την λαπτή και βαθεία ευαισθησία των Ήπειρωτών και προς τις ανώτερες ανθρωπιστικές των παραδόσεις, να πραγματοποιηθεί η άπόφαση της Ήπειρωτικής σχολής εκεί, όπου φιλοδοξεί μιά μέρα να φτάσει.

Αυτοί φιλότιμοι νέοι, οι κ. κ. Πέρρος Λάμπρος και Χρήστος Χάμος, αποφάσισαν την περσμένη άνοιξη να κάνουν αυτό, που οι άλλοι δίσταζαν μέχρι τούδε να επιχειρήσουν. Βέβαια η συλλογή, και με τα στενά χρονικά όρια που έθεσαν οι εκδότες, όπως φαίνεται από την έκλογή που έκαναν, παρουσιάζει παράλειψεις ονομάτων και έργων, που δεν έπρεπε να παρατηρηθούν, κι ακόμα κάποια άφροντισία στην κατάταξη ή στην παρουσίαση ονομάτων, που για πρώτη φορά εμφανίζονται με στίχους στις σελίδες της ανθολογίας. Συνήθως σε παρόμοιες εργασίες υπάρχει ένας πρόλογος ή κάποιο σημείωμα, που καθορίζει τα πλαίσια και τους σκοπούς μιας τέτοιας εργασίας ή εκτιθενται ορισμένες αντιλήψεις για την τέχνη, αν η τεχνολογία είναι ή βάση της έκλογής. Αντί τούτου υπάρχει μια επιστολή του κ. Φ. Μυτισηόπουλου, ενισχυτική βέβαια των προθέσεων των εκδοτών, που δεν ξεκαθαρίζει όμως τίποτε.

Η συλλογή χαρακτηρίζεται ως «νεώτερη ηπειρωτική μούσα», αλλά δεν καθορίζονται τα χρονικά όρια μέσα στα όποια κινούνται οι συλλογές. Επίσης άν ήλθε η λογοτεχνική παραγωγή της Άρτας, ενώ εκδίδεται εκεί ο «Ελεύθερος Λόγος», στις στήλες του όποιου συχνά δημοσιεύονται αρκετά ώριμοι στίχοι. Άγνοήθηκαν Γιαννιώτες ποιητές που έχουν δημοσιεύσει ποιήματα και σε ξεχωριστές συλλογές, όπως ο Π. Δεκάντας κ. ά.

Το πράγμα θα μπορούσε να διορθωθεί άν το τεύχος αυτό θεωρηθεί σαν πρώτο και επακολουθήσει κ' ένα άλλο, δεύτερο τεύχος, με την καθιέρωση εμπειροτέρων προσώπων, ώστε και το διάλεγμα των σχετικών κομματιών να γίνει με μεγαλύτερη προσοχή. Στο δεύτερο αυτό τεύχος θα μπορούσαν να υπάραχον στίχοι των Δοκουμάνη και Άράπη από την Άρτα, του Βουγίδη από τους Φιλάτες, του Άγγ. Παπακώστα από το Ζαγόρι, του Άνδρου Πορφυρίτη από το Πορφυρί, του Σ. Μουσελίου από το Πόποβο, του Π. Δεκάντα, του Σ. Ζούμπου και μερικών άλλων απ' εδώ και από διάφορα άλλα μέρη.

Ένα άλλο, τρίτο τεύχος, θα μπορούσε να πε-

ριλάβει τους ποιητές που έγραψαν και δημοσίεψαν στίχους σε διάφορες εφημερίδες ηπειρωτικές και περιοδικά στα τελευταία τριάντα χρόνια, όπως ο Σπύρος Παπάς, ο Τάσος Βιδούρης, ο Γ. Παύλος, ο Κ. Αλεξιάς κ. ά. — έστω και αν η ποιητική τους παραγωγή περιορίζεται σε μερικούς μόνο στίχους, όπως ο μακαρίτης Σπύρος Μαύρας, που δημοσίεψε μερικούς πολύ λεπτους στίχους στην «Ελπίδα». Απ' αυτά κατά τη γνώμη μας ή νέα ηπειρωτική μούσα, δηλ. ή ποιητική παραγωγή των τελευταίων τριάντα χρόνων, και ή εμφάνιση αυτής της ποιητικής παραγωγής, με τα καλύτερα ποιητικά δημιουργήματα του καθενός, θα μπορούσε να δοθεί μιά πλήρη εικόνα της ηπειρωτικής έμνευσης, στα χρόνια της ελευθερίας, μιά και τόσο σπαραγμένη από πολέμους, κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αναταραχές ζωής της. Ήπειρος. Και τότε ή νέα ηπειρωτική μούσα θα έκαταστήσει όχι μόνον τον φιλότεχνο και τον φιληπειρώτη, αλλά και στοιχείο πολύτιμο να προσφέρει στον μελετητή των πνευματικών άνθρωπων και πρωστολισμών του τόπου. Κι αυτός πρέπει να είναι, φυσικά, ο κυριώτερος σκοτός κάθε ανθολογίας λογοτεχνικών κειμένων.

ΔΗΜ. Β. ΣΙΩΜ.

Δ. Σαλαμάγκα: «Οί Θεοβάδιστοι Τόποι». Γιάννινα 1943.

Μιά τάση ευχάριστη παρατηρείται τα τελευταία χρόνια σε πολλούς επιστήμονες και λογοτέχνες να ψάξουν βαθιά και να ανατάσουν ψυχολογικά και ψυχαναλυτικά το θεοκεντρικό συναίσθημα, μακριά από κάθε θεοκεντρικό φανατισμό και θεοκεντρική τυπολογία και ρουτίνα οι πρώτοι και να βρουν άγνους εμπνευστές οι δεύτεροι. Και οι δυο ξεκινούν από την αρχή πως το θεοκεντρικό συναίσθημα είναι ένα ανώτερο αιώνιο και πανανθρώπινο δυνατό συναίσθημα και μένει ακόνη τέτοιο, όσο κι αν άκόνησε και χτυπήθηκε από πολλούς σε διάφορες εποχές και αιώνας των τελευταίων. Ο κ. Γ. Παπακώστα (Νέα Έστία, Χριστούγεννα 1942) μάλιστα έγραψε ένα όρατο και αναλυτικό διάγραμμα της πορείας της πού σημερινοσ στα έτη τα αυτά ή νεοελληνική λογοτεχνία. Στο διάγραμμα αυτό φαίνεται καθαρά ποσο έφειται ή νεοελληνική λογοτεχνία το θεοκεντρικό συναίσθημα και τι κατόρθωσε να παρέρει. Αλλά απάνω από όλους ο Παπακώστα έγραψε: «Αλλά κι ο Σολωμός όπως έγραψε στην Ίλια Ν. του έργο είναι κοινική μελέτη για την Ήλιο». Ο κ. Αϊνός Πολίτης δεν έγραψε τίς Αλ. έτσι μιάς έδωσε ο Γύσης το όπλο του Τάμνου. Προσπάθεια παρομοία πολύ είναι αυτή δέχεται μιά ομάδα επιστημόνων στο όρατο περιοδικό «Ακτίες» ή όποια κίττοι δεν είναι απαλλαγμένη φανατισμού. Από έσφα-

γα όλων αυτών αναβλύζει πηγαίο το άρωμα της απλής και άληθινής θεοσεκίας. Αυτό το άρωμα θέλει να μιάς δώσει με το βιβλιαράκι του «Οί Θεοβάδιστοι τόποι» και ο κ. Σαλαμάγκα. Από την αρχή ως το τέλος ο συγγραφέας του δονείται από ένα θεοκεντρικό παλμό δυνατό, ά το ένα θεοκεντρικό λυρισμό άγνό, τον όποιον κατορθώνει να μεταδώσει πολλές φορές, στον άναγνώστη του.

Το βιβλιαράκι αυτό είναι έντυπώσεις της μητέρας του, που έπισκέφθηκε τους άγιους τόπους. Τις άτλές και συγκινημένες άφηγήσεις της μητέρας του τις παίρνει ο κ. Σαλαμάγκα τις χωνεύει στο καμίνι της θεοσεκτικής ψυχής του, τις δίνει ένα λογοτεχνικό περίβλημα και μιάς τις παρουσιάζει στο βιβλιαράκι του γεμάτες θεοκεντρικό λυρισμό και θεοκεντρικό άρωμα. Τίποτε το έξεζητημένο, τίποτε το φανατισμένο τίποτε το Ίησουϊτικό δεν υπάρχει στις άτλές αυτές διηγύσεις. Από κάτω από τις γραμμές τους διάφανη πηδαίει ή πηγή της άπροσποίητης πίστωσης του συγγραφέα, ή όποιος έχει την πίστη ενός Ποταμού, ενός φιλοσοφημένου χριστιανού, όπως ο ίδιος την διατυπώνει παρακάτω στο ποίημά του «Πιστεύω Κύστε». Ο κ. Σαλαμάγκα παντού διηγείται λυρικά και στοχαστικά.

Έκτος όμως από τις διηγύσεις αυτές έχει και προσωπικές σκέψεις και προσωπικούς του στοχασμούς, που διαπνέονται κι αυτοί από το ίδιο βαθύ θεοκεντρικό συναίσθημα, όπως ή διηγύση «Ήπειρος του τέλους της Βηλάρια» του Άρη και το «Έώρακα τον Ελκρίονα καθώς και τα ποιήματα «Πιστεύω Κύστε» κ. λ. π.

Χ. Ι. Σ.

Δημ. Β. Σιωμόπουλου, «Ή Ήλιον γέννητη το 8 Κωστή Παλαμά» (Κριτική μελέτη). Γιάννινα 1943, σελ. 31.

Ο κ. Σιωμόπουλος είναι γνωστός για την έπίδοσή του στην ποιητική της νέας Ελληνικής λογοτεχνίας στα 1931 δημοσίευσε στην «Ήπειρος» μελέτη για τον ποιητή Καβάφη, τελευταία δε έγραψε μιά άνάλυση της Φλογέρας του Βασιλίου του Κ. Παλαμά, στο μνημόσυνο, που οργανώθηκε εδώ για τον ποιητή από μιάδα νέων ή άναεμένη του με τον Παλαμά είναι καλίστηρη, γαπ στα 1935 έκαμε μιά σειρά μαθημάτων για τον Αϊκράιο στον φιλοσοφικό δμλο που είχε τότε ιδρυθεί. Το νέο του έργο είναι κοινή μελέτη για την Ήλιο γέννητη, όπως άφοι προλογίζει για τη βασική άσχη και άφύσχη του ποιήματος αυτού, για το μύθο (σ. 84) μπαίνει στην άνάλυση που είναι πολύ έκπληξη και έξουχιστική, άγνους πλατιά περιληψη και έξηγηση του περιεχομένου, των ίδιων και των σκέψεων, που κά-

νει ο ποιητής (σελ. 428). Εξωρίζει το ποίη-
μα σε πρόλογο, που κατά τον συγγραφέα δεν
είναι εισαγωγή στην υπόθεση του μύθου, ἀλλ'
ἀποτελεί μία δικαιολογία της μυθικής, καί
μάλιστα της ἀνθρώπινης μορφής, που έδωσε
στην ἀφηρημένη ιδέα, που τραγουδεί ο ποιη-
τής, και δώδεκα άσματα-χαιρετισμούς, α το
τους οποίους το πρώτο είναι εισαγωγή στον
μύθο, τα ακόλουθα τέσσερα είναι λόγια της
'Ηλιογέννητης, που προσπαθεί να εξηγήσει τη
θεϊκή της ύπόσταση και την επίδρασή της
και τα υπόλοιπα αποτελούν ύμνο του ποητή
προς αυτή μιλώντας και για την πατρίδα της
θεάς, και τελευταία ο έπίλογος που είναι πα-
ραύλη. Ο συγγραφέας άξηγεί φιλοσοφικά το
ποίημα, βρίσκει τις συγγένειες των ιδεών του
ποιητή με την αρχαία φιλοσοφία και την έν-
δικη θρησκεία και διατυλώνει σκέψεις που
είναι εύστοχες, όταν έρμηνεύει τα νήματα του
ποιητή. Αποσπάει από τον πρόλογο τη φιλο-
σοφική ιδέα των αρχαίων, που άπικρυστάλ-
λώθηκε στη φράση του Πρωταγόρα «Πάντων
παραγμάτων εικών άνθρωπος» (σ. 5) θεωρεί την
'Ηλιογέννητη σαν «πνευματική χάρη που γί-
νεται δημιουργική καλωσύνη και όμορφιά, βλά-
στηση, ζωή, ήθική έντελέχεια» (σ. 6) «σά κ' έθε
δημιουργική π' ού ή πάσχει ή 'Ηλιογέννητη, εί-
τε όνομάζεται νίκη, είτε αυτόθυσία, είτε πίσ-
τη, είτε άγάπη, είτε όποσδήποτε» (12). Διαστέλ-
λει τις σκέψεις του ποιητή από τις του Καρτε-
σίου και ένω για τον δεύτερον ίσχυει το «ά-
νούμαι άρα σέβεται», για τον πρώτο που
είναι μαζί φιλόσοφος και ποιητής, από την
άρνηση φάνει κινέται σ'ήν αντίληψη της
πνευματικότητας.

Αν στη λεπτομερειακή αυτή ανάλυση του
ποιήματος που πολλές φορές κουράζει γιατί
τέτοιου είδους ανάλυση απαιτεί και το κρινό-
μενο ποίημα έπρόσθετε ο συγγραφέας και ξε-
χώριζε, έκρινε ή κατάκρινε, παραδέχονταν ή
άπαρνούσαν και εις σχετικές γνώμες των άλ-
λων, που ασχολήθηκαν με την 'Ηλιογέννητη
όχι σαν αυτόν αναλυτικά όποιος του Βεζανή,
του Χαλάτης Λιλή, Πατριάρχου—Τακωβίδη ή
και αυτού ακόμα του ποιητή, που την αναφέ-
ρει κάπου στην «Ποιητική» του ή κριτική μελέτη
του Κ. Σιωμοπούλου, υδάτησαν συμπληρωμένη όλο-
κληρωμένη. Και σε τέτοιες μελέτες δεν είναι
αναπόδιδος και άδελφός ο συγγραφέας. Κατέ-
χει την αρχαία φιλοσοφία, την ελληνική μυ-
θολογία και συνδυάζει την ποιητική διάθεση
από την όποία βγήκαν δόξα ποιητικά έργα.
Τα προσόντα αυτά είναι απαραίτητα γά την
κριτική μελέτη του Παλαμικού έργου. Αν
στις μελέτες αυτές, άφου δεν κατορθώνεται
το ίδιο γά τεχνικού, ή άλλους λόγους, προσε-
θεί άργότερα μία άλλη, συνθετική, που να
περιλαμβάνει την αξιολόγηση των επί μέρους
έργων μέσα στο συνολικό Παλαμικό ή μέσα
στή νεώτερη ελληνική λογοτεχνία, με αντί-
κρουση ή παραδοχή προγενέστερων κρίσεων,
έρευνα της έποχής, που βγήκαν, και της επί-
δρασης που είχαν τα έργα του Παλαμά σ'ή

νεώτερη 'Ελληνική ποίηση, τότε θα ίδούμε να
όλοκληρώνεται ή κριτική έργασία γύρω ά πό
τον Παλαμά.

Κ. Α. Σ.

ΜΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ

Στο ποίημα «Διάλογος» του Κ. Α. Σιωμο-
πούλου, σε μερικά αντίτυπα του τεύχους του
του μετά το στίχο:

«Πρό πίντων ξέρουν ν' άνεβοϋν ψηλά
[προς τη θυσία.

έχουν παρακληθεί οι έξής στίχοι:

«και δέχονται με άπάθεια τους φθόνους
[και τα μίσση,

την αποθέωση σκέπτονται και την ά-
[νυσσούρια

σάν κατωστάσεις του είναι τους μέσ στη
[διπλή τους φύση

Ση φύση, που τελειάζει ψηλά στον
[Όλυμπο ν' άνέβει».

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κ. Α. Παπαδόπουλος: «Τό Έπίγραμμα της
Χειμάρας», Αθήνα, 1943.

«Νεώτερη 'Ηπειρωτική Μούσα» (με φρον-
τίδα Πέτρου Λάμπρου και Χρίστου Χάρου).
Γιάννινα Μάρς 1943.

Δημ. Β. Σιωμοπούλου: «'Η'Ηλιογέννητη»
του Κωστή Παλαμά (κριτική μελέτη), Γιάν-
νινα 1943.

«'Ηπειρωτικά Χρονικά», Έτος 15ον, 1940.
Δ. Σαλαμάγκα: «Οί Θεοβάδιστοι Τόποι».
Γιάννινα 1943.

Του ίδιου: «Έκλογή από «τά Άνθη του
Κακού» του Κ. Μπαντλαίρ, Γιάννινα 1943.

Του ίδιου: «Νοσς Άγιες», στίχοι, Γιάν-
νινα 1943.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

Σ. Γκάτζαρον, εύχαριστούμε για τα έν-
θουσιαστικά σας λόγια και τις εύχές σας.
Εάν, Φάνιην, εύχαριστούμε επίσης θεομά-
γά την προσφορά της συνεργασίας σας. Μιχ.
Κόκορον, έπίσημ. Άδρα. Μιράνσαν, ώραιό-
τατο το ποίημά σας. Φ. Μιτσόπουλον, έγ-
κρίνεται το «Μιμηλή» Α. Κέκσεσην, έγκρί-
νεται το «Φωχή μου Κιθάρα». Πήραμε έπί-
σης συνεργασία των: Γ. Παπακόστα, Παναγή
Στέα, Χρή Χαρήτου, Χρίστου Χάρου, Κώστα
Νικολαΐδη, Λάκη Βλέτσα, Πάνου Εδθυμιάδη,
Πέτρου Λάμπρου, κ.τ.λ., για τις όποιες
ν' άτανήσουμε στο έπόμενο φύλλο.

Στην 1η σελ. το ΓΙΑΝΝΕΝΑ να διορθωθεί
σε ΓΙΑΝΝΙΝΑ και το ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1943
σε ΓΕΝΑΡΗΣ 1944.

ΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ:

Δ. ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Η ΗΛΙΟΓΕΝΝΗΤΗ

Του Κωστή Παλαμά

(ΚΡΙΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1943

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΟΙ

ΘΕΟΒΑΔΙΣΤΟΙ ΤΟΠΟΙ

(Έντυπώσεις προσκυνήματος

εις 'Ιεροσόλυμα)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1943

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

Έκλογή από

ΤΑ ΑΝΘΗ ΤΟΥ ΚΑΚΟΥ

του Κ. Μπαντλαίρ

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1943

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΝΟΣΤΑΛΓΙΕΣ

(στίχοι)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1943

ΤΟ ΤΕΥΧΟΣ ΔΡΧ. 12.000